

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ЛАНТУХ ЯРОСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ
ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Спеціальність 081 – Право
Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Я. В. Лантух

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор
ЧЕХОВСЬКА Ірина Василівна

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Лантух Я. В. Захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, Ірпінь, 2026.

Кваліфікаційна наукова праця є комплексним дослідженням захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. Мета роботи полягає у формулюванні авторської концепції захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства, оцінюванні ефективності наявних правових конструкцій, що опосередковують правовідносини, які виникають у виконавчому провадженні, та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства. Дослідження виконане із застосуванням загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового дослідження, а також із виконанням критеріїв наукової об'єктивності. Використано такі загальнонаукові методи наукового дослідження, як: синтез, аналіз, індукція тощо. Спеціально-юридичними методами є: логіко-семантичний метод, системний підхід, гносеологічний метод, метод класифікації та групування, порівняльно-правовий метод та інші. Це дало змогу здійснити багатовимірне дослідження опрацьовуваної проблематики.

Дисертація складається із трьох розділів, які охоплюють: методологію дослідження інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства; зміст захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства; основні напрями розвитку захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

У першому розділі *«Методологія дослідження інституту захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства»* з'ясовується проблематика захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження; розкривається генеза становлення інституту захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження; надається характеристика принципів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Визначено теоретичні проблеми реалізації прав учасників виконавчого провадження: законодавче закріплення прав та обов'язків сторін виконавчого провадження; забезпечення балансу інтересів стягувача й боржника; вирішення питання на законодавчому рівні щодо мінімальних стандартів захисту прав та інтересів боржника; сутність права на виконання судових рішень у розумний строк і гарантії цього права; відсутність усталеного наукового підходу щодо поняття «захист суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства» як з матеріально-правового, так і з процесуально-правового погляду.

Констатовано зв'язок виконавчого провадження із цивільним судочинством, що виявляється не тільки в забезпеченні можливості примусового виконання судового рішення, але й в участі суду у вирішенні ключових питань виконавчого провадження (заміна сторони виконавчого провадження, затвердження мирової угоди в процесі виконання судового рішення, вирішення питань щодо відстрочки та розстрочки виконання судових рішень тощо), а також у здійсненні судом активного контролю за виконанням судових рішень.

У другому розділі *«Зміст захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства»* надається характеристика права на захист суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження; систематизуються та розкриваються способи захисту

суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження; надається характеристика процедур захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.

Право учасника виконавчого провадження на захист визначено як процесуальне право, оскільки таке право є елементом процесуального права учасника виконавчого провадження, що є предметом захисту, на відміну від права на захист цивільних прав, що має матеріально-правову природу. Варто підтримати наукову позицію, що процесуальні права учасників виконавчого провадження є різновидом цивільних процесуальних прав.

Звернено увагу на публічно-правову природу правовідносин, у межах реалізуються способи захисту прав учасників виконавчого провадження. Тому їхня реалізація ґрунтується на застосуванні державного примусу уповноваженими суб'єктами (судом, виконавцем, суб'єктами розгляду адміністративних скарг на акти виконавця). Зазначене наближає такі способи до сфери публічно-правового регулювання. Водночас підкреслюється, що вказані способи застосовуються виключно за зверненням заінтересованого учасника виконавчого провадження, права якого порушені. Такі способи спрямовані не тільки на захист прав конкретного учасника в конкретних правовідносинах виконавчого провадження, але й на забезпечення належного здійснення виконавчого провадження загалом і реалізацію в такий спосіб приватно-правового інтересу щодо отримання виконання судового рішення. Зазначене свідчить про значну частку приватно-правової природи в цих способах. Крім того, застосовувані способи мають відповідати критеріям ефективності захисту суб'єктивних прав та інтересів, що теж наближує їх до сфери саме приватно-правового регулювання. Отже, констатовано комплексну правову природу розглядуваних способів захисту.

Процедури захисту прав учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства систематизовано за критерієм видів провадження в цивільному судочинстві, в межах яких вони здійснюються: позовні та неპовзнi процедури. До

позовних належать процедури, що здійснюються в межах позовного провадження в цивільному судочинстві. За такими процедурами вирішуються позови до виконавця. До непозовних відносять процедури, що реалізуються в межах непозовних проваджень цивільного судочинства: розгляд і вирішення скарг на рішення, дії, бездіяльність виконавця; вирішення питання щодо зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення; процедури здійснення захисту прав учасників виконавчого провадження виконавцем. Під час застосування судових процедур вагоме значення може мати наявність чи відсутність факту звернення до альтернативних способів вирішення спору: їхнє застосування дає змогу значно спростити та прискорити судові процедури захисту прав учасників виконавчого провадження.

У третьому розділі *«Основні напрями розвитку захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства»* узагальнюється зарубіжний досвід захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження; встановлюється проблематика способів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства та пропонуються способи її вирішення.

Поняття міжнародних стандартів захисту прав учасників виконавчого провадження визначено у вузькому й широкому сенсі. У вузькому сенсі таким поняттям є відповідні офіційно закріплені положення: нормативно-правове регулювання в міжнародному правовому просторі, судова практика (практика ЄСПЛ і Суду справедливості ЄС), правова доктрина (правовий простір держав англосаксонської правової сім'ї). У широкому сенсі до них віднесено також імперативи принципу верховенства права та справедливості в сучасній міжнародній юридичній діяльності, які можуть не мати закріплення у визначеному порядку, але застосовуються міжнародними й іноземними судовими та іншими установами під час здійснення захисту прав учасників виконавчого провадження.

Актуальними напрямками розвитку процедур захисту прав учасників виконавчого провадження є: спрощення процедур оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавця

в адміністративному порядку; конкретизація вимог до виконавчих документів та інших документів, які подаються виконавцю учасниками виконавчого провадження; розвиток гарантій надання безоплатної правової допомоги сторонам та іншим учасникам виконавчого провадження в разі порушення їхніх процесуальних прав.

Констатовано принципово нову роль виконавця – виконання ним функцій щодо недопущення неналежної реалізації вказаних прав на шкоду досягненню завдань виконавчого провадження. Фактично вказане означає потребу в реалізації міжнародного стандарту, відповідно до якого виконавець постає не тільки суб'єктом захисту вказаних прав, а й суб'єктом їхньої охорони, оскільки він має вживати заходів щодо недопущення зловживань процесуальними правами, запобігання протиправній поведінці сторін у межах виконавчого провадження.

Ключові слова: баланс ймовірностей, баланс інтересів, виконавець, виконавче провадження, виконання судових рішень, рішення суду, процедури захисту, процесуальні права, суд, судовий захист, судова практика, справедливий судовий розгляд, способи захисту, цивільне судочинство.

SUMMARY

Lantukh Ya. V. Protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the (Specialty 081 – Law). – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, Irpin, 2026.

Qualification scientific work is a comprehensive study of the protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings. The purpose of the work is to formulate the author's concept of the protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings, to assess the effectiveness of existing legal structures

that mediate legal relations that arise in enforcement proceedings, and to develop recommendations for improving current legislation. The study was carried out using general scientific and special legal methods of scientific research, as well as meeting the criteria of scientific objectivity. The following general scientific methods of scientific research were used: synthesis, analysis, induction, etc. Special legal methods are: logical-semantic method, systematic approach, epistemological method, classification and grouping method, comparative legal method, etc. This made it possible to carry out a multidimensional study of the issues under study.

The dissertation consists of three sections, which cover: the methodology for studying the institution of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings; the content of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings; the main directions of development of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings.

The first section, *"Methodology of research into the institution of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings"* clarifies the issues of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings; reveals the genesis of the formation of the institution of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings; provides a description of the principles of protection of subjective rights and legitimate interests of parties to enforcement proceedings in civil proceedings.

Theoretical problems of exercising the rights of participants in enforcement proceedings are identified: legislative consolidation of the rights and obligations of the parties to enforcement proceedings; ensuring a balance of interests between the collector and the debtor; resolving the issue at the legislative level regarding minimum standards for protecting the rights and interests of the debtor; the essence of the right to enforce court decisions within a reasonable time and guarantees of this right; the lack of an established scientific approach to the concept of "protection of subjective rights and legitimate interests of the parties to

enforcement proceedings in civil proceedings" from both a substantive and procedural legal point of view.

The connection between enforcement proceedings and civil proceedings has been established, which is manifested not only in ensuring the possibility of forced execution of a court decision, but also in the participation of the court in resolving key issues of enforcement proceedings (replacement of a party to enforcement proceedings, approval of a settlement agreement in the process of executing a court decision, resolving issues regarding the postponement and installments of execution of court decisions, etc.), as well as in the court's active control over the execution of court decisions.

The second section, *"Content of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings"* provides a description of the right to protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings; systematizes and discloses methods of protecting subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings; provides a description of the procedures for protecting the rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings.

The right of a participant in enforcement proceedings to protection is defined as a procedural right, since such a right is an element of the procedural right of a participant in enforcement proceedings, which is the subject of protection. In contrast to the right to protection of civil rights, which has a substantive-legal nature. It is worth supporting the scientific position that the procedural rights of participants in enforcement proceedings are a type of civil procedural rights.

Attention is drawn to the public-legal nature of legal relations, within which methods of protecting the rights of participants in enforcement proceedings are implemented. Therefore, their implementation is based on the application of state coercion by authorized entities (court, enforcement agent, entities considering administrative complaints against the enforcement agent's acts). The above brings such methods closer to the sphere of public-legal regulation. At the same time, it is emphasized that the specified methods are applied

exclusively upon the application of an interested participant in enforcement proceedings, whose rights have been violated. Such methods are aimed not only at protecting the rights of a specific participant in specific legal relations of enforcement proceedings, but also at ensuring the proper implementation of enforcement proceedings as a whole and thus realizing the private-law interest in obtaining enforcement of a court decision. The above indicates a significant share of the private-law nature in these methods. In addition, the methods used must meet the criteria for the effectiveness of protecting subjective rights and interests, which also brings them closer to the sphere of private-law regulation. Thus, the complex legal nature of the considered methods of protection has been established.

Procedures for protecting the rights of participants in enforcement proceedings in civil proceedings are systematized according to the criteria of the types of proceedings in civil proceedings within which they are carried out: claim and non-claim procedures. Claim procedures include procedures carried out within the scope of claim proceedings in civil proceedings. Claims against the executor are resolved under such procedures. Non-contentious procedures include procedures implemented within the framework of non-contentious civil proceedings: consideration and resolution of complaints against decisions, actions, inaction of the executor; resolution of the issue of the debtor's obligation to submit a report on the execution of the court decision; procedures for the protection of the rights of participants in enforcement proceedings by the executor. When applying judicial procedures, the presence or absence of the fact of resorting to alternative methods of dispute resolution may be of significant importance: their application allows to significantly simplify and accelerate judicial procedures for the protection of the rights of participants in enforcement proceedings.

The third section, *"Main directions of development of protection of subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings"* summarizes foreign experience in protecting subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings; identifies the issues of ways to protect subjective rights and legitimate interests of participants in enforcement proceedings in civil proceedings

and suggests ways to solve them.

The concept of international standards for the protection of the rights of participants in enforcement proceedings is defined in a narrow and broad sense. In a narrow sense, such a concept is the corresponding officially established provisions: regulatory and legal regulation in the international legal space, judicial practice (practice of the ECHR and the Court of Justice of the EU), legal doctrine (the legal space of the states of the Anglo-Saxon legal family). In a broad sense, they also include the imperatives of the principle of the rule of law and justice in modern international legal activity, which may not be enshrined in a specific order, but are applied by international and foreign judicial and other institutions when protecting the rights of participants in enforcement proceedings.

The current directions for the development of procedures for protecting the rights of participants in enforcement proceedings are: simplification of procedures for appealing decisions, actions, inaction of the executor in the administrative order; specification of requirements for enforcement documents and other documents submitted to the executor by participants in enforcement proceedings; development of guarantees for the provision of free legal assistance to the parties and other participants in enforcement proceedings in the event of a violation of their procedural rights.

A fundamentally new role of the executor has been established – his performance of functions to prevent the improper exercise of these rights to the detriment of achieving the objectives of enforcement proceedings. In fact, this means the need to implement an international standard, according to which the executor appears not only as a subject of protection of these rights, but also as a subject of their protection, since he must take measures to prevent abuse of procedural rights, prevent unlawful behavior of the parties within the framework of enforcement proceedings.

Keywords: *balance of probabilities, balance of interests, executor, enforcement proceedings, enforcement of court decisions, court decisions, defense procedures, procedural rights, court, court protection, court practice, fair trial, methods of protection, civil proceedings.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лантух Я. В. Захист прав учасників виконавчого провадження: генеза та сучасність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 2. С. 23–29. URL : <https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/6.pdf>

2. Рябченко Ю. Ю., Лантух Я. В. Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 3 (16). С. 199–206. URL : <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/267>

3. Лантух Я. В. Система процедур захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 72–77. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/14.pdf

4. Лантух Я. В. Міжнародні стандарти здійснення виконавчого провадження та захисту прав стягувача та боржника: проблематика визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 69. С. 90–93. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/21.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лантух Я. В. Актуальні питання правового статусу стягувача як головного учасника виконавчого провадження. *Актуальні питання юриспруденції: виклики сучасності* : матеріали науково-практ. конф., м. Чернівці, 12–13 трав. 2023 р. Одеса, 2023. С. 33–35. URL : <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/34>

6. Лантух Я. В. Проблематика способів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження. *Актуальні проблеми приватного права* :

матер. Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Ірпінь, 24 жовт. 2023 р. Ірпінь, 2023. С. 110–112. URL : <https://dpu.edu.ua/vsi-novyny-kafedry-pryvatnoho-prava/orhanizovano-ta-provedeno-vseukrainsku-internet-konferentsiiu-2>

7. Лантух Я. В. Принцип верховенства права у виконавчому провадженні: актуальний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми приватного права* : зб. тез Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Ірпінь, 31 жовт. 2025 р. Ірпінь, 2025. С. 44–46. URL : <https://dpu.edu.ua/naukovi-zakhody/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-aktualni-problemy-pryvatnoho-prava>

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Методологія дослідження інституту захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.....	12
1.1. Проблематика захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	12
1.2. Генеza захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	33
1.3. Принципи захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства.....	53
Висновки до першого розділу	70
Розділ 2. Зміст захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.....	75
2.1. Поняття права на захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	75
2.2. Способи захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	98
2.3. Процедури захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	120
Висновки до другого розділу	136
Розділ 3. Основні напрями розвитку захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	141
3.1. Зарубіжний досвід захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	141
3.2. Перспективи розвитку захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження.....	159
Висновки до третього розділу	176
Висновки.....	179
Список використаних джерел.....	189
Додатки.....	215

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З проголошенням незалежності Україна отримала імпульс у напрямі побудови громадянського суспільства, що базується на європейських цінностях і засадах – політичній демократії, ринкової економіки та правової держави. На жаль, за роки незалежності окремі інститути, притаманні розвиненому громадянському суспільству, так і не змогли повністю інтегруватись в український соціум. Йдеться про систему правосуддя, яка у зв'язку із проведеними реформами мала стати більш доступною, справедливою та зручною, тим самим завоювавши довіру громадян. Один із аспектів низької довіри до вітчизняної судової системи пов'язаний із поглядом, притаманним широким масам населення, стосовно того, що захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства перебуває на досить низькому рівні.

Намагаючись змінити наявну практику, підвищивши водночас довіру громадян до цивільного судочинства, як один з етапів судової реформи, було ухвалено закони України від 02.06.2016 № 1404-VIII «Про виконавче провадження», від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та оновлена редакція Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV. Варто зазначити, що ухвалення вказаних правових актів привело не лише до зміни загального підходу (у зв'язку з новою регламентацією) щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, але й трансформувало відношення самих учасників процесу до захисту своїх прав та інтересів. Проте практика застосування зазначених правових актів виявила певні недоліки. Невідповідність норм законодавства про виконавче провадження нормам матеріального й процесуального права породила безліч питань, і одним із основних було питання про відновлення суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в

порядку цивільного судочинства. Це питання є досить важливим, оскільки зміцнення функціональних основ організації судової влади, відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України й міжнародно-правовими зобов'язаннями України, є метою Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021, а отже, потребує негайного вирішення.

Проблематика захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства все частіше привертає увагу громадськості у зв'язку із тривалими змінами в порядку цивільного судочинства та виконавчого провадження, які потребують глибинного осмислення, що ґрунтується на науково-практичному підході. Дослідження цієї проблеми є важливим, оскільки без вироблення науково обґрунтованого підходу до механізму захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, виконавче провадження залишиться найбільш слабкою ланкою серед усіх стадій судового провадження. Нині, коли кількість скарг на акти виконавця судових рішень у рамках цивільного судочинства, з кожним роком зростає, проблема захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження стає досить актуальною, оскільки питання, які виникають у діяльності державних і приватних виконавців, стають більш складними, що веде до збільшення випадків порушення прав учасників виконавчого провадження. Вивчення й узагальнення цих випадків і загального накопиченого досвіду в напрямі захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства дає змогу глибше розкрити закономірності розвитку провадження права та сутність цивільних правовідносин, що виникають у виконавчому провадженні, виявити найбільш ефективні методи захисту прав і законних інтересів не тільки стягувача та боржника, а також інших учасників виконавчого провадження.

У сучасному правознавстві відсутні фундаментальні дослідження щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку

цивільного судочинства. Проте проблеми, що стосуються виконавчого провадження й цивільного судочинства, захисту прав та інтересів учасників виконавчого провадження, захисту прав та інтересів учасників цивільного судочинства, продовжують привертати увагу вчених-теоретиків і практиків, а в багатьох випадках залишаються дискусійними впродовж усього періоду існування цивільного судочинства та виконавчого провадження в нашій країні.

Проблемам виконавчого провадження, окремим аспектам реформування системи примусового виконання рішень, зокрема в аспекті цивільного судочинства, приділяли увагу О. В. Горбач, Б. М. Гук, Р. В. Ігонін, Р. С. Калінін, О. С. Клименко, С. П. Корнейчук, Л. В. Крупнова, П. В. Макушев, Р. В. Миронюк, Н. Я. Отчак, А. І. Перепелиця, В. М. Притуляк, Г. В. Стаднік, С. Я. Фурса, О. З. Хотинська-Нор, В. В. Худенко, О. О. Чумак, С. В. Щербатюк та інші вчені. Предметом їхнього дослідження були переважно окремі питання ефективності виконавчого провадження, особливостей функціонування комбінованої системи виконавчого провадження, вдосконалення правового статусу державних і приватних виконавців тощо. Зазначені наукові роботи мають важливе наукове й практичне значення, сприяють удосконаленню нормативно-правового регулювання відносин у сфері виконання судових рішень у цивільному судочинстві. Водночас залишається невирішеним ряд питань наукового та практичного характеру, зокрема: несформованість наукового підходу до розуміння категорії «захист суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства» в матеріально-правовому та процесуальному аспектах, неврегульованість деяких процесуальних питань захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства тощо. Отже, брак теоретичних розробок теми, наявність практичних проблем, які виникають у процесі захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, недосконалість процесуального законодавства в цій сфері обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації «Захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства» затверджено на засіданні Вченої ради Державного податкового університету 24 листопада 2022 року (протокол № 6).

Це наукове дослідження виконано відповідно до Стратегії розвитку Державного податкового університету на 2022–2027 рр., затвердженої Вченою радою Державного податкового університету від 30 червня 2022 р., протокол № 11.

Мета дослідження полягає у формулюванні авторської концепції захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, оцінюванні ефективності наявних правових конструкцій, що опосередковують правовідносини, які виникають у виконавчому провадженні, та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Для реалізації зазначеної мети пропонується вирішення таких конкретних завдань:

- з'ясувати проблематику захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 1.1);
- розкрити генезу становлення інституту захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 1.2);
- надати характеристику принципів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства (підрозділ 1.3);
- надати характеристику права на захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 2.1);
- систематизувати й розкрити способи захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 2.2);
- надати характеристику процедур захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 2.3);

- узагальнити зарубіжний досвід захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 3.1);

- встановити проблематику способів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства та запропонувати способи її вирішення (підрозділ 3.2).

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають за участю учасників виконавчого провадження у сфері захисту їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів.

Предметом дослідження є захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Джерелами дослідження є правові норми щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, судова практика, результати наукових досліджень з проблематики порушень процесуальних прав, зловживання процесуальними правами, захисту прав та законних інтересів у порядку цивільного судочинства.

Методологія дослідження. Робота виконана із застосуванням загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, а також із використанням критеріїв наукової об'єктивності. Поєднання аналітичного та логіко-семантичного методів уможливило формулювання авторського підходу до таких понять, як «процесуальні права», «зловживання процесуальними правами», «способи захисту процесуальних прав», «процедури захисту процесуальних прав» та інших (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). Системний підхід застосовано впродовж усього дослідження, що в поєднанні з іншими методами наукового пізнання, зокрема системно-структурним, дало змогу здійснити систематизацію принципів захисту прав учасників виконавчого провадження, способів і процедур вказаного захисту, встановити місце альтернативних способів захисту вказаних прав у загальній системі захисту, а також дослідити актуальні міжнародні стандарти вказаного захисту та систематизувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства (підрозділи 1.3–3.2). Поєднання методів синтезу, аналізу із гносеологічним методом дало нагоду визначити поняття права на захист

процесуальних прав учасника виконавчого провадження як об'єкта судового захисту (підрозділ 2.1), а також надати пропозиції щодо вдосконалення законодавства про виконавче провадження та цивільного процесуального законодавства за наслідками аналізу міжнародного досвіду захисту вказаних прав (підрозділ 3.2). За допомогою логіко-семантичного методу в поєднанні із методами аналізу та синтезу розкрито проблематику захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства (підрозділ 1.1). Поєднання структурно-функціонального методу й методу класифікації уможливило надання характеристики принципів захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства (підрозділ 1.3). За допомогою методу історичного аналізу в поєднанні із системно-структурним методом розкрито генезу захисту прав учасників виконавчого провадження (підрозділ 1.2). Стосовно порівняльно-правового методу та методу групування опрацьовано міжнародні стандарти захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження (підрозділ 3.1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в здійсненні комплексного дослідження захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства та конкретизується в таких положеннях і висновках, які виносяться на захист:

вперше:

1) здійснено періодизацію історичного розвитку інституту захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження;

2) визначено та систематизовано принципи захисту прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, виділено загальні та спеціальні принципи;

3) здійснено систематизацію процедур захисту прав учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, виділено позовні й несповні процедури;

удосконалено:

4) поняття права на захист цивільних прав, визначено поняття та надано характеристику права учасників виконавчого провадження на захист своїх процесуальних прав і процесуальних законних інтересів, таке право визначено в об'єктивному та суб'єктивному розумінні;

5) положення щодо обов'язків виконавця судового рішення як елементу його правового статусу в правовідносинах виконавчого провадження, обґрунтовано наявність обов'язку виконавця не тільки дотримуватись вимог законності під час здійснення виконання судового рішення, а й сприяти реалізації процесуальних прав учасників виконавчого провадження, забезпечувати умови щодо цього;

6) положення щодо функцій діяльності виконавця судового рішення у виконавчому провадженні, обґрунтовано притаманність йому функції запобігання зловживань іншими учасниками виконавчого провадження своїми процесуальними правами;

набуло подальшого розвитку:

7) визначення завдання діяльності щодо захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, виділено безпосереднє та загальне завдання;

8) поняття способів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів, визначено поняття та надано характеристику способів захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження;

9) поняття міжнародних стандартів здійснення цивільного судочинства, визначено поняття вказаних стандартів щодо захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства у вузькому та широкому значеннях;

10) положення щодо змісту засади верховенства права у виконавчому провадженні.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їхнього використання:

- у нормотворчій діяльності – з метою розвитку нормативно-правового регулювання захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства;

- у практичній діяльності – для забезпечення правильного розуміння та застосування законодавства щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства;

- у сфері наукових досліджень – як теоретична основа для подальших досліджень цієї проблематики, а також суміжних галузевих наукових досліджень;

- для здійснення освітньої діяльності – під час розробки навчально-методичного забезпечення та викладання таких дисциплін, як: «Цивільне процесуальне право», «Виконавче провадження», «Актуальні проблеми цивільного процесуального права».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке представляє завершену роботу автора. Висновки, рекомендації та положення новизни, викладені в дисертації, є результатом особистої праці автора.

У науковій статті «Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства», опублікованій спільно з доктором юридичних наук, професором Ю. Ю. Рябченком, автором визначено та систематизовано принципи захисту прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, виділено загальні та спеціальні принципи.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті положення та ідеї, які належать здобувачеві. Усі інші публікації, розміщені у фахових виданнях, підготовлено й опубліковано без співавторства. Отримані результати можуть бути використані в законотворчій діяльності та наукових дослідженнях для подальшого розвитку теми.

Апробація матеріалів дисертації. Результати цього дослідження були апробовані на всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Науково-практична конференція «Актуальні питання юриспруденції: виклики сучасності»

(м. Чернівці, 12–13 травня 2023 р.); матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми приватного права» (м. Ірпінь, 24 жовтня 2023 р.); Актуальні проблеми приватного права: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Ірпінь, 31 жовтня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що налічують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (214 найменувань на 26 сторінках) і додатка (на 3 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з якого 188 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

1.1. Проблематика захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Проголошений курс на розвиток України як демократичної, соціальної та правової держави означає певні пріоритети в розвитку національної правової системи, найважливіший з яких – людина як соціальна цінність – закріплений у ч. 1 ст. 3 Конституції України. Основним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Чільне місце в системі забезпечення прав і свобод людини займає система їхнього захисту, водночас серед усіх суб'єктів захисту прав найвищу юридичну силу має рішення суду як суб'єкта здійснення правосуддя. Невід'ємним елементом правосуддя постає виконання судового рішення та забезпечення й захист прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження.

Показником проблемного характеру захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства постає значна загальна тривалість виконання судових рішень, що в окремих випадках може бути порівняна із їхнім фактичним невиконанням, оскільки виконавче провадження може тривати кілька років. Крім того, в ряді випадків проблемним є вирішення конкретних процесуальних питань виконавчого провадження: відкриття виконавчого провадження, ініціювання вчинення окремих виконавчих дій тощо. Фактичними причинами цього постають зловживання процесуальними правами з боку учасників виконавчого провадження та в окремих випадках – зловживання виконавцями судових рішень своїми повноваженнями. На відміну від виконавця та інших учасників виконавчого провадження суд не є суб'єктом правовідносин виконавчого провадження, а тому може

розглядати справи в цій сфері із дотриманням вимог щодо, зокрема, неупередженості (ч. 1 ст. 2 ЦПК України), саме цим зумовлюється визначальна роль суду як суб'єкта захисту прав учасників виконавчого провадження.

Стаття 2 ЦПК України визначає, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Отже, основною кінцевою метою цивільного судочинства є відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. І ця мета має залишатися незмінною незалежно від потрясінь у житті суспільства. Будь-які зміни можливі лише за умови забезпечення більш ефективного захисту суб'єктивних прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у різних стадіях цивільного судочинства, зокрема й на стадії виконавчого провадження.

Незважаючи на важливість ефективного захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників цивільного судочинства, в Україні фіксується кризовий стан правового регулювання відносин щодо виконання судових рішень. Ця обставина підтверджується практикою ЄСПЛ, який неодноразово наголошував про наявність проблем із виконанням судових рішень, особливо з огляду на розуміння виконання як складової права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 ЄКПЛ. З часу ухвалення ЄСПЛ рішення у справі «Іванов проти України» (заява № 15007/02) [152] з різним рівнем ефективності здійснюються спроби модернізувати законодавство у сфері виконання, але ситуація залишається практично незмінною, що знайшло відображення в меморандумі з Міжнародним валютним фондом, ставши фактично одним із чинників, що впливають на національну безпеку країни.

Виконавче провадження за чинним законодавством залишається частиною процесуального права. Наразі воно вже посіло окреме місце в системі українського права, що актуалізує проведення окремих досліджень, присвячених питанням, які

виникають у процесі здійснення виконавчого провадження. Водночас найважливіші з них стосуються підвищення рівня правової захищеності учасників виконавчого провадження.

Судовий контроль за виконанням судових рішень здійснюється через такі процедури, як: вирішення судом певних процесуальних питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження (р. 6 ЦПК України); розгляд судом скарг сторін виконавчого провадження на акти виконавця або посадової особи органу державної виконавчої служби (р. 7 ЦПК України) (далі за текстом терміни «державний виконавець» та «приватний виконавець» змістовно об'єднані терміном «виконавець судового рішення»). Потрібно погодитись із позицією В. М. Притуляка, що метою судового контролю у виконавчому провадженні є недопущення порушень та обмежень суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів, що досягається за допомогою перевірки діяльності уповноважених суб'єктів виконавчого провадження та застосування визначених законом заходів впливу щодо них [117, с. 145]. Попри ефективність судового контролю у виконавчому провадженні, сьогодні варто констатувати наявність значної кількості проблем у виконавчому провадженні, які призводять до порушень прав його учасників: проблеми із відкриттям виконавчого провадження, затягування його здійснення, технічні перепони в стягненні майна та грошових коштів. Унаслідок цього створюються перешкоди реалізації процесуальних прав сторін виконавчого провадження або в деяких випадках судові рішення взагалі залишаються без виконання.

Потрібно констатувати про достатньо проблемний характер виконавчого провадження та захисту прав його учасників фактично впродовж усього періоду його існування під час незалежної України. Окреслені проблеми нерідко мали комплексний характер, що зумовило достатньо активну увагу науковців до проблематики як розвитку виконавчого провадження загалом, так і захисту прав його учасників зокрема. Так, М. В. Вінциславська, опрацьовуючи проблематику визначення суб'єктів виконавчого процесу, ще 2014 року вказувала на доцільність визначення в

законодавстві про виконавче провадження положення про покладення на боржника тягара виготовлення документів про право власності на об'єкт нерухомості, що підлягає стягненню в разі, коли документи, що характеризують відповідні об'єкти, відсутні. Витрати щодо виготовлення такої документації теж мають бути внесені до витрат, пов'язаних із здійсненням виконавчих дій. На думку вченої, це мало надати додаткових гарантій захисту прав та інтересів стягувача [30, с. 214]. Крім того, на етапі уцінки майна пропонувалось запровадити обов'язок державного виконавця повідомляти про це сторін виконавчого провадження: боржника й стягувача, оскільки сторони можуть бути незгодні з результатами переоцінки майна. У зв'язку із цим сторони виконавчого провадження можуть клопотати про залучення суб'єкта оціночної діяльності або експерта чи спеціаліста. Водночас витрати у зв'язку із додатковим проведенням оцінювання майна доцільно покладати на ту сторону виконавчого провадження, з ініціативи якої вона проводиться [31, с. 215].

С. О. Якимчук за результатами дослідження проблематики сутності виконання судових рішень як частини судового розгляду висловлювала пропозицію щодо доцільності забезпечення мінімальних стандартів захисту прав боржника, що мають ґрунтуватись на принциповій неможливості впливу на боржника особисто в разі його об'єктивної неспроможності виконати вимоги, викладені у виконавчому документі. Такі стандарти повинні передбачати можливість застосування виключно правового примусу, а також у визначених законом випадках імунітет окремих видів майна боржника від накладення стягнення. Ці положення мали забезпечити баланс інтересів сторін виконавчого провадження (стягувача та боржника) з урахуванням можливості зловживання своїми правами не тільки боржником, але й стягувачем [191, с. 185].

Вчена також піднімає важливу проблематику сутності права на виконання судового рішення в розумний строк і розглядає його як частину системи процесуальних гарантій прав сторін виконавчого провадження та елемент права на справедливий судовий розгляд у розумний строк (п. 1 ст. 6 та ст. 13 Європейської конвенції з прав людини від 04.11.1950 (далі – ЄКПЛ) [62]). На думку С. О. Якимчук,

проблемні питання захисту цього права мають бути закріплені в національному законодавстві більш детально, зокрема доцільно передбачити спеціальні правові заходи захисту та врегулювати їх у окремому спеціальному законі. Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголошується про потребу в забезпеченні державою на національному рівні засобів захисту вказаного права як складової права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку [191, с. 168, 169, 182]. У зв'язку із викладеним варто зауважити про нестачу належних правових механізмів реалізації цього права. Зокрема, немає передбаченого законом правового порядку накладення автоматизованого арешту на депозитні рахунки боржника. Відповідно, ненакладення такого арешту виконавцем судового рішення не матиме протиправного характеру, а отже, така бездіяльність не може бути оскаржена. Водночас відсутність належного правового регулювання не має ставити під загрозу реалізацію та захист вказаного права, передбаченого на міжнародному рівні.

З моменту висловлення вказаних позицій до законодавства про цивільне судочинство загалом і про виконавче провадження зокрема було внесено значні зміни, втім проблемність як у реалізації процесуальних прав учасниками виконавчого провадження, так і щодо виконуваності судового рішення загалом продовжує існувати. Окремі юристи-практики наголошують на існуванні таких проблем, як: формальне відношення судів до забезпечення виконуваності своїх рішень, зокрема надмірно лояльне ставлення до боржників, які впродовж тривалого час не виконують рішення судів; недостатня дієвість на практиці окремих передбачених законом засобів впливу на боржника; застосування судами надвисокого «стандарту доказування» (наприклад, під час вирішення судом питання про тимчасове обмеження боржника мати право виїзду за кордон потрібно довести факт ухилення боржника від виконання судового рішення, і в такому разі суду іноді буває недостатньо доказів отримання боржником постанови про відкриття виконавчого провадження, викликів та неявки боржника на такі виклики); відсутність належної взаємодії між судом і правоохоронними органами під час здійснення розшуку боржника, приводу боржника (суд несвоєчасно направляє

відповідну ухвалу правоохоронним органам, правоохоронні органи несвоєчасно отримують ухвалу, несвоєчасно її виконують); деякі інші проблемні питання [86].

В. Чепурний, окреслюючи наявні проблеми здійснення виконавчого провадження, вказує, зокрема, про відсутність механізмів подання документів виконавчого провадження до іншого регіону (коли виконавче провадження здійснюється в прифронтовій області); потенційну небезпеку конфлікту інтересів у Міністерстві юстиції України, оскільки приватні виконавці є «конкурентами» системи державної виконавчої служби [182].

Окремою проблемою є ускладнення щодо звернення стягнень на грошові кошти, які перебувають на депозитних рахунках боржника, у зв'язку із чим 07.06.2023 до Верховної Ради України подано проект Закону України № 9363, яким запроваджується система автоматизованого арешту відповідних коштів. Крім того, пропонується забезпечити, щоб за наявності відомостей у Єдиному реєстрі боржників про наявність у боржника транспортних засобів уповноважені органи відмовляли такому боржнику в реєстрації цих транспортних засобів [184, с. 654]. Зазначений проект Закону України не прийнято, втім станом на 07.04.26 р. передано на підпис Президенту України проект Закону України № 14005, що стосується спрощення процедур виконавчого провадження у зв'язку із процесами цифровізації. Зазначеним проектом передбачаються такі заходи, як обов'язок позивача зазначати відомості про рахунки боржника (відповідача) у заяві про видачу судового наказу (позовній заяві) [30]. Втім, зазначений проект також повністю не вирішує проблему, оскільки боржник (відповідач) має змогу перевести кошти на інші рахунки з моменту ознайомлення із судовим наказом чи ухвалою про відкриття провадження у справі.

Проблемними питаннями здійснення виконавчого провадження, що отримали висвітлення суддями касаційної інстанції на національному українському судовому форумі «Актуальні питання розгляду справ про захист прав громадян в умовах воєнного стану в Україні», є також: можливість відновлення втраченого виконавчого провадження, що здійснювалось приватним виконавцем на окупованій території чи в

зоні ведення бойових дій; невизначеність у питанні потреби отримувати виконавчий лист для поновлення втраченого виконавчого провадження; можливість заміни сторони у виконавчому провадженні, яке не є відкритим [157].

Узагальнюючи окреслені позиції, варто вказати на проблемність реалізації не тільки, власне, процедурних (процесуальних) прав учасників виконавчого провадження, але й права на судовий захист загалом, оскільки значна кількість судових рішень залишається або невиконаною взагалі, або виконується настільки довго, що втрачається властивість ефективності судового захисту.

Проблематиці співвідношення засад судового процесу й адміністративного права у врегулюванні питань виконавчого провадження приділяє увагу Р. В. Ігонін у рамках дослідження організаційно-правових основ діяльності суб'єктів здійснення виконавчого провадження. Вчений доходить висновку, що за своєю сутністю правовідносини, які виникають під час здійснення виконавчого провадження, є адміністративними. Водночас вказується на поєднання у виконавчому провадженні адміністративно-юрисдикційної та адміністративно-процедурної ознак [52, с. 178; 11, с. 104].

Г. В. Стаднік за результатами опрацювання проблематики правового статусу державної виконавчої служби як суб'єкта публічної фінансової діяльності визначає елементи правового статусу вказаної служби: структура, порядок утворення, компетенція, взаємовідносини з іншими суб'єктами публічної влади. Фінансова діяльність державної виконавчої служби безпосередньо пов'язується із розподілом та використанням публічних фінансових ресурсів під час здійснення таких функцій держави, як виконавчо-організаційна, розпорядча, фінансова, правоохоронна [153, с. 181–182].

С. П. Корнейчук за результатами опрацювання проблематики адміністративного примусу в діяльності суб'єктів примусового виконання рішень надає характеристику заходам примусового виконання рішень (звернення стягнення на майно боржника; звернення стягнення на доходи боржника; поновлення на роботі; виселення боржника тощо) та заходам забезпечення примусового виконання рішень (безперешкодний вхід

до приміщень, що належать боржнику; накладення арешту на майно боржника; звернення до суду із подання про розшук боржника та ін.). Зазначені заходи дослідник визначає як спеціальні заходи адміністративного примусу поряд із загальними заходами, які застосовують усі суб'єкти, уповноважені на застосування заходів адміністративного примусу [65, с. 183].

П. В. Макушев за результатами здійснення адміністративно-правового дослідження діяльності Державної виконавчої служби України визначає її як систему державних органів вертикального підпорядкування, які мають статус відділів, управлінь, департаментів Міністерства юстиції України. Такі органи віднесено до державного апарату, вони виконують завдання й функції держави, реалізуючи державно-владні повноваження щодо примусового виконання рішень [84, с. 402–403].

С. О. Якимчук вказує про зміни наукових позицій щодо сутності виконавчого провадження з моменту створення Державної виконавчої служби України як окремого владного суб'єкта: виконавче провадження поступово починає сприйматись як окремий вид провадження, а не як стадія цивільного судочинства [191, с. 46].

Отже, до діяльності із примусового виконання судових рішень наявна значна увага з боку науковців, що досліджують адміністративно-правові аспекти. Водночас опрацьовуються як загальні питання діяльності щодо примусового виконання судових рішень (наприклад, аналізується природа правовідносин, що виникають у процесі виконання судового рішення), так і окремі спеціальні аспекти роботи державної виконавчої служби (зокрема, фінансово-правові аспекти її діяльності, визначення заходів примусового виконання судових рішень як спеціального адміністративного примусу тощо).

Визначення в законодавстві правового статусу державної виконавчої служби як уповноваженого суб'єкта виконання судових рішень дає змогу звернути увагу на організаційні відносини всередині цієї структури, які дійсно мають адміністративно-правовий характер. Водночас не уявляється можливим заперечувати значення виконавчого провадження як частини судового процесу.

У доктрині цивільного процесуального права існує думка щодо розгляду виконавчого провадження як однієї із стадій цивільного судочинства. Про це зазначав ще С. В. Васильєв, погоджуючись із С. О. Якимчук, що виконання судового рішення потрібно розглядати як завершальну стадію цивільного процесу, який не може бути ефективним як форма захисту прав, свобод, законних інтересів без забезпечення примусового виконання судового рішення. Вчений абсолютно виправдано посилається на позицію Європейського суду з прав людини, висловлену в справі «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece) [188, с. 83; 151, п. 40; 21, с. 45–46].

С. О. Якимчук, опрацьовуючи проблематику сутності виконання судових рішень, розглядає зазначений процес як частину судового розгляду, а право на виконання судового рішення в розумний строк як самостійний об'єкт судового захисту [191, с. 186]. Водночас способами захисту прав боржника вчена виділяє такі. По-перше, обов'язок державного виконавця використовувати свої права та повноваження виключно відповідно до закону, не допускати в своїй діяльності порушень суб'єктивних прав і законних інтересів. Зокрема, якщо державним виконавцем застосовано захід примусового виконання, що не передбачено ні законом, ні судовим рішенням, то в заінтересованій особи наявне право на оскарження такого заходу примусового виконання. По-друге, законодавством про виконавче провадження, насамперед Законом України «Про виконавче провадження», передбачено певні види майна та коштів, на які не може бути звернене стягнення за виконавчими документами. До них належать: об'єкт довірчої власності за зобов'язаннями довірчого власника, предмети щоденного побутового особистого вжитку для задоволення щоденних фізіологічних і гігієнічних потреб (посуд, постільна білизна, засоби гігієни), речі індивідуального користування (одяг, взуття, всі дитячі речі), лікарські засоби, окуляри та інші вироби медичного призначення тощо (ст. 55); вихідна допомога, що виплачується в разі звільнення працівника; компенсація працівнику витрат у зв'язку з переведенням, направленням на роботу до іншої місцевості чи службовим відрядженням тощо (ст. 73). Крім того, щодо суб'єктів господарювання,

законодавством передбачаються окремі «майнові імунітети», спрямовані на забезпечення їхнього належного функціонування. По-третє, стягнення на майно боржника не повинно звертатись у розмірі, більшому за потрібний для виконання вимог щодо виконавчих документів, а також з урахуванням витрат, пов'язаних із виконавчим провадженням. У разі якщо майно належить боржнику на праві спільної сумісної власності, його частка має бути виділена й стягнення повинно проводитись виключно в межах цієї частки. Тому дії державного виконавця, що не відповідають зазначеним правилам, можуть бути оскаржені. По-четверте, право оскарження дій державного виконавця в судовому порядку має не тільки стягувач, але й боржник. По-п'яте, обидві сторони виконавчого провадження мають право на звернення із позовом до державної виконавчої служби та вимоги щодо відшкодування збитків, завданих їм незаконними актами [191, с. 165–167].

М. В. Вінциславська, розкриваючи систему суб'єктів виконавчого процесу, демонструє засади її побудови, схожі до засад побудови системи учасників цивільного судочинства. Так, учена зазначає про те, що місце кожного суб'єкта виконавчого провадження визначається виконуваними ним функціями, а також потребою в захисті прав та інтересів сторін виконавчого провадження й власних інтересів [31, с. 213].

Позиція щодо розгляду виконавчого провадження в складі цивільного судочинства отримала подальший розвиток у навчальних виданнях, де виконавче провадження розглядається як завершальна стадія судового провадження [175, с. 188]. Розвиваючи такий підхід, варто вказати, що невід'ємною частиною цивільного процесу є перегляд судових актів, оскільки навіть досконале законодавство не відкидає судових помилок. Тому природним є надання заінтересованій особі права на оскарження судового акта через звернення до суду вищого рівня, який є більш досвідченим і компетентним. Без процедур оскарження сучасне судочинство не може існувати. У юридичній літературі виділяється значна кількість аспектів перегляду судових рішень: гарантія судового захисту, форма судового контролю, компонент механізму судового захисту, умова ефективності здійснення правосуддя та деякі інші аспекти. Згідно з

практикою ЄСПЛ, незалежно від зазначених аспектів, визначальною засадою організації механізмів перегляду судових рішень є справедливість [55, с. 137–138, 156–157]. Хоча зазначені позиції В.І. Бобрика висловлені стосовно застосування категорії справедливості під час інстанційного (апеляційного, касаційного) перегляду судових рішень, вважаємо, що вони справедливі й щодо здійснення судового контролю за виконанням судових рішень [12, с. 488].

Поряд із адміністративним і цивільним процесуальним аспектами виконавчого провадження виділяють також адміністративно-процесуальний його аспект [175, с. 189], що полягає в: адміністративному характері відносин між суб'єктами виконання судового рішення та іншими учасниками виконавчого провадження; наявності визначеного законом порядку вчинення виконавчих дій; потребі жорсткого дотримання процедури виконавчого провадження [187, с. 12].

Обґрунтування цієї позиції отримало певний розвиток у подальших наукових дослідженнях. Водночас із розвитком теорії адміністративно-процесуальних правовідносин доводиться констатувати певний проблемний характер природи відносин виконавчого провадження як адміністративно-процесуальних. Так, О. В. Муза за результатами опрацювання теоретичних проблем адміністративно-процесуальних правовідносин характеризує вказані відносини як такі, що існують у системі адміністративного процесу, у межах якої вони виникають, змінюються, припиняються у зв'язку із реалізацією адміністративно-процесуальних правових норм органами публічної влади. До ознак адміністративно-процесуальних правовідносин віднесено: ґрунтуються на взаємовідносинах між органами публічної влади й фізичними, юридичними особами та пов'язані із сферами публічного адміністрування; притаманний імперативний метод правового регулювання; обов'язковим суб'єктом є орган публічної влади; динаміка (виникнення, зміна, припинення) відбувається у випадках, встановлених законом; спрямовані на реалізацію публічних інтересів в умовах застосування публічного правопорядку; відображають сферу повноважень відповідних органів публічної влади. Визначаються також такі спеціальні ознаки

адміністративно-процесуальних правовідносин, як, зокрема: ґрунтуються на концепції адміністративного процесу; реалізуються відповідно до спеціальних принципів юридичного процесу; їхня реалізація передбачає наявність структурних одиниць і процесуальних форм юридичного процесу; у певних випадках допускається диспозитивний характер поведінки учасників цих відносин. За підставами виникнення виділяються: відносини щодо вирішення адміністративних справ неюрисдикційного характеру; відносини щодо вирішення справ юрисдикційного характеру. Виокремлюються об'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин як явища та процеси адміністративно-процесуального характеру. Одним із таких об'єктів визначено адміністративно-правовий спір. Так, під адміністративно-правовим спором розуміється вид правового конфлікту, що виникає між фізичною, юридичною особою та суб'єктом владних повноважень [89, с. 364–368]. Аналізуючи позицію вченого, варто звернути увагу на такі ознаки адміністративно-процесуальних правовідносин: суб'єктами є орган влади, з одного боку, та приватна особа – з іншого; існують в умовах публічного правопорядку; ґрунтуються на концепції адміністративного процесу та розвиваються відповідно до принципів юридичного процесу.

О. В. Муза виділяє також категорію адміністративно-правового спору, з приводу розгляду якого, власне, й можуть виникати адміністративно-процесуальні правовідносини, водночас учений не передбачає можливості виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин щодо розгляду спору про право, який виникає в приватних правовідносинах. Такий підхід свідчить про потребу в подальшому науковому опрацюванні можливості виникнення вказаних відносин щодо розгляду саме приватно-правових спорів.

Наявні також позиції щодо визнання комплексної природи виконавчого провадження. Так, Л. В. Мелех за результатами опрацювання проблематики правової природи правовідносин на стадії виконавчого провадження доходить висновку, що під час виконавчого провадження виникають цивільні, господарські, цивільні процесуальні, господарські процесуальні, процедурні та інші види правовідносин,

спрямовані на реалізацію судового рішення. Вчена наводить приклади, коли суб'єктом безпосереднього виконання ухвали суду є інший суб'єкт, ніж державний чи приватний виконавець. Так, ухвала про тимчасове обмеження боржника мати право виїзду за межі України направляється судом до відділу державної виконавчої служби чи приватному виконавцю як суб'єктам виконання, а вони направляють її до Адміністрації Державної прикордонної служби України. У зв'язку із наведеним учена пропонує доповнити ЦПК України та ГПК України нормами з метою забезпечення ефективного правового регулювання процедур виконання ухвал суду [87].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження визначено як: 1) завершальна частина (стадія) судового провадження; 2) примусове виконання рішень судів та інших органів влади.

Складна правова природа правовідносин виконавчого провадження зумовила увагу з боку вчених різних галузей права: адміністративне право, адміністративне процесуальне право, цивільне процесуальне право. Усі вчені виокремлювали різні характерні властивості зазначених відносин відповідно до сфери свого наукового пошуку. Так, фахівці в галузі адміністративного права слушно підкреслювали владний характер вказаних відносин між уповноваженим суб'єктом виконання та іншими учасниками виконавчого провадження, приділяли значну увагу правовому статусу державної виконавчої служби, розкривали категорію державного примусу у виконавчому процесі. Натомість представниками науки цивільного процесуального права звернуто увагу на значення виконання судового рішення для забезпечення ефективності судового захисту, розкрито конвенційне значення права на своєчасне виконання рішення суду як елемент права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ), опрацьовано проблематику способів захисту прав сторін у виконавчому провадженні, вдосконалено структуру виконавчого процесу через дослідження процесуального статусу кожного з учасників виконавчого провадження. Важливими також є напрацювання представників доктрини адміністративного процесуального права в частині визначення правової природи відносин виконавчого провадження, а саме що

вони мають адміністративний процесуальний характер. Водночас сьогодні можна констатувати відсутність наукових робіт, в яких було б здійснене узагальнення саме в міжгалузевому аспекті та остаточно визначена правова природа правовідносин виконавчого провадження. Як уявляється, саме вказана невизначеність і є причиною наявних нині численних точкових проблем як у здійсненні виконавчого провадження загалом, так і в захисті прав його учасників зокрема.

Заслугує на увагу позиція К. В. Гусарова про те, що функція судового контролю в цивільному судочинстві набула значного розвитку з ухваленням Конституції України 1996 року. Контрольна функція судової влади розглядається як вид державного контролю та одна із форм реалізації судової влади в цивільному судочинстві. Види судового контролю визначаються залежно від об'єкта контролю: акти органів цивільної юрисдикції, що не є судовими; судові рішення, що підлягають перегляду в апеляційному, касаційному та інших передбачених законодавством порядках. Основним видом судового контролю є інстанційний перегляд судових рішень. Порівняно із класичною контрольною діяльністю, що здійснюється в межах публічного адміністрування, вказується про такі особливості судового контролю, як: особливий суб'єкт здійснення (судова гілка влади); систематичність (періодичність) не є характерною для судового контролю, оскільки він проводиться за зверненнями заінтересованих осіб під час розгляду конкретних судових справ; ініціатором судового контролю є не контролювальний суб'єкт, а заінтересований суб'єкт правовідносин, щодо реалізації яких здійснюється судовий контроль, водночас звернення до суду із скаргою є не обов'язком, а правом заінтересованої особи; етапи й стадії судового контролю зумовлені етапами та стадіями цивільного процесу. Контроль у системі цивільної юрисдикції визначається як діяльність судів цивільної юрисдикції щодо здійснення визначених Конституцією України контрольних функцій щодо актів органів цивільної юрисдикції, яка порушується заінтересованими особами в передбачених законом випадках. Здійснення контролю у сфері системи загальних судів має свої особливості контрольно-правового режиму, контрольних правовідносин, структури

контрольної діяльності та її ознак, предмета, суб'єктів, об'єктів контролю, принципів здійснення контролю. Виділення вказаних параметрів як особливостей дає змогу охарактеризувати контрольний процес у системі загальних судів як один із різновидів юридичного процесу. Водночас виділення окремих контрольних правовідносин серед цивільних процесуальних не є доцільним з огляду на те, що перебіг контрольних правовідносин відбувається відповідно до загальної теорії цивільних процесуальних правовідносин, у яких суд має правовий зв'язок із конкретними учасниками судового процесу [37, с. 43–47, 53, 57].

Державний контроль є діяльністю уповноважених суб'єктів (органів державної влади, їхніх посадових осіб) щодо своєчасного виявлення та ліквідації чинників, які перешкоджають ефективній реалізації державних функцій, унеможлиблюють у такий спосіб реалізацію державних інтересів. Ідеєю контролю є дотримання законності в конкретній сфері суспільних відносин. Виділяють широке та вузьке розуміння контролю. У широкому розумінні контроль полягає в діяльності щодо забезпечення відповідності стану керованого суб'єкта ухваленим конкретним управлінським рішенням, а також щодо забезпечення діяльності уповноваженого суб'єкта закону. Державний контроль має такі аспекти: функція держави – виявлення та усунення певних чинників; функція конкретного органу влади – виявлення, попередження, усунення відхилень у діяльності, що входить до його відання; специфічна діяльність – взаємодія контролювального суб'єкта із підконтрольним; система спостережень і перевірок; засіб забезпечення законності діяльності органів державної влади. Зазначені сторони державного контролю не суперечать одна одній, а їхнє виділення дає змогу максимально повно розкрити це складне явище. Виділяється розгалужена класифікація видів державного контролю: суб'єкт здійснення, об'єкт контролю, характер зв'язків контролювального та підконтрольного суб'єкта; специфіка сфери здійснення; тривалість (постійний, тимчасовий, разовий); стадії підконтрольної діяльності. Так, за першим критерієм виділяється урядовий і судовий контроль. За другим – контроль дотримання прав і свобод людини й громадянина, контроль за реалізацією вказаних

прав і свобод, контроль щодо притягнення до відповідальності за порушення вказаних прав і свобод, контроль надання державних послуг, контроль здійснення публічного адміністрування. За третім критерієм виділяється внутрішній контроль (між контролювальним і контрольованим суб'єктом наявні відносини влади й підпорядкування) та зовнішній контроль (відносини між вказаними суб'єктами не мають такого характеру). За стадіями підконтрольної діяльності виділяють попередній, поточний і наступний контроль [24, с. 281–283].

Оцінюючи зазначені позиції, неможливо не погодитись із представниками теорії адміністративного права та адміністративного процесу, які підкреслюють публічно-правовий характер відносин, що виникають під час виконавчого провадження, а також наголошують на владному характері компетенції суб'єктів примусового виконання рішень. Не викликає заперечень і погляд, за яким застосування примусових заходів виконання судового рішення є державним примусом щодо боржника. Водночас зв'язок виконавчого провадження із цивільним судочинством виявляється не тільки в забезпеченні можливості примусового виконання судового рішення, але й в участі суду у вирішенні ключових питань виконавчого провадження (заміна сторони виконавчого провадження, затвердження мирової угоди в процесі виконання судового рішення, вирішення питань щодо відстрочки та розстрочки виконання судових рішень тощо) (р. 6 ЦПК України), а також у здійсненні судом активного контролю за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України). Тому, погоджуючись із дослідниками щодо адміністративно-правової природи правовідносин, що виникають у процесі здійснення виконавчого провадження, зазначимо про потребу у виконанні судового контролю щодо виконавчого провадження з урахуванням завдання цивільного судочинства: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПК України).

Узагальнення вказаних та інших результатів наукових досліджень,

проаналізованих у цій роботі, надає підстави для визначення правової природи правовідносин, що виникають під час захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства. Такий контроль має адміністративно-правові корені, але правовідносини, які виникають у процесі його здійснення, носять цивільний процесуальний характер. Регламентація вказаних контрольних відносин саме цивільним процесуальним законодавством зумовлена особливою сферою їхньої реалізації (діяльність щодо здійснення правосуддя), особливим суб'єктом реалізації контролю (суд), особливим об'єктом впливу такого контролю (реалізація суб'єктивних прав щодо виконання судового рішення як гарантії ефективного судового захисту).

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» учасниками виконавчого провадження, крім сторін, є також: виконавець, представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання. Особи, права інтелектуальної власності яких порушені, також є учасниками виконавчих проваджень – за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі статей 176, 177 і 229 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 № 2341-III [68], статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [61]. Для проведення виконавчих дій виконавець за потреби залучає понятих, працівників поліції, представників органів опіки й піклування, інших органів та установ у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Отже, у виконавчому провадженні, крім сторін, може брати участь значне коло суб'єктів.

Участь зазначених суб'єктів має цільовий характер, спрямована на реалізацію певних функцій (представник сторони виконавчого провадження, експерт, перекладач, понятий). Певне коло учасників виконавчого провадження характеризується реалізацією у виконавчому процесі повноважень (прокурор, працівники поліції тощо). Щодо реалізації правового статусу зазначених суб'єктів, можуть створюватись перешкоди, що вимагатиме застосування додаткових правових засобів. Утім базовою

правовою конструкцією для подальшого дослідження цих засобів варто визнати саме захист прав сторін виконавчого провадження. Особливості правового забезпечення реалізації прав і повноважень інших учасників виконавчого провадження розглядатимуться в наступних підрозділах цієї наукової роботи.

Тривалий процес інституалізації судового захисту суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів учасників виконавчого провадження актуалізує визначення основних положень такого захисту.

Сучасна методологія правового пізнання базується на ідеях інтерсуб'єктивності, плюралізму, додатковості, міждисциплінарності. Вона ґрунтується на тезі про неможливість встановлення об'єктивно істинного знання про право, оскільки право не є частиною об'єктивної реальності, а існує сферою інтерпретацій. Отже, саме правове пізнання стає первинним чинником функціонування правової реальності. Водночас плюралізм і додатковість є сучасними тенденціями розвитку методології правового пізнання, полягають у застосуванні різних методологічних систем у межах одного дослідження з метою комплексного осмислення предмета дослідження [22, с. 461–463]. Специфіка правовідносин у сфері виконавчого провадження, її бурхливий розвиток існує сьогодні та виражається передусім у процесах формування доктринальної визначеності правової природи відносин, що виникають під час здійснення виконавчого провадження. Так, упродовж усієї історії здійснення виконавчого провадження класичний державний контроль набув істотних особливостей у цій сфері й навіть наявні тенденції до формування принципово нового порівняно із ним явища – судового контролю щодо дотримання та реалізації прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження. Отже, наявна зміна правових понять відповідно до поточних соціально-політичних умов, що і є свідченням того, що правове пізнання визначає поточну правову реальність.

Поширеними та використовуваними в юридичній науці сьогодні є такі концептуальні підходи, як, зокрема, аксіологічний та герменевтичний. Перший передбачає загальну стратегію дослідження, за якої право сприймається з погляду

відповідності його певним цінностям, що мають забезпечуватись правом або є його змістом. Герменевтичний підхід ґрунтується на концепції текстуально-символьної комунікативної природи права, передбачає розкриття інтерпретаційних аспектів правової реальності [22, с. 462].

Дослідження судового захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження як правового інституту вимагає комплексного підходу: з одного боку, врахування завдання цивільного судочинства, а з іншого – особливо важливим видається використання герменевтичного методу наукового пізнання. Врахування потреби в забезпеченні ефективного захисту як завдання цивільного судочинства (ч. 1 ст. 1 ЦПК України) зумовлене розглядом виконавчого провадження як частини цивільного судочинства, а використання вказаного методу – тривалим характером процесу інституалізації судового захисту прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження, що означає потребу в розвитку понятійно-категоріального апарату цього правового інституту.

З огляду на подальше становлення судового захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів саме як правового інституту в межах цивільного процесуального права важливим є сформулювати цілісне поняття такого захисту як наукової категорії. Вказане передбачає визначення й функції такого захисту, розкриття специфіки правового регулювання в цій сфері.

Виконавче провадження має значну історію свого розвитку на території сучасної України, що значною мірою залежав від належності певної частини України до складу різних держав у різні часи. Водночас соціальне значення виконавчого провадження продовжувало залишатись істотним у всі часи. Тому вагомим представляється дослідження історичного розвитку захисту прав учасників виконавчого провадження впродовж усієї історії становлення української державності.

Подальший розвиток правового регулювання захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження передбачає конкретизацію основних понять цього правового інституту: його учасники, процесуальні особливості

вказаного захисту порівняно із загальними процедурами розгляду справи по суті в порядку цивільного судочинства (позовне, апеляційне, касаційне тощо провадження), повноваження виконавців судових рішень (державних і приватних виконавців), особливості способів вказаного захисту.

Важливим вектором подальшого дослідження існують не тільки особливості сучасного розвитку та застосування методології правового пізнання, але й конкретні практичні проблеми захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження. Водночас врахування практичних потреб має спрямовуватись на забезпечення пріоритетів, визначених чинним законодавством: забезпечення ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів (ч. 1 ст. 1 ЦПК України); забезпечення права людини й громадянина на справедливий суд (п. 1 ст. 1 ЄКПЛ); реалізація обов'язку держави щодо забезпечення виконання судового рішення та здійснення судового контролю щодо його виконання (ст. 129-1 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (далі – Конституція України) [63]).

Поєднання фундаментальних і прикладних засад дослідження зумовлює й обрання методів його здійснення. Так, основу роботи мають становити концептуальні положення діалектико-матеріалістичного методу пізнання, загальнонаукові методи: системний, функціональний, метод аналізу, синтезу, сходження від абстрактного до конкретного та від конкретного до абстрактного, а також методи дедукції, моделювання й порівняння правознавства, аналізу статистичних даних, чинного законодавства та практик його застосування.

Інститут захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства потрібно розглядати як сукупність процесуальних норм, вкладених у вирішення цивільних справ, що виникають під час виконання рішення між учасниками виконавчого провадження. Водночас правила, що входять до кола норм, які регулюють захист прав та інтересів учасників виконавчого провадження, є похідними від норм ЦПК України, законів України «Про виконавче провадження» й «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових

рішень і рішень інших органів». Ці правові акти, ухвалені й оновлені у зв'язку із судовою реформою, дали нагоду впровадити на практиці чимало пропозицій щодо ряду процесуальних інститутів, які певною мірою стосуються питань організації та здійснення виконавчого провадження загалом і захисту його учасників зокрема. Зміни торкнулися переліку виконавчих документів, питань судової юрисдикції, повноважень суду на стадії виконання, контролю за виконанням судових рішень у цивільних справах, екзекватури, впровадження електронного судочинства й застосування інформаційних технологій під час виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), способів захисту прав та інтересів учасників виконавчого провадження, прав і обов'язків учасників виконавчого провадження тощо. Багато напрацьованих пропозицій заслуговують на увагу, враховують світовий досвід з розгляду та вирішення справ, а також процесуального супроводу реалізації судових рішень, а іноді й випереджають його.

Завданням інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства попередньо є визначення відновлення порушених прав та охоронюваних законом інтересів у межах примусового виконання судових актів. Вирішення проблем у правовідносинах, що виникли між учасниками виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, цілком і повністю покладено на державні органи, які мають специфічні, притаманні лише їм функції. Ці функції є однорідними, проте правовідносини, які виникають у процесі виконання, завжди підпорядковані одній меті – реалізації виконавчого документа із дотриманням прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Недостатня розробленість проблем захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства (на нашу думку, недосконалість виконавчих процедур) досить дорого обходиться як окремим учасникам виконавчого провадження, так і суспільству загалом. Унаслідок недосконалості законодавства про виконавче провадження виявляються незахищеними

суб'єктивні права та законні інтереси десятків тисяч учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вітчизняне законодавство вимагає точкових змін, спрямованих на підвищення рівня захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства. Непозбавленою раціональністю є ідея впровадження в механізм виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства інституту окремого судді (за аналогією інституту слідчого судді в кримінальному провадженні). Водночас ця пропозиція вимагає наукового осмислення, оскільки такий суддя у виконавчому провадженні може привнести до виконавчого провадження дієвий контроль за дотриманням прав особи під час стадії виконавчого провадження (суддя у виконавчому провадженні – це суддя суду, до повноважень якого належатиме здійснення контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у виконавчому провадженні). Вихідною передумовою цього є впровадження в систему виконання у зв'язку з ухваленням законів України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та оновленої редакції Цивільного процесуального кодексу України, сучасних ринкових механізмів цивілістичного характеру. Це дає всі змоги й умови для функціонування повноцінної та ефективної системи захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства та, що особливо важливо, для зміни мотивації діяльності всіх учасників сфери виконання через введення її в правове русло.

1.2. Генеза захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Виникнення зародків правового регулювання суб'єктів примусового виконання судових рішень, які пізніше трансформувалися в цілісну державно-правову інституцію,

вважаємо, слугує додатковим підтвердженням раніше сформульованої думки про те, що цей процес є цивілізаційним і безперервним у значенні взаємозв'язку існування самої людини як індивіда, що поєднує в собі неповторні й унікальні природні та соціальні якості, й основоположних засад побудови будь-якого людського соціуму на державних засадах. Генеза правового регулювання суб'єктів примусового виконання судових рішень є невід'ємною складовою розвитку судових органів і загалом історичного процесу державно-правового розвитку соціуму та не може розглядатися окремо у відриві від нього [173, с. 91–92]. Отже, історію виникнення виконавчого провадження та розвиток інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в Україні потрібно досліджувати з часу його організаційного оформлення та законодавчого закріплення.

Багато науковців розподіляють історію розвитку законодавства про виконавче провадження на два періоди: до судової реформи 1864 р. і після неї (з 1864 до 1917 рр.). Однак розвиток законодавства України мав суттєві відмінності, оскільки в її історії були виділені періоди, які науковці називають періодами української державності, коли землі України були підпорядковані Великому князівству Литовському, а з часом приєднані до Польщі. Тож можна свідчити про те, що на формування правової системи України вплинуло законодавство Литви й Німеччини, зокрема Литовські статuti й Магдебурзьке право. І якщо зазначати про еволюцію законодавства про виконавче провадження в цей період, варто наголосити на більшій прогресивності законодавства цих держав, тому перебування українських земель під владою інших держав у плані розвитку законодавства відіграло значну роль у подальшому розвитку вітчизняного законодавства про виконавче провадження [172].

Тому актуальним є розкриття генези захисту прав учасників виконавчого провадження порівняно із його сучасним станом, визначення перспектив подальшого дослідження проблематики захисту прав учасників виконавчого провадження.

Пам'ятки історії свідчать про те, що першими виконавцями рішень суду на Русі були пристави, про них уперше згадується в договорі Великого Новгороду з князем

Ярославом 1270 р., тобто ініціатива виконання перейшла від осіб, які були зацікавлені в здійсненні їхнього права, до органу, що розглядав спір. Пристави були службовими особами й призначались на службу виключно князем. До їхніх обов'язків, крім виконання судових рішень, входило також затримання боржника на вимогу стягувача та забезпечення явки осіб, які викликались до суду.

Із середини XIV ст. українські землі були розділені між різними державами: Польщею (Галичина), Угорщиною (Закарпаття), Молдавським князівством (Буковина), Кримським ханством (південний схід і південь, Крим). Більша частина сучасної території України: українські землі Волині, Поділля, Київщини, Чернігово-Сіверщини, перебувала в складі Великого князівства Литовського, а з 1569 р. – у складі єдиної держави Речі Посполитої, створеної внаслідок підписання Люблінської унії між Литвою та Польщею. Українські землі перебували під впливом Речі Посполитої аж до 1654 р., коли, відповідно до Переяславської угоди, підписаної гетьманом Війська Запорізького Богданом Хмельницьким і московським царем Олексієм Михайловичем з роду Романових, Лівобережна Україна увійшла до складу Московського царства, а Правобережна та частина Західної – залишилася за Польщею. І хоча з першої половини XVIII ст. й до початку XX ст. переважна частина східноукраїнських земель перебувала в складі Російської імперії, варто брати до уваги, що західноукраїнські території з кінця XVIII ст. під час поділів Речі Посполитої перейшли до складу Габсбурзької імперії, що зумовлювало характерні особливості розвитку правового регулювання суб'єктів примусового виконання судових рішень на східно- й західноукраїнських землях [173, с. 95–96].

У Магдебурзькому праві цього періоду чітко було визначено правовий статус судового виконавця. Він обирався суддею серед вільних громадян, мав право «брати забезпечення, заарештовувати, накладати заборони щодо будь-якої людини та її майна по праву, коли він уповноважений до того судовим рішенням», і отримував кошти за рахунок боржників (зарплатню) [142].

Досліджуючи особливості виконавчого провадження на українських землях у період української державності, потрібно відмітити той факт, що норми Литовського статуту та Магдебурзького права залишались чинним правом і в період гетьманщини, однак не знайшли належного застосування.

Після проведення реформи 1564–1566 рр. вижив і дітьких у земських судах поступово замінили возні, які виконували функції судових виконавців та призначалися старостою або воєводою. Возні обиралися із шляхти – «людей добрих, доброчесних, осілих у тому самому повіті». Вимога грамотності до них не ставилася, а зазначалося, що «коли б возний писати не вмів, тоді засвідчував документ своєю печаттю...». Обов'язками возного були: розносити позови, викликати до суду, попереджати передчасний від'їзд сторін із суду, приймати присягу в свідків, оглядати місце злочину, речові докази, визначати розмір нанесених збитків тощо. Досить жорсткою була система відповідальності возних. У разі якщо він давав неправдиві свідчення або було виявлено зловживання посадою, яке призвело до збитків, або возний «перекручував факти», його карали смертю. Третій статут князівства Литовського 1588 р. розширив перелік посадових проступків возного, які не каралися смертю. За провини, які не зумовили істотних наслідків, він повинен був сидіти у в'язниці впродовж дванадцяти тижнів і відшкодувати потерпілому збитки. Причому рішення про його покарання приймалося відразу ж. У разі справи, яка передбачала смертну кару, потерпілий повинен був викликати возного до суду й чекати на його рішення [173, с. 100].

Після входження в 1654 р. більшості українських земель до Московського царства на їх територію поширюється дія Судебника Івана III 1497 року, в якому наведено перелік посадових осіб, які зобов'язані виконувати судові рішення («недельщики» – пристави, що виконують свої обов'язки потижнево; «праведники» – пристави, які виконують стягнення за вироком суду; «тіун великого князя московського», що виконує смертну кару), та передбачено форми державного контролю за діяльністю таких посадових осіб, а згодом «Соборного Уложения» 1649 р., виданого за часів царювання Олексія Михайловича Романова, яке визначило

правовий статус пристава – судового виконавця, який проводив виконавчі дії під керівництвом воєвод. Відповідно до «Соборного Уложения» 1649 р. за неналежне виконання своїх обов’язків пристав підлягав дисциплінарній (відсторонення від посади, звільнення зі служби), кримінальній (биттю батогами) та матеріальній (відшкодування збитків) відповідальності. Проте були розширені його повноваження в разі опору боржника [173, с. 101].

У розглянутий період сторонам виконавчого провадження були доступні загальні правові процедури оскарження актів виконавця, водночас такі процедури були зазвичай обтяжливими для скаржників, вартісними та тривалими.

Варто зауважити, що всі державно-правові процеси на території Гетьманщини проходили в умовах постійного політичного тиску з боку російського царизму. Уже на початку правління Петра I посилюється боротьба з українською автономією, підтвердженням чого є створення 16 травня 1722 р. Малоросійської Колегії та затвердження посади російського резидента при гетьмані з метою контролю за діяльністю його правління, зокрема й у питаннях судочинства [173, с. 104–105]. Унаслідок проведеної на Лівобережній Україні кодифікації українського права, що завершилось 1743 р., був розроблений проєкт кодексу українського права, що називався «Права, за якими судиться малоросійський народ» [85, с. 223].

За часів правління першого російського імператора Петра I, як уже зазначалося раніше, бере початок формування державницького підходу в питанні правової регламентації суб’єктів примусового виконання судових рішень. Так, судовий пристав стає царським чиновником. Засновуються відповідні державні органи, насамперед Сенат, який мав і судові функції. У цій установі Петро I встановив посаду ексекютора, обов’язком якого було безпосередньо направляти судові рішення, за якими Сенат виступав як судовий орган, до виконання та слідкувати за точністю їхньої реалізації. 1832 р. «Сводом законов Российской империи» та «Положенням про порядок опису, оцінки та публічного продажу майна» виконавче провадження стала здійснювати загальна поліція – квартальні та станові пристави, яких очолювали управи благочиння.

Інакше кажучи, виконання рішень суду відокремлювалося від судової системи й повністю підпадало під владу поліції як органу безпосереднього примусу з усіма наслідками [173, с. 104–105]. Набув поширеності адміністративний порядок оскарження актів виконавця судового рішення. У разі завдання шкоди не відкидалась можливість подання позову про відшкодування такої шкоди, але на загальних підставах. Отже, хоча окремі правові засоби захисту прав сторін виконавчого провадження й існували, проте вони не носили спеціалізованого характеру. Крім того, такі скарги та позови могли розглядатись упродовж достатньо тривалого часу, що значно знижувало рівень захищеності прав сторін виконавчого провадження.

Завершуючи огляд захисту прав сторін виконавчого провадження в період до 1864 р., потрібно умовно виділити таку періодизацію його розвитку: доба Київської Русі (поширеність звичаєвого права та князівської влади, закріплення окремих положень про виконавче провадження в «Руській Правді»); доба Галицько-Волинської держави, Литовських статутів, Магдебурзького права, Гетьманщини (значний розвиток нормативного закріплення засобів захисту прав сторін виконавчого провадження, але відсутність спеціальних засобів захисту, тривалість і вартісність такого захисту).

Схожа періодизація наводиться й у науковій літературі. Так, досліджуючи проблематику інституту судових приставів за Судовою реформою 1864 року в Україні, Н. С. Стеценко розрізняє три періоди: період «Руської Правди»; період дії Литовських статутів; козацький період. За «Руською Правдою» історично першими виконавчими органами були княжі слуги: тіуни, вірники, мечники, дітські, отроки та інші, які діяли в умовах, коли виконання рішень суду не було відділено від здійснення правосуддя. У період дії Литовських статутів з'являється перший відокремлений спеціалізований орган виконання судових рішень – возний, який поєднував слідчі, посвідчувальні, виконавчі й забезпечувальні функції. У козацький період суд поєднується з козацькою адміністрацією, яка здійснює також і виконання судових рішень. Найчастіше органами виконання були осавули [156, с. 15].

20 листопада 1864 року відбулася змістовна судова реформа, яка заснувала

особливий стан судових приставів, згідно з якою вони вже належали до судової системи як спеціальні службові особи для виконання судових рішень [183]. У цей час суд відсторонювався від керівництва органами виконання й виконавче провадження фактично ставало позасудовим інститутом. Питання діяльності судових приставів розглядалися в нерозривному зв'язку із цивільним судочинством – як один з інститутів цивільного процесу або як його завершальна стадія [156, с. 11–12].

Розуміння фундаторами Судових статутів 1864 р. вагомої соціальної ролі судового пристава зумовило потребу в розробленні його чіткого правового статусу, який охоплював такі елементи: а) нормативні вимоги до кандидатів на цю посаду; б) порядок призначення й звільнення з посади; в) установлені законом права й обов'язки; г) гарантії їхньої реалізації; д) контроль за діяльністю судових приставів; е) види відповідальності за невиконання покладених на них функцій. Розуміючи значущість інституту судових приставів, керівні органи держави в найвищих веліннях Імператора, наказах і визначеннях Сенату, розпорядженнях Уряду, у наказах і циркулярах Міністерства юстиції постійно вдосконалювали нормативне врегулювання правового статусу судових приставів. Інститут судових приставів, упроваджений Судовою реформою 1864 р., мав глибокі історичні корені, а його потреба й доцільність доводилися сторіччями. Із часів Київської Русі він набував різних моделей, спільним для яких було перебування органів виконання судових рішень при судах під безпосереднім контролем судової влади, покладання функцій виконання судових рішень на посадових осіб, які були представниками державних органів і мали спеціальний статус та ін. Тож органи виконання судових рішень і забезпечення діяльності суду існували в усі періоди української державності [156, с. 22–24].

На підставі дослідження конкретних архівних справ, актів земських органів місцевого самоврядування висвітлено факти високого професіоналізму й компетентності судових приставів українських губерній, підкреслено стабільність перебування їх на посаді. Здійснено аналіз трьох напрямів практичної діяльності судових приставів: виконання судових рішень у цивільних і кримінальних справах (в

останніх – у частині майнових стягнень), участь в охоронному провадженні й забезпечення належної діяльності суду. Основним напрямом професійної діяльності судових приставів було примусове виконання судових рішень, що поєднувало сукупність таких дій: 1) вжиття заходів щодо забезпечення позову, що мало превентивну спрямованість стосовно попередження зловживань з боку боржника в прихованні або знищенні ним свого майна; 2) накладення арешту на майно боржника, що здійснювалося після перевірки приставом належності майна боржникові та з'ясування, чи не накладено на нього арешту за іншим стягненням; 3) опис майна, що посвідчував відповідну діяльність судового пристава й містив позначення номерів на ярликах до арештованих предметів і назву кожного з них; 4) оцінювання майна, яким визначалися його достатність для задоволення вимог стягувача й усунення потреби в зверненні стягнення на інше майно; 5) заходи щодо збереження описаного майна, яке передавалося судовим приставом на зберігання особливому зберігачеві з копією опису майна й відібранням розписки про отримання речей на зберігання із зазначенням їхнього найменування й вартості, а також роз'ясненням відповідальності за привласнення ввіреного зберігачеві майна; 6) організація його продажу, про час і місце якого судовий пристав мав інформувати громадськість через публікації в пресі й розміщення оголошень, а також забезпечення організації торгів; 7) розподіл коштів, отриманих унаслідок продажу, які пристав після утримання витрат щодо виконання видавав стягувачеві, а решту повертав боржникові або направляв до суду з доповіддю, за яким саме виконавчим листом отримані гроші, кому вони мають належати, з якої причини не були передані особисто отримувачеві [156, с. 19–20].

«Статут цивільного судочинства» закріплював принцип диспозитивності, сутність якого полягала в тому, що судові рішення виконувалися лише за бажанням стягувача. Для початку процедури примусового виконання стягувач повинен був звернутися до суду, що виніс рішення, з вимогою про видачу йому виконавчого листа та з клопотанням (як усним, так і письмовим) до голови відповідного суду про призначення судового пристава, який мав узятися до примусового виконання рішення

одразу ж після отримання виконавчого листа. Суд і судовий пристав були тісно пов'язані в процесі примусового виконання, адже останній був зобов'язаний повідомляти голову суду про засоби примусового виконання рішення, а також про його відстрочку. Судовий пристав не мав права відкладати виконання переданого йому судового рішення, а тим більше припиняти або призупиняти дії з уже розпочатого виконання, крім як за наявності ухвали суду або письмової згоди на це стягувача. Скарги щодо неправильного виконання судових рішень, а також усі спори з примусового виконання розглядав суд. Скарги, подані після спливу двох тижнів з моменту вчинення оспорюваної дії, залишалися без розгляду [173, с. 106].

Закон досить суворо захищав осіб, які виконували судові рішення: спротив судовому приставу надавав йому право викликати на допомогу поліцію й навіть військову силу, а нанесення судовому приставу під час виконання ним службових обов'язків образи та будь-яка непокора його законним вимогам вважалися кримінальними злочинами проти влади [173, с. 107].

Певної специфіки набув захист прав сторін виконавчого провадження після 1917 року. Так, Г. І. Француз наводить позицію А. М. Авторгова, який, дослідивши радянський період розвитку інституту примусового виконання рішень і суб'єктів примусового виконання рішень, взявши за основу особливості правового регулювання цього інституту та цієї категорії суб'єктів, дійшов висновку, що для цього періоду характерні такі етапи: 1) непівський період. Після ухвалення ряду нормативно-правових актів, зокрема Декрету РНК УРСР «Про Суд», скасовано посаду судового пристава та введено посаду судового виконавця для сприяння народним судам у діяльності з виконання судових рішень; 2) командний період. Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р., визначивши судових виконавців як єдиний орган примусового виконання, констатував, що судові виконавці перебувають при народних та обласних судах, а також при Верховних Судах автономних і союзних республік [29]; 3) кодифікаційно-розвитковий період. Ухвалений 1963 р. ЦПК УРСР встановив, що виконавче провадження втілено в особі єдиного державного органу –

судового виконавця. Вперше на кодифікаційному рівні визначено права та обов'язки цього органу; 4) інструкційний період. Наказом міністра юстиції СРСР № 22 затверджена Інструкція про виконавче провадження, що стала останнім нормативно-правовим актом, ухваленим у радянські часи щодо виконавчого провадження та правового статусу судового виконавця [1, с. 7; 173, с. 111].

4 січня 1918 року Постановою Народного Секретаріату «Про запровадження народного суду» ліквідовано інститут судових приставів. Інститут судових виконавців у часи радянської влади вперше створювався Тимчасовим положенням про народні суди й революційні трибунали Української РСР, що затверджувалось Декретом РНК УРСР «Про суд» від 14 лютого 1919 року для сприяння народним судам у діяльності щодо виконання судових рішень [29].

У перші дні існування радянської влади нові органи виконання судових рішень організовувались з ініціативи народу й виконували їх різні органи. Рішення судів у цивільних справах і вироки в кримінальних провадженнях виконувались судовими виконавцями, органами тогочасної міліції, волосними й сільськими виконками [29]. Того часу радянське законодавство про виконавче провадження скасувало засоби примусового виконання, що діяли роками в царській Росії, і встановило принцип недоторканності особи боржника

Тимчасова Інструкція для судових виконавців 1920 р. встановлювала такі заходи примусового стягнення, як: звернення стягнення на рухоме майно та гроші боржника, звернення стягнення на винагороду, одержану боржником за місцем служби або роботи, вилучення в боржника й передача стягувачу певної речі, провадження дій за рахунок боржника, які він не виконав у встановлений судовим рішенням строк. У ст. 20 «Наказу судовим виконавцям» 1927 р. була чітка заборона посягання на гідність боржника, судовий виконавець не має права проводити особистий обшук боржника, навіть якщо є підозри в наявності цінностей або грошей [173, с. 112–115].

Якщо проаналізувати норми ЦПК УРСР 1929 р., то стає зрозуміло, що відбувалось суттєве регулювання виконання судових рішень, Закон про судоустрій

СРСР, союзних і автономних республік 1938 р. визначав судових виконавців як єдиний орган примусового виконання, констатував, що судові виконавці перебувають при народних та обласних судах, а також при Верховних Судах автономних і союзних республік, і встановив, що вони призначаються Наркомом юстиції союзної республіки, а в автономних – Наркомом юстиції автономної республіки [29]. Варто звернути увагу, що тодішній ЦПК не передбачав усіх питань виконання, він потребував доповнення, і тому з часом були видані такі інструкції: Інструкція про порядок виконання судових рішень, затверджена НКЮ СРСР 28 вересня 1939 року; Положення про Наркомат юстиції УРСР було ухвалено 27 грудня 1939 року, яким передбачалось створення в складі НКЮ відділу судових виконавців [29]. За наказом Президії Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1955 року «Про порядок призначення судових виконавців» було встановлено, що судові виконавці перебувають тільки при народних судах, а Закон «Про судоустрій УРСР» від 30 липня 1960 року остаточно визначив, що судові виконавці перебувають при районних (міських) народних судах і призначаються головою обласного суду за поданням народних суддів або голів районних (міських) народних судів [173, с. 119–121].

ЦПК УРСР 1963 р. встановив, що виконавче провадження втілено в особі єдиного державного органу – судового виконавця, надавши право участі громадськості в стадії судового виконання, розширив об'єкт стягнення, урегулював питання про порядок виконання судових рішень, за якими боржник зобов'язаний виконати певні дії на користь стягувача, встановив подвійний порядок оскарження дій судового виконавця [29]. Відповідно до ст. 373 ЦПК УРСР 1963 р. (станом на 11.03.1996) передбачалась можливість оскарження актів державного виконавця до того суду, при якому перебуває виконавець [176].

Восени 1966 р. Президія Верховного Суду УРСР затвердила Інструкцію «Про порядок виконання судових рішень», а навесні 1973 р. міністром юстиції СРСР була затверджена нова Інструкція «Про порядок виконання судових рішень» [29]. Але, на нашу думку, одним із основних актів, який у радянський період регулював становище

сторін та учасників виконавчого провадження, була Інструкція «Про виконавче провадження», затверджена наказом Міністерства юстиції СРСР від 25 листопада 1985 року № 22. Цей документ чітко відмежовував судові рішення, які здійснюють судові виконавці, та рішення органів публічної адміністрації, які виконують спеціально уповноважені на те суб'єкти. У цій Інструкції наводився перелік рішень, які підлягали примусовому виконанню.

Дослідивши радянське законодавство щодо примусових заходів у виконавчому провадженні, можна стверджувати, що був зроблений вагомий крок вперед у забезпеченні громадянам процесуальних гарантій виконавчого провадження. Законодавству були невідомі ні боргові тюрми, ні арешт боржника, ні заборона йому виїздити з певної місцевості на час виконання рішення суду.

Основний контроль за діяльністю судових виконавців (приставів) здійснювався судовими органами, судові виконавці стали підпорядковуватися в своїй діяльності безпосередньо суду [173, с. 117]. Заляканість населення та високий авторитет судового рішення на той момент практично унеможливлювали невиконання рішення суду в добровільному порядку [141, с. 105; 173, с. 121].

ЦПК 1963 р. надав громадянам право участі на етапі примусового виконання судових рішень, урегулював питання про спосіб і порядок виконання судових рішень, за якими зобов'язана сторона повинна виконати певні дії (або утриматися від їхнього вчинення) на користь стягувача, встановив двоетапний порядок оскарження дій судового виконавця, а також закріпив контрольну функцію суду за процесом примусового виконанням судових рішень [173, с. 123].

Після 1985 р., зокрема після ухвалення Інструкції про виконавче провадження, затвердженої наказом Міністерства юстиції СРСР від 15 листопада 1985 р. № 22, знову ж таки прослідковується тісний зв'язок виконавчого провадження та цивільного процесу, що зумовлюється тим фактом, що судові виконавці перебували при районних судах, керівництво діяльністю судових виконавців покладалося на голову районних (міських) народних судів і народних суддів, які зобов'язані були здійснювати

щоденний контроль за правильністю та своєчасністю виконання судових рішень, за дотриманням судовими виконавцями встановлених правил виконання, а також надавати їм відповідну допомогу. Прослідковується остаточне закріплення двоїстості підпорядкування виконавчої служби – суду та органам юстиції [173, с. 123–124].

Безпосередньо примусове виконання покладалося на судових виконавців, які входили до апарату районного суду й визначалися як єдиний орган примусового виконання рішень. Діяльність судових виконавців перебувала під контролем судді, а переважна більшість питань щодо примусового виконання рішень, до яких, зокрема, належать припинення, відстрочка й розстрочка виконання рішення, зупинення виконавчого провадження, повернення виконавчого документа стягувачу, розгляд скарг на процесуальні дії судового виконавця, вирішення питань із витратами виконавчого провадження, вирішувалась у виконавчому провадженні суддею. Це за результатами аналізу нормативно-правових актів у досліджуваній сфері пояснюється тим, що виконавче провадження розглядалося саме як цивільно-правовий інститут, що й обумовлювало існування суб'єктів примусового виконання рішень у державному апараті [36, с. 81; 173, с. 125].

Г. І. Француз наводить думку Є. М. Гришка щодо періодизації розвитку державного управління у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів в Україні: 1) самоздійснення права стягувачем (до XIII ст.); 2) судове здійснення примусового виконання рішень судів, особливістю якого є відновлення порушених або заперечуваних прав безпосередньо судом або посадовими особами, організаційно йому підпорядкованими, зумовлене віднесеністю примусового виконання рішень судів та інших органів до стадій цивільного процесу (з XIII ст. по 1998 р.); 3) здійснення примусового виконання рішень судів та інших органів органами виконавчої влади, що пов'язано з утворенням державної виконавчої служби (з 1998 р. і донині) [36, с. 9, 15; 173, с. 93].

Отже, радянське законодавство характеризується загалом послідовним розвитком засобів захисту прав сторін у виконавчому провадженні: право сторони бути

присутньою під час виконання судового рішення; спеціальний порядок оскарження; розвиток судового контролю за виконанням судових рішень. Водночас з огляду на тогочасну ментальність населення порушення прав сторін виконавчого провадження не були частим явищем, а тому проблематиці зазначених засобів захисту науковцями не приділялась широка увага.

З утворенням самостійної та незалежної України на початку ухвалювались різні нормативно-правові акти, які регулювали питання інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, однак, на нашу думку, занадто довго суттєвих і значних змін у цивільному процесуальному законодавстві щодо захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження так і не відбувалось. Тривалий час поза увагою законодавця в цьому плані залишались новоутворені суб'єкти підприємницької діяльності, особливо юридичні особи, зміст заходів примусового виконання став застарілим і не відповідав реаліям життя та змінам у суспільному розвитку держави, зокрема в новому законодавстві з інших галузей права. У результаті цього авторитет судових виконавців і навіть судів значною мірою пішов на спад, а кредитори прагнули вирішити питання, які виникали щодо виконавчого провадження, через звернення до кримінальних структур, де рішення завжди виконувались своєчасно [29].

Відомий учений Б. В. Дерев'янка в своїх працях дійшов висновку, що «у перші роки незалежності України рішення суду, як і в радянські часи, виконували судові виконавці, які контролювалися судами. З початку 1990-х років до 2005 року проходив черговий етап становлення законодавства про органи, які забезпечують виконання господарських, адміністративних і загальних судів» [38, с. 255]. Реформування пострадянської системи виконавчого провадження було закономірним явищем, адже соціально-політичні зміни, які відбувались в Україні, вимагали значно нового, демократичного підходу для функціонування окремих правових інститутів. Безпосередньо це стосувалося сфери примусового виконання рішень, яка ще з радянських часів перебувала під впливом судової влади.

Етапом удосконалення виконавчого провадження стало ухвалення Верховною Радою України Конституції України. Упродовж наступних років українська влада законодавчо оформила систему примусового виконання, надавши їй статус самостійного правового інституту. Першим кроком стало ухвалення Закону України від 24 березня 1998 року «Про державну виконавчу службу» та Закону України від 21 квітня 1999 року «Про виконавче провадження», де виконавче провадження розглядалось уже як завершальна стадія судового провадження.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну виконавчу службу» ДВС стала єдиним органом примусового виконання рішень в Україні та мала забезпечити своєчасне, повне й неупереджене виконання рішень. ДВС входила до системи органів Міністерства юстиції України та здійснювала виконання всіх юрисдикційних рішень, які, відповідно до законодавства, підлягали примусовому виконанню [123].

2005 року розпочався процес реформування органів примусового виконання, який став визначальною подією того часу, оскільки обумовив структурні зміни та став початком оновлення системи виконавчого провадження. Наказом Міністерства юстиції України від 19 серпня 2005 р. № 1482/н «Про ліквідацію відділів Державної виконавчої служби територіальних управлінь юстиції» у структурі міністерства створено Департамент ДВС, безпосередньо підпорядкований міністру. Це сприяло підвищенню ефективності примусового виконання юрисдикційних рішень за рахунок оперативного реагування на введення справ [38, с. 257].

3 серпня 2005 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову «Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби України», якою було вже більш чітко визначено склад, принципи діяльності та повноваження Департаменту [123]. Проте відсутність ефективності виконавчої служби в Україні надалі продовжувала бути основним недоліком системи й навіть була відома за межами України. Зокрема, у резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 26 січня 2011 року № 1787 (2011) «Виконання рішень Європейського суду з прав людини» зазначалося існування основних системних недоліків, які викликали значну кількість

повторюваних висновків щодо порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та серйозно підривали верховенство права, і в Україні ці проблеми пов'язувались, зокрема, із хронічним невиконанням рішень національних судів.

З часом, намагаючись змінити наявну практику, підвищивши водночас довіру громадян до цивільного судочинства як чергового з етапів судової реформи, 2016 року було ухвалено закони України від 02.06.2016 № 1404-VIII «Про виконавче провадження», від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та оновлена редакція Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV. Варто зазначити, що ухвалення цих правових актів привело не лише до зміни загального підходу (у зв'язку з новою регламентацією) щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, але й трансформувало відношення самих учасників процесу до захисту своїх прав та інтересів.

Запровадження інституту приватних виконавців є вагомим і значним кроком вперед, основна мета якого полягає в розвантаженні органів державної виконавчої служби та, як наслідок, прискоренні відновлення порушених прав приватних осіб за рахунок швидкого виконання рішення суду. Водночас, на нашу думку, цей інститут потребує покращення.

У період незалежності України відбулося значне вдосконалення механізмів забезпечення захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, особливо стягувача, через формалізацію таких прав: виняткове право подання заяви про відкриття виконавчого провадження; право на отримання дубліката виконавчого документа; право подання заяви про поновлення строку подання виконавчого документа до виконання; право ініціювати початок та завершення виконавчого провадження; право подання заяви про накладення арешту на майно боржника; право на представника у виконавчому провадженні [53].

Ухвалення 2016 р. законів України «Про виконавче провадження» та «Про

органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» значно зміцнило гарантії захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, оскільки заповнило прогалини в законодавстві, що визначало правила звернення стягнення на кошти та майно боржників, створило правові передумови для реального й своєчасного виконання рішень судів, актів інших органів, тим самим піднявши їх ефективність та авторитет у суспільстві, а також підвищивши відповідальність осіб за свої обов'язки. Єдине, про що варто зазначити в цьому контексті, це те, що ухвалення цих законодавчих актів свого часу стало початком становлення вітчизняного інституту примусового виконання судових рішень на принципово нових засадах, адже сфера правового регулювання діяльності органів примусового виконання судових рішень змінилася із цивільно-правової на адміністративно-правову. З цього приводу у вітчизняній правовій науці триває багаторічна дискусія: думки вчених розділилися, оскільки одна частина наукового середовища обґрунтовує тезис про те, що виконавче провадження є інститутом адміністративного права, а інша – займає діаметрально протилежну позицію, вважаючи, що примусове виконання судових рішень є найважливішою стадією судового процесу [173, с. 130].

Аналізуючи означені наукові підходи щодо визначення сфери правового регулювання діяльності органів примусового виконання судових рішень, а відтак і частково їхньої юридичної природи, потрібно звернути увагу, що, відстоюючи позицію доцільності віднесення органів примусового виконання судових рішень до судової системи України, всі наведені авторські трактування вибудовуються на потребі в подоланні проблеми неякісного, несвоєчасного виконання означеними органами своїх функціональних обов'язків, що зі свого боку призводить до підриву авторитету судової влади в Україні та рівня довіри до неї громадян. Адже, на їх думку, трансформація сфери правового регулювання діяльності органів примусового виконання судових рішень вирішить цю проблему [173, с. 133].

Адміністративно-правова основа діяльності органів примусового виконання

судових рішень є очевидною. Водночас неможливо заперечити існування нерозривного причинно-наслідкового зв'язку діяльності цих органів і суду в частині спільної мети захисту порушених прав. Дійсно, процедура відновлення порушеного права не може в більшості випадків існувати без участі суду, однак правовідносини у виконавчому провадженні, починаючи з його відкриття, виникають і розвиваються поза судовою процедурою. У цьому сенсі більш важливим, на нашу думку, є правильне визначення співвідношення виконавчого провадження із судочинством, яке дасть змогу виробити чіткі критерії для законодавчих рішень, спрямованих на закріплення більш ефективних заходів з примусового виконання судових рішень [173, с. 136].

У своїй праці відомий український професор Ю. Ю. Рябченко зазначає про те, що подальший розвиток організації виконання судових рішень має ґрунтуватись на визнанні виконавчого провадження невід'ємною стадією цивільного судочинства та вдосконалення на її основі системи гарантій законності діяльності суб'єктів виконання судових рішень, зокрема приватних виконавців [138].

Зі свого боку вітчизняний дослідник В. Бонтлаб, коментуючи цей висновок з позицій цивільного судочинства, наголошує, що, незважаючи на застереження щодо можливого посилення рейдерства внаслідок роздержавлення інституту примусового виконання рішень, формування інституту приватних виконавців якраз сприятиме підвищенню рівня виконання рішень юрисдикційних органів у цивільних справах, розвантажить органи державної виконавчої служби (створить об'єктивні передумови для більш ефективної роботи державних виконавців), зменшить рівень корупції в органах виконавчої служби (монополія державного виконання буде порушена альтернативними суб'єктами виконавчого процесу). Зрештою, ухвалене судове рішення матиме більш прогнозовані, реалістичні наслідки для сторін цивільної справи, а отже, довіра громадян до органів судової влади буде зростати, що сприятиме формуванню в Україні громадянського суспільства, правової держави [16, с. 6; 173, с. 140].

Проаналізувавши історичний етап становлення та розвитку виконавчого

провадження й інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, бачимо, що на законодавчому рівні в різні часи відбувалися постійні зміни, завдяки яким відбулася побудова вітчизняної системи виконавчого провадження та захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, яка заснована насамперед на принципі незалежності та організаційно-правовій визначеності.

На підставі виконаного історичного аналізу доречно запропонувати періодизацію становлення цього інституту, що розпочалось із судової реформи 1864 року. Другий етап розпочинається 1917 року та характеризується прагненням забезпечення соціалістичної законності в процесі виконання судових рішень. Третій етап розпочинається набуттям Україною незалежності 1991 року й характеризується змінами системи виконання судових рішень під впливом ринкового суспільства. Починаючи з 2016 року (четвертий період), відбувається подальше становлення сучасних засад захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження.

Окреслена періодизація розвитку виконавчого провадження свідчить про його розвиток у тісній взаємодії не тільки із розвитком, власне, судочинства, але й із політичним розвитком у конкретний суспільно-історичний період.

Основним чинником розвитку правових засобів захисту прав учасників виконавчого провадження постає усвідомлення владою потреби в забезпеченні такого захисту, забезпеченні ефективності виконання судових рішень, підтриманні авторитету суду в суспільстві та в підсумку – забезпеченні правопорядку в державі. Правовий захист сторін виконавчого провадження безпосередньо залежав від правил самого виконавчого провадження, особливостей його здійснення в конкретний суспільно-історичний період.

До 1864 року спеціальні засоби захисту прав учасників виконавчого провадження не були розвиненими, сторони виконавчого провадження значною мірою залежали від волевиявлень та актів суб'єктів виконання судових рішень. В окремих випадках, за Магдебурзьким правом, формально існувала змога оскаржити в судовому порядку

деякі акти виконавця або його бездіяльність, але розгляд таких скарг був можливий лише за окремими обмеженими категоріями справ, був достатньо тривалим і дорогим.

З 1917 до 1963 років спеціальні правові засоби захисту прав та інтересів сторін виконавчого провадження залишались недостатніми з огляду на тогочасну ментальність населення, яка в принципі вилучала інший порядок виконання судового рішення, ніж добровільний. У разі якщо виконавче провадження існувало і під час нього відбувались порушення прав сторін, використовувались передусім загальні адміністративні засоби (адміністративне оскарження). У ЦПК 1963 р. було закріплено положення щодо: вирішення процесуальних питань, які виникають під час виконання судових рішень (розділ 6); судового контролю за виконанням судових рішень (розділ 7). Отже, спеціальні правові засоби захисту прав та інтересів сторін виконавчого провадження отримали системне нормативне закріплення, що варто вважати початком якісно нового періоду захисту цих прав. Водночас адміністративно-правові засоби захисту вказаних прав на практиці продовжували застосовуватись достатньо широко, а судовий розгляд відповідних питань характеризувався значним формалізмом.

Наступним принципово новим періодом розвитку захисту прав та інтересів учасників виконавчого провадження став період набуття Україною незалежності. Цей період характеризується глобальними суспільно-політичними змінами, а саме перетворенням економіки з планової на ринкову, що зумовило підвищення наукової уваги до спеціальних правових засобів захисту суб'єктивних прав, зокрема й у виконавчому провадженні; проникненням природно-правових підходів не тільки в матеріальне право, але й у процесуальне; активною імплементацією міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначені вектори варто вважати керівниками під час розвитку правових засобів захисту прав учасників виконавчого провадження й нині.

Подальше дослідження захисту прав учасників виконавчого провадження має бути спрямоване на розвиток спеціальних засобів такого захисту, як судове оскарження

актів виконавця судового рішення, інших форм здійснення судового контролю у виконавчому провадженні. Зазначений розвиток повинен здійснюватися в контексті права на суд відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [34, с. 28–29].

1.3. Принципи захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства

Нормативне врегулювання здійснення виконавчого провадження розвивається досить активно. Так, лише за період з 2021 року до сьогодні до Закону України «Про виконавче провадження» зміни вносились понад двадцять разів. Аналіз практики розгляду судами питань, що виникають під час виконавчого провадження, за матеріалами Єдиного державного реєстру судових рішень, свідчить про активну участь суду в забезпеченні законності здійснення виконавчого провадження.

Варто відмітити значні законодавчі кроки щодо реформування системи захисту прав учасників виконавчого провадження. Так, 2024 року внесено комплексні зміни до законодавства відповідно до Закону України від 21.11.2024 № 4094-IX. Додано зміни до трьох процесуальних кодексів: ЦПК України, ГПК України, КАС України, що підкреслює комплексність проблеми та способи її вирішення. Зокрема, враховано зв'язок судових юрисдикцій щодо скарг на акти виконавців: тлумачення права судами однієї юрисдикції впливає на тлумачення в межах іншої юрисдикції. У підсумку поступово формується єдина судова практика. Позитивну оцінку отримали такі заходи судового контролю щодо виконавчого провадження, як штрафи, які можуть накладатись судом у зв'язку із невиконанням судового рішення, а також вирішення судом питання щодо покладення на боржника обов'язку подати звіт про виконання судового рішення. З усіх наявних законодавчих змін відмічається складність правозастосування щодо виконання окремих категорій судових рішень, потреба в балансуванні між пріоритетом стабільності цивільного обігу та в забезпеченні захисту

прав осіб у кожному конкретному випадку. Вказується також і на певні проблеми виконання судових рішень, а саме забезпечення прав сторін виконавчого провадження, зокрема в справах щодо гарантування захисту прав добросовісного набувача в разі оскарження результатів публічних торгів, якщо такі торги відбуваються в межах виконавчого провадження [121; 157].

Як зазначається в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Apostol v. Georgia», право на відкриття виконавчого провадження є елементом права на доступ до виконавчого провадження, яке зі свого боку є складовою права на справедливий суд [195, § 56]. У ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження визначається як завершальна стадія судового провадження. Отже, захист прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження є умовою реалізації права на суд. Водночас з огляду на неодноразові випадки формалістичних підходів до тлумачення норм законодавства з боку суддів і виконавців актуальною постає проблематика принципів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження як орієнтирів для правозастосування.

Окреслена проблематика не знайшла належної наукової уваги в комплексних дослідженнях. Так, тематично найближчими потрібно відмітити роботи з таких питань: виконання судових рішень як частина судового розгляду [191], повноваження суду під час примусового виконання судових рішень у цивільних справах [117]. Певний інтерес має робота Д. В. Новікова, присвячена захисту права власності Європейським судом з прав людини [91]. Утім його результати мають обмежене застосування з огляду на матеріально-правову природу права власності.

Окремі аспекти окресленої проблематики висвітлені в періодичних виданнях [92; 182].

Тому актуальним є розкриття принципів захисту суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, визначення на цій основі напрямів подальшого дослідження окресленої проблематики.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» засадами виконавчого провадження визначено: верховенство права; обов'язковість виконання рішень; законність; диспозитивність; справедливість, неупередженість та об'єктивність; гласність і відкритість; розумність строків; співмірність заходів примусового виконання рішень із обсягом вимог за цими рішеннями; забезпечення права на оскарження актів виконавців. Зазначені засади можна з упевненістю визначити й принципами захисту прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження.

У сучасній українській мові під терміном «засіб» розуміється спеціальна дія, через вчинення якої досягається певний результат, або певне знаряддя для досягнення чогось [26, с. 420]. У правовій науці отримало поширення визначення правового засобу з позиції інструментальної теорії права й виділяються їхні ідеальні аспекти (суб'єктивні права та обов'язки, заборони, пільги, покарання, заохочення) й реальні аспекти (технології, діяння-засоби тощо). Ідеальні інструменти закріплені в нормах права, а реальні – спрямовані на реалізацію ідеальних. Засіб є певною сполучною ланкою між суб'єктом та об'єктом впливу (матеріальним результатом). У широкому значенні до правових засобів можна віднести й правові принципи, правосвідомість, правову культуру [20, с. 16].

Аналіз чинного законодавства дає змогу виділити значну кількість засобів захисту прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження. Їхнє виділення має методологічне значення, оскільки правові процедури, в яких реалізуються вказані засоби, мають власні принципи та засади, що підлягають врахуванню.

Відповідно до ч. 1 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» акти державного виконавця, інших посадових осіб державної виконавчої служби можуть бути оскаржені до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, визначеному законодавством. Згідно із ст. 36 Закону України від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших

органів» [129] на акти приватного виконавця може бути подана скарга в порядку, визначеному Законом. Такий порядок передбачено розділом 7 ЦПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 447 ЦПК України стягувач і боржник мають право подати до суду скаргу, якщо вважають, що актами чи бездіяльністю виконавця або посадовою особою державної виконавчої служби порушено їхні свободи чи права. Скарга подається до того суду, який розглянув справу як суд першої інстанції (ч. 1 ст. 448 ЦПК України).

У виконавчих провадженнях стосовно виконання рішень несудових органів (їхніх посадових осіб) акти виконавця можуть бути оскаржені до адміністративного суду. Серед цих актів виконавця безпосередньо зазначається про такі, як: постанова про стягнення виконавчого збору, постанова про стягнення основної винагороди та деякі інші (ч. 2 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»). У ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (далі – КАС України) [60] кожен має право звернутись до адміністративного суду із позовом, якщо вважає, що конкретними актами суб'єкта владних повноважень порушено його права, свободи, законні інтереси.

Акти державного виконавця можуть бути оскаржені учасниками виконавчого провадження (крім боржника) також до начальника відповідного відділу органу державної виконавчої служби. Акти відповідного начальника відділу можуть бути оскаржені до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня (ч. 3 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»). Акти приватного виконавця можуть бути оскаржені до Дисциплінарної комісії приватних виконавців при Міністерстві юстиції України (ч. 1, п. 2 ч. 6 ст. 39 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Крім того, у розділі 6 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [177] передбачена безпосередня участь суду, який видав виконавчий документ, у вирішенні таких процесуальних питань, як, зокрема: поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання (ст. 433),

затвердження мирової угоди в процесі виконання (ст. 434), вирішення питання щодо відстрочення, розстрочення виконання рішення, зміни чи встановлення способу та порядку його виконання (ст. 435), зупинення виконання рішення (ст. 436) та деякі інші. Так, відповідно до ст. 433 ЦПК України для поновлення строку пред'явлення виконавчого листа стягувач може подати відповідну заяву до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції. Заява розглядається судом упродовж десяти днів у судовому засіданні, а про поновлення вказаного строку суд постановляє ухвалу (чч. 3, 4 ст. 433 ЦПК України).

Хоча у випадках, передбачених розділом 6 ЦПК України, судом не здійснюється захист прав сторін виконавчого провадження в його класичному розумінні (реагування на порушення суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів, що вже відбулось), але участь суду у вирішенні цих питань дає змогу уникнути відповідних порушень у майбутньому (наприклад, у разі вирішення питання щодо затвердження судом мирової угоди, надання відстрочки чи розстрочки виконання судового рішення тощо), а також є засобом реалізації прав сторін виконавчого провадження. Тому діяльність суду, передбачена розділом 6 ЦПК України, отримала в юридичній літературі характеристику як контрольна [175, с. 192].

Потрібно відмітити про наявність у судовій практиці випадків подання цивільних позовів до виконавця судового рішення, якщо предметом спору є не здійснення виконавцем повноважень як суб'єктом владних повноважень, а неправомірне набуття майна чи коштів як приватною особою [96]. Вказане дає підстави погодитись із висловлюваною в юридичній літературі позицією щодо можливості пред'явлення позову про відшкодування збитків, завданих виконавцем під час здійснення виконавчого провадження [191, с. 150].

У юридичній літературі опрацьовується проблематика виділення засобів захисту, що стосується тільки стягувача або боржника. Так, С. О. Якимчук наводить такі способи захисту прав боржника: обов'язок державного виконавця – використовувати свої права відповідно до закону, не допускати порушень прав і законних інтересів

сторін; неприпустимість звернення стягнення на окремі види майна та коштів боржника; звернення стягнення на майно й кошти боржника має бути співмірним із обсягом виконання, виконавчим збором, витрат виконавчого провадження, штрафів [191, с. 165–167]. Загалом погоджуючись із дослідницею, зазначимо про внесення до законодавства значних змін з моменту висловлення нею своєї позиції, серед яких можна відмітити запровадження інституту приватних виконавців.

Щодо захисту прав стягувача, то доцільно вказати на положення ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження» стосовно визначення відповідальності за невиконання судового рішення та за невиконання законних вимог виконавця, відповідно.

Отже, законодавством передбачене значне коло способів захисту суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження, що охоплює способи, які реалізуються: в адміністративному порядку, у порядку адміністративного судочинства, у порядку цивільного судочинства, безпосередньо в межах виконавчого провадження без участі суду. Проблематика цього підрозділу не дає змогу віднести до предмета дослідження перші дві групи способів. Щодо такої групи, як способи, які реалізуються виключно в порядку виконавчого провадження, то варто зазначити таке. Визначення виконавчого провадження як стадії цивільного судочинства дає нагоду охопити їх проблематикою цього підрозділу, втім основну увагу варто звернути на способи, що реалізуються безпосередньо за участю суду (розділи 6, 7 ЦПК України).

Способи захисту прав сторін виконавчого провадження реалізуються відповідно до засад виконавчого провадження, визначених у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження». Водночас визнання виконавчого провадження стадією цивільного судочинства, безпосередня участь суду у вирішенні визначених законом питань виконавчого провадження (розділ 6 ЦПК України), а саме здійснення судового контролю за виконанням судових рішень (розділ 7 ЦПК України) означає, що під час вирішення таких питань виконуються завдання цивільного судочинства, зокрема щодо ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів [108]. Вказане

зумовлює потребу в урахуванні також принципів цивільного судочинства (розділ 1 ЦПК України) як засад захисту прав сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Засади захисту прав сторін виконавчого провадження, визначені в Законі України «Про виконавче провадження», а також у ЦПК України, потрібно сприймати в тісному взаємозв'язку із положеннями, що висловлюються ЄСПЛ у зв'язку із реалізацією права на суд у виконавчому провадженні. Зокрема, ЄСПЛ вказує на такі права: швидке виконання остаточного судового рішення, що набрало законної сили та є обов'язковим для виконання; взаємне визнання й виконання судових рішень, винесених іноземними судами або в інших країнах Європейського Союзу. Право на виконання судового рішення виділяється невід'ємним елементом права на суд. Невиправдано тривала затримка у виконанні рішення, що набрало законної сили, може бути порушенням Конвенції. Право на суд охоплює також право на доступ до виконавчого провадження, тобто право на його відкриття [206, р. 53, 55, 57].

Засобами захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження, які реалізуються в межах цивільного судочинства, є: засоби судового контролю за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України); цивільний позов до виконавця про відшкодування матеріальної шкоди, завданої його неправомірними актами (бездіяльністю).

Поширення на здійснення виконавчого провадження завдань та загальних засад (принципів) цивільного судочинства, визнання захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження складовою частиною (інститутом) виконавчого провадження дає змогу стверджувати про можливість виділення загальних принципів захисту прав учасників виконавчого провадження, тобто тих, що характеризують такий захист, як частину загального цивільного судочинства.

Виділення принципу верховенства права ґрунтується на визначальному його значенні для цивільного судочинства (ст. 10 ЦПК України), стадією якого є виконавче провадження. Захист прав учасників виконавчого провадження є невід'ємною

складовою цивільного судочинства загалом і виконавчого провадження зокрема, тому вимоги принципу верховенства права повною мірою стосуються й здійснення судом проваджень у справах, визначених розділами 6 та 7 ЦПК України. Реалізація принципу верховенства права під час здійснення судом захисту прав сторін виконавчого провадження передбачає реалізацію всіх складових принципу верховенства права, виділених Венеціанською комісією в Доповіді про правовладдя, ухваленій на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року): законність, зокрема прозорість визначених законом процедур; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя; дотримання людських прав; відсутність дискримінації, рівність перед законом [42, с. 28].

Так, законність полягає в неухильному дотриманні судом процесуальних норм під час розгляду справ, визначених розділами 6, 7 ЦПК України. Юридична визначеність передбачає передусім сталість судової практики в процесі вирішення питань, які виникають під час здійснення виконавчого провадження, оскільки така практика має бути передбачуваною. Заборона свавільності щодо розгляду судом зазначених справ означає неприпустимість застосування судом дискреційних повноважень за власним розсудом, тому що дискреційні повноваження мають використовуватись виключно із метою, з якою вони надані, зокрема для забезпечення ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Засада доступності правосуддя передбачає насамперед доступність процедур оскарження актів виконавця, розгляд відповідних питань судом на засадах незалежності та безсторонності, неможливість перегляду ухвали суду з цих питань, крім випадків, чітко передбачених процесуальним законодавством. Упродовж розгляду справи судом мають додержуватися такі права людини: доступ до правосуддя; компетентний суддя, визначений на підставі закону; право на виклад своєї позиції; неприпустимість подвійного покарання; неприпустимість зворотної сили обтяжливих заходів; дієвість способу захисту, що застосовується судом; право на справедливий судовий розгляд; слухання справи має відповідати критеріям справедливості,

відкритості (прилюдності), неупередженості, розумності строку [42, с. 28–33]. Крім того, суд має сприяти реалізації права на компетентну правничу допомогу, не допускати невинновданого формалізму під час вирішення питань допуску представника сторони виконавчого провадження до участі у справі.

Під обов'язковістю судового рішення розуміється сукупність правових властивостей, що набуваються судовим рішенням після набрання законної сили. Такими властивостями є: незмінність, неспростовність, виключність, преюдиціальність, виконуваність [174, с. 116–117]. Усі зазначені правові властивості набуваються й ухвалами, які постановляють суди за результатом розгляду справ, передбачених розділами 6 та 7 ЦПК України.

Принцип законності розглядається як одна із складових принципу верховенства права та передбачає потребу поведінки в межах правових приписів, а щодо посадових осіб – вимогу діяти в межах своїх повноважень [42, с. 28]. Така сама позиція демонструється сучасними дослідниками проблематики співвідношення принципу верховенства права та законності [50, с. 657]. Відповідно до ч. 1 ст. 263 ЦПК України судові рішення має ґрунтуватись на засадах не тільки верховенства права та обґрунтованості, але й законності. Згідно з ч. 2 ст. 263 ЦПК України судові рішення є законним, якщо воно ухвалене відповідно до норм матеріального права та із дотриманням норм процесуального права. Отже, законодавець розрізняє вимоги законності та вимоги верховенства права. С. В. Сенік за результатами опрацювання проблематики сутності законності як основної вимоги до актів суду в цивільному судочинстві доходить висновку про такі ознаки законності судового акта: правильне застосування матеріального та процесуального права (ч. 2 ст. 376 ЦПК України); застосування положень із вищою юридичною силою, застосування норм міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у разі колізій у законодавстві; слушне застосування аналогії права та аналогії закону. Водночас учена зауважує про потребу в урахуванні й вимогах права на справедливий суд (публічність, розумність строків розгляду, незалежність і безсторонність суду та

утворення його відповідно до закону, обізнаність щодо справи, вільне здійснення процесуальних прав, можливість користуватись безоплатною допомогою перекладача та представника, правова визначеність) [143, с. 159–160, 163]. Так, принцип законності зосереджено на дотриманні судом формальних вимог до реалізації своїх повноважень, але в нерозривному зв'язку із правовим змістом закону.

Усі зазначені вимоги актуальні й для ухвал, які постановляють за результатами розгляду справ, визначених у розділах 6 та 7 ЦПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 ЦПК України суд розглядає справи виключно за передбаченими ЦПК України зверненнями заінтересованих осіб, у межах заявлених ними вимог та на підставі доказів, поданих учасниками справи (крім випадків, передбачених ЦПК України).

Єдиним засобом ініціації процедури судового контролю за виконавчим провадженням (р. 7 ЦПК України) визначено скаргу сторони виконавчого процесу.

У межах цього провадження сторони можуть заявляти лише одну вимогу: визнати оскаржуваний акт виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби неправомірним і зобов'язати вказаного суб'єкта усунути порушення закону (поновити порушене право особи, яка звернулась із скаргою) (ч. 2 ст. 451 ЦПК України). Зазначена стаття не визначає конкретний спосіб, у який мають бути поновлені права заявника, тобто до яких саме актів (вчинення дій, ухвалення рішень, утримання від ухвалення рішень чи вчинення дій) може бути зобов'язаний виконавець чи відповідна посадова особа. Аналіз судової практики свідчить, що такими актами є ті акти, які повинні бути вчиненими виконавцем з огляду на його посадові обов'язки. Так, виконавчою службою було накладено арешт на майно боржника. Утім під час здійснення виконавчого провадження відбулось прощення боргу, у зв'язку із чим виконавче провадження було закрито. Але арешт з майна боржника знято не було. Боржник оскаржив вказану бездіяльність як таку, що не має законних підстав (адже виконавче провадження є закритим), створює перешкоди у володінні майном. Скарга була задоволена судом, і державного виконавця зобов'язали

зняти арешт з майна боржника [115]. Отже, у заявника відсутній вибір способу захисту. Це дає підстави стверджувати про обмеженість принципу диспозитивності в провадженні щодо судового контролю за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України).

Положення ч. 1 ст. 13 ЦПК України щодо розгляду справи судом виключно на основі поданих учасниками справи означає можливість учасників справи розпоряджатись своїми процесуальними правами [175, с. 112], зокрема й правом подання доказів. Розділом 7 ЦПК України не передбачено спеціальних правил щодо визначення та реалізації зазначеного права, а тому підлягають застосуванню положення ч. 1 ст. 13 ЦПК України як загальні положення.

Принцип поваги до честі й гідності, а також рівності перед законом і судом належить до конституційних принципів цивільного процесуального права, відображає основи національного правопорядку у сфері цивільного судочинства. Рівність перед законом і судом є категорією сфери судочинства, похідною від рівності громадян перед законом, як загального принципу права та передбачає існування єдиного правового режиму реалізації учасниками справи своїх процесуальних прав [134].

Цивільні процесуальні права мають реалізовуватись відповідно до завдань цивільного судочинства, якими є: 1) належний (справедливий, неупереджений, своєчасний) розгляд цивільних справ; 2) ефективний захист порушених, невизнаних, оспорюваних суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Зазначені права визначають не тільки можливу, але й вагому поведінку [175, с. 112]. У справах щодо судового контролю за виконанням судових рішень одним із учасників є виконавець або відповідна посадова особа органу державної виконавчої служби. Вказані суб'єкти діють на виконання своїх повноважень і не можуть розглядатись як приватні суб'єкти. Водночас окреслений правовий режим реалізації процесуальних прав повною мірою поширюється й щодо них.

Справедливість як вимога до здійснення захисту прав сторін виконавчого провадження має визначатись з урахуванням тісного зв'язку категорії «справедливість»

із принципом верховенства права в цивільному судочинстві: неприпустимість свавілля та ухвалення в такий спосіб несправедливих рішень; спосіб здійснення влади, зокрема й у цивільному судочинстві, має бути справедливим; розгляд справи повинен здійснюватися на засадах права на справедливий суд та поваги до інших суб'єктивних прав і свобод, визначених у національному законодавстві. Водночас справедливість під час розгляду та вирішення цивільних справ має комплексний характер і виявляється також в ідеях соціальної справедливості, рівності, свободи тощо [175, с. 101–102]. Отже, категорія справедливості щодо розгляду й вирішення цивільних справ охоплює, власне, не тільки сферу процесуальних норм, але й матеріального законодавства, що має застосовуватися судом як носієм судової влади.

Неупередженість як окрема засада захисту прав сторін у виконавчому провадженні слідує з вимоги неупередженості суду, що містить передусім суб'єктивну неупередженість судді. Суддя не повинен виявляти прихильність до будь-якої політичної партії, особисті чи інші симпатії до конкретних політичних лідерів. Дієвою гарантією неупередженості судді є інститут відводу. Гарантіями неупередженості судді є також: законодавча регламентація незалежності суддів, високий рівень професійної правосвідомості судді, внутрішнє сприйняття суддею засад змагальності судового процесу [93, с. 183]. До специфічних ознак судової влади як гілки державної влади належить об'єктивність. Суд, застосовуючи закон, об'єктивно реалізує його зміст, в якому закладено суспільну думку народу як джерела влади, а тому судові рішення повинні відповідати соціальному підґрунтю в праві. Обґрунтовуючи своє рішення, суд має посилатись на відповідні правові норми. У такий спосіб суб'єктивна воля судді перетворюється на об'єктивну волю судової влади, що закріплюється в акті правосуддя відповідно до чинного законодавства [93, с. 26–27].

Виконання судом контрольних функцій у виконавчому провадженні спрямоване на забезпечення: належної реалізації прав учасників виконавчого провадження; примусового виконання судового рішення як завдання виконавчого провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»); ефективного захисту суб'єктивних

прав і законних інтересів як завдання цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України) загалом. Під час вирішення скарг на акти виконавця або відповідної посадової особи органу державної виконавчої служби (розділ 7 ЦПК України), розв'язання процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень (розділ 6 ЦПК України), неупередженість суду постає умовою належного розгляду й вирішення справи, а вимоги об'єктивності – джерелом ухвалення судом рішень, що відповідають вимогам, викладеним у ч. 1 ст. 263 ЦПК України (ґрунтування на вимогах верховенства права, законність, обґрунтованість). Водночас вищою та самостійною цінністю в правозастосуванні, зокрема й у судовому, постає справедливість. З огляду на викладене варто зазначити про принцип справедливості, неупередженості та об'єктивності як єдиний принцип захисту прав сторін у виконавчому провадженні.

Гласність і відкритість як засади захисту прав сторін у виконавчому провадженні безпосередньо визначено в ст. 7, 8 ЦПК України. У розділах 6 та 7 ЦПК України відсутні спеціальні норми, що визначали б особливості вказаних принципів, а тому у відповідних провадженнях застосовуються загальні положення, визначені ст. 7, 8 ЦПК України.

Відповідно до чч. 1, 2 ст. 450 ЦПК України скарга на акти виконавця або відповідної посадової особи органу державної виконавчої служби розглядається в судовому засіданні, але неявка належно повідомлених виконавця, відповідної посадової особи органу державної виконавчої служби, сторони виконавчого провадження не є перешкодою розгляду справи. Значна частина питань, які виникають у зв'язку із виконанням судового рішення, вирішуються в судовому засіданні. Наприклад, такими питаннями є: виправлення помилки у виконавчому документі, визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню (ч. 3 ст. 432 ЦПК України); поновлення строку пред'явлення виконавчого листа до виконання, якщо такий строк пропущено (ч. 3 ст. 433 ЦПК України); тимчасове влаштування дитини до лікувального чи дитячого закладу (ч. 2 ст. 437 ЦПК України). Деякі з питань можуть вирішуватися судом без проведення судового засідання. Такими, наприклад, є:

затвердження мирової угоди сторін у процесі виконання судового рішення (ст. 434 ЦПК України); відстрочення виконання рішення чи розстрочення його виконання; зміна порядку й способу виконання рішення (ст. 435 ЦПК України); зупинення виконання рішення судом касаційної інстанції (ст. 436 ЦПК України). Вказане дає змогу стверджувати про певною мірою обмежений характер принципу відкритості під час здійснення захисту прав сторін виконавчого провадження.

Опрацювання проблематики загальних принципів захисту прав сторін виконавчого провадження дає нагоду приділити особливу увагу окремим питанням реалізації принципу змагальності в провадженнях, передбачених розділами 6 та 7 ЦПК України. Згідно з чч. 2, 3 ст. 12 ЦПК України кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Права учасників справи щодо здійснення всіх процесуальних прав є рівними.

Принцип змагальності є основоположним принципом судочинства. Суд вирішує справу з огляду на подані сторонами докази, хоча сторони можуть клопотати перед судом щодо забезпечення доказів або витребування доказів [175, с. 110–111]. Змагальні засади цивільного судочинства зумовлені приватною природою правовідносин, з яких виникає спір. Відповідно, щоб захистити свої права, суб'єкти таких відносин вступають у своєрідні змагання [35, с. 58], а суд має створити рівні умови для цього. Попри вплив значного проміжку часу з моменту висловлення цього висновку, його варто підтримати, оскільки він правильно враховує природу приватних відносин, які характеризуються передусім юридичною рівністю суб'єктів. Водночас якщо правова природа спірних правовідносин змінюється, то можуть змінюватись і змагальні засади судового процесу.

Так, відносини між адміністрацією та громадянином не можуть бути охарактеризовані як такі, що засновані на юридичній рівності сторін, оскільки в цих відносинах одній стороні (адміністрації) притаманне право надавати владні приписи [8, с. 169–169; 149, с. 823]. Вказане зумовлює й неоднакові змоги захисту своїх прав у приватних осіб та в суб'єктів владних повноважень. Можливості приватних осіб

спричинені лише їхніми фінансовими ресурсами. Можливості ж суб'єктів владних повноважень зумовлені: наявністю зазвичай спеціалізованого підрозділу, що фахово здійснює юридичні функції; наявністю значних фінансових, матеріальних, кадрових резервів, що дає змогу якісно здійснювати юридичний супровід. Спробою урівняти можливості владних суб'єктів і приватних осіб у судовому процесі є покладенням обов'язку доказування на суб'єкта владних повноважень у справах про протиправність їхніх актів. У таких справах обов'язок доказування правомірності свого акту покладається на відповідача. У разі потреби учасник справи може подати до адміністративного суду клопотання про витребування доказів адміністративним судом (ч. 2 ст. 77, ст. 80 КАС України) [149, с. 823].

Виконавець є представником влади та має статус державного службовця (ч. 2 ст. 7, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»). Зазначеним Законом встановлено також: завдання органів державної виконавчої служби, а також приватних виконавців (ст. 3); принципи їхньої діяльності (ст. 4); вимоги до державних виконавців (ст. 9) тощо. З огляду на це виконавця судового рішення потрібно розглядати як владного суб'єкта в правовідносинах з іншими учасниками виконавчого провадження. Це наближує провадження із розгляду скарг на акти виконавця (розділ 7 ЦПК України) до справ адміністративної юрисдикції (адміністративних справ), що являють собою публічно-правовий спір, в якому хоча б одна сторона виконує публічно-владні управлінські функції (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 4 КАС України). За таких обставин положення про потребу в зрівнянні можливостей сторін в адміністративному судочинстві є актуальним і щодо провадження за скаргами на акти виконавця чи відповідної посадової особи державної виконавчої служби.

Практичним ефектом від запровадження такої моделі змагальності можна очікувати розвиток доступності судового захисту прав сторін у виконавчому провадженні за рахунок звільнення їх від доказової діяльності щодо підтвердження обставин, на яких вони обґрунтовують свою скаргу. З іншого боку, істотна зміна

змагальних засад вимагає значної наукової уваги для дослідження цього питання. Крім того, високий рівень конфліктності, притаманний виконавчому провадженню, створює істотну загрозу збільшення кількості зловживань скажниками своїм правом на подання скарги та зловживань своїми процесуальними правами під час розгляду скарги. Тому правові засоби запобігання зловживанням процесуальними правами теж потребують розвитку. З наведених причин запровадження «обмеженої» змагальності в провадженні щодо судового контролю за виконанням судових рішень (розділ 7 ЦПК України) варто визначити перспективним напрямом подальшого розвитку цього провадження.

Спеціальні принципи зумовлені специфікою діяльності щодо захисту судом прав сторін виконавчого провадження. Такими принципами потрібно визначити: доступність засобів захисту прав сторін виконавчого провадження; розумність строків; неприпустимість зловживання процесуальними правами [140, с. 203].

Відповідно до практики ЄСПЛ основними положеннями права на доступ до суду є: ефективність засобу судового захисту; можливість звернутися до суду; невід’ємний елемент системи гарантій права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) [206, р. 22–23; 18, с. 56]. Доступність правосуддя означає передусім відсутність надмірних перешкод у доступі до суду та в розгляді цивільної справи, можливість усіх бажаючих вільно та без перешкод використовувати правосуддя для захисту своїх прав і законних інтересів на засадах рівності [32, с. 23]. Доступність судового захисту не виділяється окремим принципом цивільного процесуального права з огляду на сталість змісту цього поняття, тоді як принципи можуть набувати нового значення залежно від соціальних, політичних, культурних та економічних умов [175, с. 98]. Водночас специфікою судового контролю за виконанням судових рішень (розділи 6, 7 ЦПК України) є предмет такого контролю – діяльність суб’єкта державної влади (виконавця, відповідної посадової особи органу державної виконавчої служби). Підвищена соціальна цінність діяльності цих суб’єктів зумовлює потребу в забезпеченні доступності захисту судом прав сторін виконавчого провадження незалежно від

соціальних, політичних, економічних і культурних умов. Тому доступність засобів захисту прав сторін виконавчого провадження варто виділити принципом такого захисту.

Розумність строків судового розгляду, як і доступність правосуддя, теж не розглядається як окремий принцип цивільного судочинства. Водночас до загальних принципів державного контролю належать його своєчасність та ефективність [24, с. 282]. Вирішення процесуальних питань, що виникають під час виконавчого провадження (р. 6 ЦПК України), розгляд і вирішення скарг на акти виконавця, відповідних посадових осіб державної виконавчої служби (р. 7 ЦПК України) є умовою оперативного здійснення самого виконавчого провадження. За цих обставин однією із засад виконавчого провадження визначено розумність строків виконавчого провадження (п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження»). Слушним є строк, що: об'єктивно потрібний для вчинення акту; не перевищує нормативно встановленого строку на вчинення цього акту [90, с. 8]. З огляду на викладене розумність строків потрібно визначити спеціальним принципом захисту прав сторін виконавчого провадження.

Наступним принципом відмічено неприпустимість зловживання процесуальними правами. Зазначений принцип притаманний цивільному процесуальному праву загалом [175, с. 123–125], а отже, може розглядатись і як загальний принцип захисту прав сторін виконавчого провадження. Водночас з огляду на специфічні правовідносини, у сфері яких виникають зловживання (правовідносини виконавчого провадження, владний характер цих правовідносин), на практиці виникають особливі способи зловживань, а також особливі засоби реагування на них з боку суду. Так, за результатами аналізу судової практики розгляду відповідних справ можна визначити такі способи: повторне подання заяви про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконання – з одним і тим самим предметом та з тих самих підстав [169]; подання клопотання про відкладення розгляду питання про тимчасове обмеження боржника в праві виїзду за межі України [169]; повторне подання заяви про

встановлення судового контролю за виконанням рішення суду [170]; повторне подання заяви про видачу виконавчого листа [168]. Тому зазначений принцип потрібно розглядати як спеціальний принцип захисту прав сторін виконавчого провадження.

Детальніше зазначені принципи розкриватимуться в другому розділі в співвідношенні із проблематикою поняття та процедур захисту прав учасників виконавчого провадження.

Висновки до першого розділу

Проблемними сферами реалізації прав учасників виконавчого провадження є: відкриття виконавчого провадження; невиправдана тривалість виконавчого провадження; здійснення конкретних виконавчих дій щодо виконання судових рішень (звернення стягнення на майно боржника, звернення стягнення на грошові кошти боржника тощо); ускладненість доказування під час вирішення судом окремих процесуальних питань у виконавчому провадженні (розділ 6 ЦПК України). Зазначені проблеми надають підстави стверджувати щодо проблемного характеру реалізації права на судовий захист загалом. Окремо потрібно вказати на поступове зростання уваги громадськості щодо законності та своєчасності виконання судових рішень, а тому наявність зазначених проблем не сприяє утвердженню авторитету судової влади в суспільстві.

Теоретичними проблемами реалізації прав учасників виконавчого провадження є: законодавче закріплення прав та обов'язків сторін виконавчого провадження; забезпечення балансу інтересів стягувача й боржника; вирішення питання на законодавчому рівні щодо мінімальних стандартів захисту прав та інтересів боржника; сутність права на виконання судових рішень у розумний строк і гарантії цього права; відсутність усталеного наукового підходу щодо поняття «захист суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства» як з матеріально-правового, так і з процесуально-правового погляду.

Визначення правової природи правовідносин, що виникають у процесі захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, ґрунтується на визнанні їхнього комплексного характеру. Власне, судовий контроль у виконавчому провадженні має адміністративно-правові корені, але правовідносини, що виникають під час його здійснення, носять цивільний процесуальний характер. Регламентація вказаних контрольних відносин саме цивільним процесуальним законодавством зумовлена особливою сферою їхньої реалізації (діяльність щодо здійснення правосуддя), особливим суб'єктом реалізації контролю (суд), особливим об'єктом впливу такого контролю (реалізація суб'єктивних прав щодо виконання судового рішення як гарантії ефективного судового захисту).

Дискусійною є пропозиція щодо запровадження окремого судді для розгляду скарг учасників виконавчого провадження на рішення, дії, бездіяльність виконавця (р. 7 ЦПК України) за аналогією до інституту слідчого судді в кримінальному провадженні. З одного боку, судова спеціалізація дає змогу забезпечити високу якість розгляду відповідних справ, з іншого – принцип безпосередності цивільного судочинства вимагає вирішення цивільної справи одним і тим самим суддею впродовж усього її розгляду, зокрема й на стадії виконавчого провадження. Тому реалізація такої пропозиції вбачається передчасною, а інститут слідчого судді варто визнати таким, що зумовлений специфікою кримінального провадження.

Історично захист прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження нерозривно пов'язаний із нормативним врегулюванням, власне, виконавчого провадження, оскільки саме виконавче провадження є складовою діяльності щодо здійснення правосуддя. Тому гарантії вказаного захисту починають активно розвиватись лише з активним нормативним закріпленням виконавчого провадження за наслідками судової реформи 1864 р. Специфіка розвитку гарантій захисту прав та інтересів учасників виконавчого провадження на території України визначається перебуванням значної частини її території під контролем Литви й Речі Посполитої та дією законодавства цих держав. Водночас окремі нормативні джерела формально мали

юридичну силу, але реально не знайшли свого застосування на території України (Магдебурзьке право). У цей період сторонам виконавчого провадження були формально доступні загальноправові засоби оскарження актів чи бездіяльності виконавця. Однак реально такі засоби були доступні лише заможним верствам населення з огляду на високі вартості, обтяжливість, тривалість їхнього застосування.

Можна констатувати такі ключові зміни щодо захисту прав сторін виконавчого провадження внаслідок судової реформи 1864 року. По-перше, зміни засад самого судового процесу на виражений змагальний процес, що не могло не позначитись і на організації виконання судового рішення, а також на процедурах захисту прав сторін виконавчого провадження. По-друге, запровадження перших спеціальних правових способів захисту прав сторін виконавчого провадження (судове оскарження актів виконавця). Водночас не вдалося уникнути тривалості розгляду та вартісного характеру цього процесу. Крім того, достатньо короткий термін подання скарги (чотирнадцять днів з моменту вчинення оскаржуваного акта) у поєднанні із письмовим характером процесу, що вимагав ретельної підготовки скарги, знижували доступність судового захисту.

У період з 1918 по 1990 рр. відбувся певний розвиток спеціальних засобів захисту прав учасників виконавчого провадження, хоча загалом цій проблематиці не приділялась активна увага науковців і законодавця. Після набуття Україною незалежності основною кризовою обставиною постала невідповідність наявних засобів захисту прав учасників виконавчого провадження новим ринковим умовам, унаслідок чого здійснення такого захисту було ускладненим, а авторитет судової влади в цій сфері значно знизився. Показниками подальшого розвитку системи виконавчого провадження загалом і розглядуваного захисту зокрема постає не тільки активний розвиток законодавства відповідно до нових ринкових реалій, але й трансформація відношення самих учасників виконавчого провадження до своїх прав, прагнення до більш активного їхнього захисту.

Формування інституту захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників

виконавчого провадження в Україні відбувалося з порушенням системного порядку та досить повільно. Між окремими етапами тривав значний проміжок часу, що зумовило вагомі й повсякденні труднощі, пов'язані із захистом суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження. Упродовж багатьох років базовими нормативно правовими актами, які регулювали цю діяльність, були Закон України «Про виконавче провадження» та Інструкція про проведення виконавчих дій, однак вони мали прогалини й суттєві недоліки, що досить часто слугувало порушенню прав та інтересів сторін, одним із найголовніших недоліків – тривале невиконання рішень суду.

Спеціальні засоби захисту прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження вперше отримали безпосереднє нормативне закріплення в ЦПК 1963 року в положення про: вирішення судом питань, що виникають під час виконавчого провадження (р. 6); судовий контроль за виконанням судових рішень (р. 7). Водночас на практиці застосовували переважно адміністративно-правові засоби захисту (адміністративне оскарження).

Потрібно підтримати наукову позицію С. О. Якимчук щодо виділення засобів захисту, доступних лише боржнику: обов'язок державного виконавця використовувати свої права відповідно до закону, не допускати порушень прав і законних інтересів сторін; неприпустимість звернення стягнення на окремі види майна та коштів боржника; звернення стягнення на майно та кошти боржника має бути співмірним із обсягом виконання, виконавчим збором, витрат виконавчого провадження, штрафів [191]. Стягувачу доступні засоби, визначені ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»: відповідальність за невиконання судового рішення; відповідальність за невиконання вимог виконавця судового рішення.

Під час здійснення судом захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження об'єктивність суду (виконання вимог ч. 1 ст. 263 ЦПК України) постає логічним наслідком його неупередженості як умови допуску конкретного судді до розгляду справи. Водночас основною та всеохопною цінністю

постає справедливість. Тому принцип справедливості, неупередженості й об'єктивності потрібно визначити єдиним принципом захисту прав сторін у виконавчому провадженні.

Владний характер повноважень виконавця судового рішення, на відміну від приватного характеру прав та обов'язків приватної особи як сторони в спорі, накладає певні особливості на застосування принципу змагальності під час розгляду судом справ про захист прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження, наближує такі справи до справ адміністративної юрисдикції (ч. 1 ст. 4 КАС України). Це свідчить про актуальність проблематики зрівняння можливостей сторін у цих справах. Дієвим засобом цього постає зміщення акценту щодо обов'язку доказування зі скаржника на виконавця: саме виконавець має доводити правомірність своєї поведінки.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Поняття права на захист суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Характеристика права на захист прав, свобод і законних інтересів учасників виконавчого провадження передбачає з'ясування сутності права на захист як родової категорії. Попри законодавче визначення таких понять, як право на суд (ст. 55 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [63]), право на звернення до суду за захистом (ст. 4 ЦПК України) та, що є найвагомішим, процесуальний характер прав, свобод і законних інтересів, що підлягають захисту, цілісна концепція права на захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів у науці цивільного процесуального права залишається остаточно несформованою.

Не викликає сумнівів науковий підхід С. В. Бобровник щодо виділення певних елементів (форм вираження) суб'єктивного права, що відображають відповідні можливості уповноваженого суб'єкта: здійснювати позитивну поведінку (власні дії); вимагати від інших суб'єктів певної поведінки (право на чужі дії); вдаватись до визначених законом заходів державного примусу в разі неналежного виконання іншими суб'єктами своїх обов'язків; користуватись певними соціальними благами на основі власного суб'єктивного права. Коли уповноважена особа вдається до заходів державного примусу, виникає правоохоронне правовідношення, яке спрямоване на подолання правового конфлікту, відновлення порушених суб'єктивних прав, забезпечення компенсації уповноваженому суб'єкту, реалізації відповідного правового примусу та забезпечення законності загалом [23, с. 759–760]. Стадія звернення уповноваженого суб'єкта до державного примусу й охоплюється правом на захист

суб'єктивного права. Право на захист має конституційний характер. Так, відповідно до ч. 6 ст. 55 Конституції України, кожний суб'єкт права має право на захист своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань. Наведене свідчить про усталений характер сприйняття права на захист як елементу конкретного матеріального суб'єктивного права. Отже, право на захист теж має матеріально-правову природу, а не процесуальну.

Потрібно погодитись із Л. В. Діденко, яка, проаналізувавши сутність цивільних процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права, дійшла висновку про справедливість синтетичної теорії цивільних процесуальних правовідносин. Такі відносини визначаються нормами виключно цивільного процесуального права й передбачають реалізацію цивільних процесуальних прав та обов'язків [40, с. 402–403]. Так, цивільні процесуальні права, а також законні інтереси належать лише до сфери процесуального права, а отже, до цієї сфери належить і право на захист таких прав.

Також варто погодитись із Л. В. Мелех, яка стверджує про комплексний характер правовідносин виконавчого провадження, їх складну правову природу, що охоплює одночасно цивільні, цивільні процесуальні, господарські, господарські процесуальні та процедурні правовідносини [87]. Водночас, як було встановлено в підрозділі 1.1 цієї роботи, правовідносини судового контролю у виконавчому провадженні, визначені в розділах 6 та 7 ЦПК України, потрібно характеризувати як цивільні процесуальні відносини, тобто відносини процесуальні за своєю природою. Варто погодитись із Р. В. Ігоніним щодо виділення таких ознак правовідносин виконавчого провадження: виникають у межах процесу виконання судового рішення; неможливість відкриття виконавчого провадження без звернення заінтересованої у виконанні судового рішення особи; наявність обов'язкового суб'єкта всіх правовідносин – державного виконавця; потреба у відкритті виконавчого провадження зумовлена неможливістю реалізувати (виконати) судові рішення в інший спосіб; владний характер правовідносин виконавчого провадження, оскільки державний виконавець є владним суб'єктом [52,

с. 18–19]. Попри сплив значного проміжку часу, така позиція залишається актуальною й сьогодні. За вказаними ознаками правовідносини виконавчого провадження нагадують цивільні процесуальні правовідносини. Отже, у подальшому дослідженні права на захист прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження треба виходити з їхньої процесуальної природи. Відповідно, право на захист процесуальних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження теж набуває процесуального характеру.

Одним із центральних учасників виконавчого провадження, права якого підлягають захисту, є стягувач. Сьогодні, коли на всій території нашої держави триває воєнний стан, права стягувача залишаються дещо обмеженими, зокрема йдеться про: заборону на реалізацію іпотеки, заборону на звернення стягнення на доходи боржника, заборону на арешт коштів фізичної особи, якщо стягнення за виконавчим документом становить до ста тисяч гривень та ін. Саме тому рівень забезпечення прав стягувача в умовах режиму воєнного стану можна вважати таким, який недостатньою мірою гарантує стягувачу повне фактичне виконання його рішення. Отже, дослідивши правовий статус стягувача у виконавчому провадженні, можемо стверджувати, що із запровадженням вищезазначених мораторіїв боржник є значно захищеним порівняно із стягувачем, тому аналіз останніх законодавчих змін, які регулюють примусове виконання рішень під час дії режиму воєнного стану, дає підставу для висновку про потребу в скасуванні всіх обмежень прав стягувача для того, щоб він міг належно захищати свої законні права та досягати поставленої мети у виконанні судового рішення [73, с. 35].

Варто зауважити, що процесуальна наука досі не виробила сталої концепції права на захист процесуальних прав учасників судового процесу загалом і виконавчого провадження зокрема. Так, Л. В. Діденко виділяє цивільні процесуальні права й цивільні процесуальні обов'язки, які залежать від завдань і функцій конкретного учасника цивільного процесу. Водночас вчена не розкриває більш детально поняття цивільного процесуального права, а також не виділяє окремо право на його захист [40,

с. 410–411]. Ю. Ю. Рябченко, розкриваючи питання цивільного процесуального статусу учасників справи, зосереджується на поняттях процесуального інтересу, дієздатності, сфері застосування поняття цивільного процесуального статусу в науці цивільного процесуального права [139, с. 324, 325, 328]. Отже, для подальшого дослідження потрібно виходити з поняття права на захист, що склалось у матеріальному праві, з урахуванням особливостей предметної сфери дослідження.

Поняття права на захист у цивільному праві використовується в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні ним охоплюється визначена законодавством сукупність правових норм, що визначають відносини, пов'язані із захистом прав та інтересів. Такі норми носять цивільно-правовий, цивільний процесуальний і процедурний характер. У суб'єктивному значенні право на захист розглядається з декількох позицій: окрема з трьох правомочностей, що охоплюються суб'єктивним цивільним правом; правомочність, що входить до суб'єктивного цивільного права, але має вторинний характер; самостійне суб'єктивне право, що передбачає можливість захищати свої права; складова специфічного охоронного правовідношення; суб'єктивне право на охорону своїх прав у вузькому розумінні [14, с. 12–14].

Зміст права на захист як суб'єктивного права значною мірою виходить за межі захисту як правомочності. У момент виникнення та реалізації основного цивільного права зміст цивільного права на захист цивільних прав, свобод, законних інтересів є невизначеним. Право на захист реалізується виключно в рамках охоронних правовідносин, лише в межах яких є можливим застосування державного примусу. Право на захист має свій самостійний об'єкт, а також власні підстави виникнення та різну мету реалізації. Отже, цивільне право на захист цивільних прав, свобод, законних інтересів потрібно розглядати як самостійне суб'єктивне право [14, с. 20]. Аналогічна думка висловлюється також у наукових дослідженнях сумісного спрямування. Так, А. Янчук, опрацьовуючи проблематику учасників захисту цивільних прав, фактично виходить з концепції права на захист як окремого суб'єктивного права, вказуючи на

самостійне висловлення уповноваженими суб'єктами волі щодо застосування захисту, зокрема на застосування в такому разі принципу диспозитивності цивільного права. За підсумками дослідження стверджується про притаманність суб'єкту захисту саме права на захист, а не правомочності [194, с. 65–66, 69].

Підставами виникнення права на захист як самостійного суб'єктивного цивільного права визначаються: порушення, невизнання чи оспорювання регулятивного права (ст. 16 ЦК України), зміна істотних умов цивільно-правового договору (ст. 652 ЦК України); можливість порушення регулятивного цивільного права (ч. 2 ст. 386 ЦК України); реальна загроза порушення права (ст. 392 ЦК України) тощо. Такі підстави відображають його сутність – виникнення в разі порушення основного цивільного права. Порівнюючи його із регулятивним цивільним правом, у результаті порушення якого воно виникає, вказують на такі його відмінності: момент і підстави виникнення; структура та зміст; мета реалізації зазначених прав є різною; різними є об'єкти зазначених прав; метод регулювання регулятивних та охоронних правовідносин, у межах яких існують перше й друге права, відповідно, є різним; різним є характер правовідносин (регулятивні та охоронні, відповідно); у межах права на захист є можливість застосування до правопорушника державного примусу на відміну від регулятивного суб'єктивного цивільного права. Концепція сприйняття права на захист як самостійного суб'єктивного права сьогодні є найбільш поширеною [14, с. 24–25]. Така позиція підтверджує можливість сприймати право на захист цивільних прав саме як самостійне суб'єктивне цивільне право.

Про потребу розглядати право на захист саме в цьому контексті свідчать і результати наукового опрацювання такої категорії, як охоронюваний законом інтерес. Він характеризується такими ознаками: виходить за межі суб'єктивного права; є самостійним об'єктом правової охорони та захисту, зокрема судового захисту. Отже, відсутність прямого закріплення певного інтересу в об'єктивному праві не означає відсутність надання цьому інтересу правової охорони. У зв'язку із наведеним констатується широкий характер категорії інтересу в цивільному праві, який допускає,

що законний інтерес не завжди прямо передбачається (закріплюється) в об'єктивному праві, оскільки такі інтереси є досить багатоманітними й мінливими. Саме тому потрібно вирізняти право на захист суб'єктивного права від основного цивільного права [14, с. 19; 130].

На користь визнання права на захист самостійним суб'єктивним правом свідчить і актуальна судова практика щодо конкретного характеру законного інтересу як об'єкта судового захисту. Такий інтерес повинен: належати саме позивачу; не бути абстрактним, а стосуватись конкретних, реальних, індивідуально виражених прав, свобод та інтересів позивача [103]. Попри висловлення цієї позиції в межах адміністративного судочинства, вона є актуальною для цього дослідження, оскільки висловлена у сфері публічних відносин, до яких належать і процесуальні правовідносини у сфері виконавчого провадження.

Н. П. Бондар підкреслює наявність самостійних: змісту, підстав виникнення, об'єктів, мети реалізації щодо права на захист. Тільки в межах цього права як охоронного можливе застосування заходів державного примусу. На відміну від регулятивного цивільного права охоронне право на захист повинно своїм змістом подолати перешкоди на шляху реалізації регулятивного цивільного права. Зазначене право має особливості й щодо об'єкта. Наприклад, тоді як об'єктом права власності буде певне майно, об'єктом права на захист існуватиме майновий інтерес власника майна щодо відшкодування своїх збитків [14, с. 26–28].

Схожа позиція отримала своє визнання й у наступних юридичних дослідженнях. Так, С. В. Панченко за результатами опрацювання проблематики доходить висновків про потребу у визнанні права на захист самостійним суб'єктивним правом, якому притаманні: свобода вибору форм, засобів і способів захисту; властивість захищеності; характер передумови захисту інших цивільних прав [95, с. 16–17].

Крім наведеного, потрібно відмітити результати, отримані Н. П. Бондар із застосування синергетичного підходу. Зазначений підхід передбачає поєднання різних явищ, встановлення зв'язків між ними та представлення одних явищ як результат

закономірного розвитку інших. Учена висловлює авторську позицію щодо трансформації суб'єктивного цивільного права під час його реалізації: суб'єктивним цивільним правом у результаті його порушення чи загрози порушення набувається новий зміст, оскільки воно тепер охоплює й конкретні правомочності щодо його захисту; суб'єктивне цивільне право набуває як мінімум два потенційні способи свого подальшого розвитку (правочинна особа або не скористається захистом взагалі, або обиратиме один із передбачених законодавством способів захисту права); виникає обов'язок правопорушника вчинити певні дії щодо відновлення порушеного права, припинити дії, які створюють загрозу порушення права, визнати порушене чи оспорене право тощо; правовідносини трансформуються з регулятивних на охоронні, і саме в межах охоронних правовідносин може бути правомірним застосування державного примусу. З огляду на викладене стверджується про захисні правовідносини як про окремий самостійний етап розвитку цивільного правовідношення, і право на захист є змістом саме захисних правовідносин [14, с. 15–16].

Усі інші зазначені вище концепції захисту цивільних прав не позбавлені недоліків.

Так, концепція права на захист цивільних прав як секундарного права передбачає визначення його як правомочності на ухвалення рішення щодо використання чи невикористання наданого права на захист, а також на обрання способу, форми, часу тощо здійснення такого захисту. Таку правомочність має особа, чиє цивільне право порушене, невизнане чи оспорене або існує реальна загроза цього. Отже, концепція секундарного права пояснює лише окремі властивості права на захист цивільних прав, а тому не дає змогу характеризувати його повною мірою [14, с. 23–24].

Н. П. Бондар наводить думку О. Р. Дашковської щодо самостійного характеру державного примусу стосовно суб'єктивного права, на реалізацію якого він застосовується: такий примус потрібно сприймати як правову гарантію, яка реалізується виключно в разі порушення основного суб'єктивного права. Так, концепція захисту цивільного права як вторинної (секундарної) правомочності, що

охоплюється основним цивільним правом, не враховує, що в іншій стороні, яка порушила право, виникають обов'язки у зв'язку із цим. Вона й не може це враховувати, адже «секундарні права» взагалі не передбачають наявності обов'язку в протилежній стороні. Тому слідування такій концепції суперечило б загальним положенням доктрини цивільного права, оскільки цивільно-правове регулювання в такому разі не було б завершеним. Крім того, неприпустимим є застосування до правопорушника заходів примусу, якщо в нього відсутні обов'язки, отже, примус застосовувався б без наявності для цього підстав [14, с. 20, 22; 50, с. 185].

Щодо концепції права на захист як однієї із правочинностей, передбачених суб'єктивним правом, висловлюються такі зауваження. Правомочність щодо захисту своїх прав реалізується досить не в кожному випадку, вона не передбачається безпосередньо змістом суб'єктивного цивільного права. Так, внесення можливості вдатись до захисних дій до складу суб'єктивного цивільного права не є актуальним. Крім того, суб'єктивне цивільне право передбачає вільну його реалізацію, без вживання примусу, тобто застосування примусу не є характерним, хоча й не вилучається. Отже, якщо вносити таку правомочність, то в переважній більшості випадків суб'єктивне цивільне право виявляється реалізованим не повною мірою. До того ж, на відміну від конкретних прав та обов'язків, що становлять зміст суб'єктивного цивільного права, зміст права на захист не є чітко визначеним [14, с. 12–14].

Наступною причиною, за якою право на захист не може входити до складу суб'єктивного цивільного права, Н. П. Бондар визначає наявність у права на захист самотійного об'єкта, який є іншим, ніж у порушеного регулятивного права. Так, може існувати ситуація, коли основне право порушене, але потерпіла особа відмовляється від передбачених законодавством зобов'язань контрагента у зв'язку із порушенням свого права, прагнучи залишити своє правове становище без змін. У такому разі об'єктом цього пасивного правовідношення є збереження наявного становища. Цитуючи наукову позицію І. О. Дзери, ще одним прикладом самотійного характеру права на захист щодо основного цивільного права наводиться такий. У разі знищення

певного об'єкта права власності у власника виникає новий інтерес – у відновленні порушеного права чи компенсації збитків [14, с. 16–17; 39, с. 19].

Отже, єдиноможливим постає сприйняття цивільного права на захист як самостійного цивільного права.

Характеристика права на захист процесуальних прав учасників виконавчого провадження передбачає врахування сутності зазначених процесуальних прав як об'єкта захисту. Крім того, саме право на захист як процесуальне право не може бути повністю охарактеризоване без урахування сутності процесуальних прав у цій сфері, а також особливостей їхньої реалізації. Тому потрібно враховувати усталене співвідношення категорій «суб'єктивне право», «свобода», «законний інтерес». Зокрема, як вказує І. Личенко, основою правового статусу особи та застосуванням до його реалізації загальнодозвільного правового режиму є поняття свободи як визначеного правом кола правових можливостей. Поняття свобод є похідним від тез щодо духовно-моральної та фізичної недоторканності особи й наданні особі волі щодо розпоряджання своїми діями зокрема та собою загалом. Характеризуючи співвідношення між свободою й законним інтересом, І. Личенко вказує, що законні інтереси доповнюють свободи, розширюють коло правових можливостей особи. Законні інтереси закріплюють ті правові можливості, які не закріплені в суб'єктивних правах через їхнє нечасте використання, новизну, індивідуальний характер тощо. Отже, законні інтереси доповнюють суб'єктивні права в тих сферах, де законодавець не може забезпечити повноцінне правове регулювання та втілення в життя всіх потреб. Наприклад, законний інтерес щодо фінансової спроможності доповнює суб'єктивне право власника підтримувати свою власність у належному стані. Водночас законні інтереси є основою закріплення суб'єктивних прав у матеріальному законодавстві. Так, суб'єктивне право визначено як одну із форм втілення законного інтересу [80, с. 174–175].

Попри свою процесуальну природу й владний характер правовідносин, що виникають між виконавцем судового рішення та іншими учасниками виконавчого провадження, сфера здійснення виконавчого провадження також характеризується

наявністю свобод. І. С. Кузьміна, опрацьовуючи проблематику забезпечення прав людини під час здійснення виконавчого провадження, визначає сутність свободи в цій сфері та виходить із загального змісту поняття свободи. Під свободою, зокрема й щодо учасника виконавчого провадження, пропонується розуміти можливість особи (як юридична, так і фактична) вчиняти діяння в межах правового поля, які є правомірними. Такі діяння вчиняються на власний розсуд, але водночас не порушують суб'єктивних прав інших осіб чи суспільних інтересів. Діє загальнодозвільний принцип, характерний для правової держави. На відміну від процесуальних прав свобода передбачає свободу вибору, не конкретизуючи результат такого вибору. У виконавчому провадженні свободи зазвичай похідні від процесуальних прав і тісно пов'язані із ними. Вони є важливим елементом адміністративно-правового статусу особи. З огляду на визначення процесуальних прав як гарантованих законом можливостей, а свободи – як прояву загальнодозвільного правового режиму, то варто погодитись із висловлюваною в літературі позицією, що стосовно свободи держава має забезпечити мінімальність її обмеження, а щодо прав – максимально ефективно забезпечувати їх реалізацію [72, с. 51]. Отже, у виконавчому провадженні свобода постає основоположною категорією щодо утворення правового регулювання в цій сфері.

Категорія свободи у виконавчому провадженні доповнюється поняттям законного інтересу, який водночас має свої особливості з огляду на специфіку розглядуваної сфери правовідносин. Так, родовим поняттям стосовно законного інтересу у виконавчому провадженні визначено адміністративно-процесуальний законний інтерес. Зазначений інтерес розглядається в контексті загального поняття законного інтересу з урахуванням особливостей адміністративно-правового регулювання. Законний інтерес у сфері виконавчого провадження перебуває у сфері адміністративно-правового статусу особи, але не збігається з її адміністративними правами та обов'язками. Отже, щодо адміністративно-процесуального законного інтересу залишається актуальним положення з реалізації його в умовах загальнодозвільного правового режиму (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [72, с. 52–53].

Законні інтереси, які є найбільш значимими у сфері виконавчого провадження, отримали своє подальше закріплення як процесуальні права учасників виконавчого провадження.

Теорія процесуальних прав учасників виконавчого провадження сьогодні не є розробленою, оскільки зазначений напрям представлений лише працями окремих учених, які присвячують їх дотичним категоріям. Так, варто вказати на наукові роботи В. С. Боєру, М. В. Вінциславської, О. О. Кошкош, О. М. Кузнець тощо. Водночас процесуальні права учасників виконавчого провадження, а також правовідносини виконавчого провадження загалом не є центральними тематиками їхніх наукових досліджень. З огляду на розгляд виконавчого провадження як завершальної стадії цивільного судочинства із функціонального погляду з метою подальшого дослідження варто базовою моделлю взяти модель цивільних процесуальних правовідносин з урахуванням особливостей предмета дослідження. Так, базовою категорією для дослідження процесуальних прав учасників виконавчого провадження, зокрема й права на захист своїх процесуальних прав, постають цивільні процесуальні права та обов'язки, які передбачені ЦПК України.

Визнаючи вихідне значення свобод і законних інтересів для утворення правового регулювання та закріплення, власне, прав у чинному законодавстві, варто визнати, що сьогодні право на захист прав розглядається в правовій науці, незалежно від конкретної її сфери, у контексті саме суб'єктивного права, а не свободи чи законного інтересу. У подальшому дослідженні виправданим є логічний ряд, за яким першочергову увагу потрібно приділити саме процесуальним правам у виконавчому провадженні, а з урахуванням отриманих висновків розглядати законні інтереси та свободи.

Цивільні процесуальні права поряд із цивільними процесуальними обов'язками входять не тільки до структури цивільних процесуальних правовідносин, але й становлять елемент правового статусу сторін справи. У справах позовного провадження сторони наділяються загальними та спеціальними цивільними процесуальними правами й обов'язками відповідно до свого цивільного

процесуального статусу. Залежно від суб'єкта здійснення виділяються: спільні права та обов'язки (здійснюються разом обома сторонами, наприклад передати справу на розгляд третейського суду); спеціальні права та обов'язки (реалізуються позивачем і відповідачем незалежно один від іншого, наприклад обґрунтовувати належність конкретного доказу); індивідуальні (кожна сторона наділяється ними індивідуально) [25, с. 620].

Значення суб'єктивних прав як елементу правовідношення загалом та цивільного процесуального правовідношення зокрема полягає у визначенні ним міри поведінки правочинного суб'єкта у відповідних правовідносинах. Поведінка одного суб'єкта правовідносин не повинна становити загрози для можливостей іншого суб'єкта правовідношення. Кожний суб'єкт цивільного процесу наділяється особливим, притаманним тільки йому колом процесуальних прав, які потрібні йому для виконання його процесуальних функцій [40, с. 305–306].

Характеризуючи зміст цивільних процесуальних правовідносин, Л. В. Діденко вказує на такі його особливості: складовими є суб'єктивні процесуальні права, цивільні процесуальні обов'язки, фактичні дії учасників цивільних процесуальних правовідносин; наявність серед елементів цивільних процесуальних правовідносин фактичних дій їхніх учасників становить особливість змісту вказаних відносин, яка відрізняє їх від інших видів правових відносин. Крім того, цивільні процесуальні права та цивільні процесуальні обов'язки безпосередньо залежать від завдань і функцій, що здійснюються конкретним суб'єктом цивільного процесу; реалізація цивільних процесуальних прав та обов'язків здійснюється за рахунок вчинення учасниками відповідних цивільних процесуальних правовідносин фактичних дій; нерозривний і постійний зв'язок понять «право», «обов'язок», «дія» в межах конкретного цивільного процесуального правовідношення [40, с. 267, 268].

З огляду на викладене заслуговує на підтримку застосовуваний у юридичній літературі підхід, що ґрунтується на сприйнятті процесуальних прав та обов'язків учасників виконавчого провадження як видової категорії щодо цивільних

процесуальних прав та обов'язків. Так, висловлюється позиція про визнання прав особи у виконавчому провадженні як його учасника видом загальних прав, передбачених загальним законодавством. Водночас спеціальні права особи у виконавчому провадженні зумовлюють специфіку її правового становища як конкретного учасника виконавчого провадження. Процесуальні права учасників виконавчого провадження реалізуються ними в тісній взаємодії із обов'язками з огляду на кореспондуючий характер прав та обов'язків у виконавчому провадженні. Варто погодитись із науковою позицією, що умовою впевненої реалізації учасниками виконавчого провадження своїх процесуальних прав є здійснення державним виконавцем та іншими уповноваженими посадовими особами своїх обов'язків щодо забезпечення вказаних прав. Зазначені владні суб'єкти є провідними учасниками виконавчого провадження та діють за власною відповідальністю [72, с. 48–50].

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» сторони виконавчого провадження мають, зокрема, такі права: ознайомлюватися із матеріалами свого виконавчого провадження; робити виписки з матеріалів виконавчого провадження, в якому вони беруть участь, знімати копії, у визначених Законом випадках заявляти відводи, право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та інші права, визначені зазначеною статтею та іншими положеннями цього Закону. Сторони виконавчого провадження можуть брати участь у ньому особисто або через представника (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження»).

Л. В. Діденко виокремлює такі елементи цивільних процесуальних правовідносин: суб'єкти, об'єкт, зміст. Характеризуючи зміст цивільних процесуальних правовідносин, вчена виділяє елементи такого змісту: суб'єктивні процесуальні права; суб'єктивні процесуальні обов'язки; фактичні дії учасників цивільних процесуальних правовідносин. Суб'єктивні права та обов'язки внесені до змісту цивільних процесуальних правовідносин, оскільки вони визначають взаємовідносини між суб'єктами цивільного процесу, а також з огляду на неспростовність того положення, що права та обов'язки є змістом будь-якого

правовідношення. Дії ж мають те значення, що в них реалізуються суб'єктивні права та обов'язки. Крім того, вони мають значення для подальшого розвитку цивільних процесуальних правовідносин [40, с. 254, 266]. Зазначена думка актуалізує питання значення дій у виконавчому провадженні в контексті реалізації учасниками виконавчого провадження свого процесуального статусу.

Визначення характеру та юридичної конструкції правовідносин виконавчого провадження як схожих до таких характеру й конструкції цивільних процесуальних правовідносин надає підстави свідчити про наступність і властивості таких відносин. Зазначене дає змогу стверджувати про аналогічні значення й дії, а саме що в них реалізуються процесуальні права та обов'язки учасників виконавчого провадження.

Із розвитком економіки та, відповідно, здатності держави до реального забезпечення тих благ, що опосередковуються правами, розширюється й зміст самих прав. У цьому й виявляється сервісна концепція діяльності держави, для якої утвердження та забезпечення прав і свобод людини є основною метою діяльності (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Отже, можна припустити, що зміст суб'єктивних прав, а також обсяг прав загалом має постійну тенденцію до розширення. Схожі окремі тенденції можливо виділити й щодо реалізації процесуальних прав учасників виконавчого провадження. Так, В. І. Дьордй та Я. В. Фенич за результатами опрацювання проблематики особливостей здійснення виконавчих проваджень в умовах правового режиму воєнного стану зазначають про доцільність закріплення в законодавстві про виконавче провадження права стягувача обирати конкретний орган державної виконавчої служби або конкретного приватного виконавця незалежно від місцезнаходження боржника або його майна. Зазначене сприяло б зменшенню випадків відмов у відкритті виконавчого провадження в разі, коли боржник чи його майно перебувають на потенційно небезпечній чи тимчасово окупованій території. Реалізація цього права можлива за рахунок функціонування електронних систем: автоматизованої системи виконавчого провадження (АСВП), Єдиного реєстру боржників, Єдиного реєстру приватних виконавців України [43, с. 319–321].

Така позиція набуває додаткової актуальності в особливих умовах здійснення виконавчого провадження під час дії воєнного стану. У зв'язку із цим варто вказати на такі нормативно-правові акти: закони України від 29.11.2001 № 2864-III «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» [118], від 05.06.2012 № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [122], від 11.04.2023 № 3048-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» [120], постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [124]. Отже, процесуальні права учасників виконавчого провадження теж мають тенденцію до розширення як змісту окремих прав, так і їхнього кола.

Із реалізацією процесуальних прав та виконанням процесуальних обов'язків у виконавчому провадженні тісно пов'язана реалізація процесуальних законних інтересів. Доцільно зауважити, що, реалізуючи свої процесуальні права, учасник виконавчого провадження прагне до певного результату, і можна стверджувати, що саме це спонукає до реалізації процесуальних прав.

Окреслене надає підстави погодитись із твердженням, що саме існування законних інтересів стало причиною закріплення в законодавстві про виконавче провадження процесуальних прав його учасників: мати представника, користуватись послугами перекладача, оскаржувати акти виконавця судового рішення, заявляти відводи тощо. Водночас реалізація зазначених та інших процесуальних прав, а отже, і законних інтересів досягається завдяки неухильному виконанню учасниками виконавчого провадження своїх обов'язків, процедури вчинення процесуальних дій, процесуальних прав інших суб'єктів виконавчого провадження [72, с. 54–55].

Законні інтереси у виконавчому провадженні реалізуються в публічно-правових відносинах, що поширює на їх реалізацію відповідний правовий режим: зазначені інтереси мають реалізовуватись виключно в передбачений законом спосіб та в межах,

закріплених у законодавстві про виконавче провадження процесуальних прав. Тому заслуговують на підтримку пропозиції щодо розвитку правового регулювання та правозастосування в напрямі уточнення зазначених способів. Так, І. В. Бондар, Л.С. Малярчук та А. А. Бондар вказують про нечіткість закріплення в чинному законодавстві про виконавче провадження обов'язку виконавця судового рішення перевіряти адресу боржника, вказану у виконавчому документі. Наголошується про існування неоднозначної судової практики з цього питання. З одного боку, законодавство не передбачає прямого обов'язку виконавця здійснювати таку перевірку, а з іншого – вказується про фактичну можливість здійснення такої перевірки, зокрема через Єдиний демографічний реєстр чи запит до органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи. Наслідком цього дослідники визначають фактичну можливість обрання місця виконання судового рішення, а також можливість впливати на визначення виконавця судового рішення [13, с. 43–45; 104; 111; 114]. Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про виконавче провадження», п. 10 р. 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5 (далі – Інструкція з організації примусового виконання рішень) [126], місцем проведення виконавчих дій є місцезнаходження боржника (місце його проживання, перебування, роботи, місцезнаходження майна боржника). Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 37 вказаного Закону в разі неможливості встановити місцезнаходження боржника виконавчий документ повертається стягувачу. Отже, хоча виконавець і має фактичну можливість перевірити місцезнаходження боржника, але він не має такого обов'язку. Тому вбачається, що суперечності в зазначених правових позиціях немає, а окреслений у ч. 2 ст. 157 ЦПК України процесуальний порядок реалізації права на забезпечення позову є належним.

Процесуальні права та процесуальні законні інтереси у виконавчому провадженні можуть існувати й реалізовуватись тільки у визнаних правом, зокрема законодавством про виконавче провадження, межах. Зазначене підтверджується загальним характером категорії свобод, оскільки тільки в межах свободи може існувати

правомірна поведінка. Свободи у виконавчому провадженні систематизуються на дві групи за критерієм галузі законодавства, в актах якого вони закріплені. Так, перша група свобод у виконавчому провадженні пов'язана із правами адміністративно-процесуального характеру та впливає з цих прав. Практичне значення свобод у виконавчому провадженні полягає в тому, що вони відображають можливість вибору в рамках процесуальних прав, наданих законодавством про виконавче провадження. Отже, зазначене законодавство надає альтернативу у виборі судового чи адміністративного порядку оскарження актів державного виконавця. Іншою свободою є свобода діяти у виконавчому провадженні через представника чи особисто, обирати представника. Сторони виконавчого провадження вільні у виборі мови спілкування під час участі у виконавчому провадженні, користуючись за потреби послугами перекладача. Друга група свобод спирається на положення щодо конституційних прав та обов'язків людини й громадянина. Водночас конституційні положення щодо цього розкриваються через відповідні інститути виконавчого провадження. Зокрема, право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України) забезпечується через визначення порядку опису та арешту майна, порядку розшуку дитини, відібрання дитини, порядку виселення тощо. Так, перша група свобод має самостійний характер, а друга – являє собою, ймовірно, не свободу, а визначений законодавством про виконавче провадження процесуальний порядок обмеження певних свобод, визначених Конституцією України [72, с. 52–53].

Зазначена позиція загалом заслуговує на підтримку, водночас окремі її положення викликають бажання дискутувати. Зокрема, спірним є поділ свобод на ті, що встановлені положеннями адміністративного процесу, та ті, які встановлені в нормах Конституції України, а законодавством про виконавче провадження тільки обмежуються. Такий поділ не відповідає сутності Конституції України як Основного Закону, який має основоположний, засновницький характер [161, с. 99], а отже, яким повинна охоплюватись діяльність органів влади, зокрема й діяльність суб'єктів виконання судових рішень. Більш вдалим був би поділ зазначених свобод на ті, що

обмежуються відповідно до законодавства про виконавче провадження, та ті, для яких зазначене законодавство обмежень не містить.

Реалізація процесуальних прав учасників виконавчого провадження, зокрема такого основоположного права, як право на примусове виконання судового рішення (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»), здійснюється згідно із засадою диспозитивності, за якою сторони виконавчого провадження здійснюють свої процесуальні права вільно та на власний розсуд. Зазначений принцип стосується реалізації прав, які впливають на виникнення, розвиток, припинення виконавчого провадження [185, с. 153]. В окремих випадках порядок реалізації зазначеного процесуального права є не виправдано ускладненим. Так, згідно із ч. 1 ст. 432 ЦПК України за заявою стягувача суд, який видав виконавчий документ, може визнати його таким, що не підлягає виконанню. Відповідна ухвала суду може бути оскаржена в загальному порядку, визначеному ЦПК України (ч. 5 ст. 432 ЦПК України). У разі успішного оскарження та скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, підстави для завершення виконавчого провадження можуть відпасти. Водночас для відновлення виконавчого провадження потрібно звернутись до суду для скасування відповідної постанови виконавця судового рішення (ч. 1 ст. 41 Закону України «Про виконавче провадження»).

Отже, заінтересована особа має виявляти свою волю двічі: під час оскарження відповідної ухвали суду та оскарження зазначеної постанови виконавця судового рішення. Така ситуація призводить до: затягування вирішення питання про відновлення виконавчого провадження, нестабільності виконавчого провадження, оскільки ухвала про завершення виконавчого провадження раптово визнається судом такою, що не має юридичної сили, ймовірністю зловживань з боку учасників справи (наприклад, навмисне зволікання стягувача щодо ініціювання провадження щодо скасування постанови виконавця про завершення виконавчого провадження). Ці висновки підтверджуються й судовою практикою. Так, зустрічаються випадки скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає

примусовому виконанню з тих підстав, що вони були постановлені, ґрунтуючись на недостовірних відомостях (підроблених документах). У цьому разі постанова виконавця про завершення виконавчого провадження може бути визнана «процесуальним дефектом», такою, що не має юридичної сили. Негативними наслідками цієї ситуації стало істотне затягування (більше ніж на два роки) виконавчого провадження, причому що сума, яка підлягала стягненню, була досить значною (понад 6 млн грн) [101]. Вирішення такої проблеми вбачається в забезпеченні взаємодії суду та виконавця судового рішення, що полягає в інформуванні виконавця не стороною виконавчого провадження, а судом щодо схожих обставин. Додатковим аргументом на користь такого кроку постає й те, що юридична визначеність у процесі виконання судового рішення є значимою для обох сторін виконавчого провадження – і стягувача, і боржника.

Отже, з метою забезпечення реалізації права стягувача на примусове виконання судового рішення в разі скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, запобігання зловживанням процесуальними правами з боку учасників виконавчого провадження доцільно закріпити в ст. 386 ЦПК України обов'язок суду апеляційної інстанції надсилати відповідну постанову виконавцю судового рішення. Для цього потрібно доповнити зазначену статтю частиною 3, яку викласти в такій редакції: «Примірник постанови про скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, одночасно із врученням скаржнику надсилається судом апеляційної інстанції державному виконавцю, приватному виконавцю в порядку, визначеному статтею 272 цього Кодексу». Крім того, з метою уможливлення відновлення виконавчого провадження в таких випадках доцільно закріпити в ст. 41 Закону України «Про виконавче провадження» таку підставу для відновлення виконавчого провадження, як скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню. Для цього варто внести зміни до частини 1 зазначеної статті, доповнити її після слів «...в

установленому законом порядку,» словами «...або скасовано ухвалу про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню,».

У науці процесуального права отримало застосування поняття естопелю, що засноване на принципі неприпустимості зловживання цивільним процесуальним правом: у змагальному судовому процесі сторона не повинна отримувати перевагу над іншою стороною внаслідок непослідовності своєї поведінки. Близькою категорією є зловживання правом, яке ще визначають як спотворення права. Зловживання правом виявляється у вчиненні процесуальних дій, які зовнішньо відповідають процесуальній формі та вимогам закону, але насправді їхнє вчинення не відповідає призначенню відповідних процесуальних прав. Окремим видом зловживання процесуальними правами визначається процесуальна недобросовісність сторони, що може полягати в: умисному приховуванні певних фактів від процесуального супротивника, створенні ситуації, за якої противник змушений подавати докази на підтвердження тих фактів (обставин), що й так є відомими; діях, спрямованих на затягування розгляду справи з метою примусити супротивника піти на поступки або закінчити розгляд справи на умовах, вигідних для сторони, що діє недобросовісно. З урахуванням наведеного в науці зазначається про існування принципу добросовісності в цивільному судочинстві та визначаються його вимоги: вимога добросовісності у виконанні своїх процесуальних обов'язків; неприпустимість: зловживання цивільними процесуальними правами та суперечливої поведінки сторін (процесуальний естопель); заборона створення будь-яких інших протиправних перешкод щодо вчинення правосуддя (введення суду в оману тощо) [40, с. 310–313]. Зазначене повною мірою актуальне й щодо прав учасників виконавчого провадження.

Потрібно підтримати висловлювану в науковій літературі позицію щодо суперечності доктрині цивільного процесуального права такої судової практики, як розгляд апеляційних скарг у справах про виправлення описок, арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 432 ЦПК України), якщо такі скарги надходять не від сторін виконавчого провадження, а від виконавця судового рішення [186, с. 221]. Дійсно,

положення частини 1 зазначеної статті не надають суду першої інстанції повноважень відкривати провадження в таких справах за зверненням виконавця судового рішення, оскільки право ініціювати його мають тільки стягувач або боржник. Окремо потрібно наголосити про відсутність у суду повноважень розпочинати таке провадження з власної ініціативи. Втім, варто погодитись із дослідником щодо існування суперечливої судової практики з цього питання. Таким чином, існує фактична можливість зловживання своїми правами не тільки сторонами виконавчого провадження, а й виконавцем судового рішення. Тому варто констатувати потребу у внесенні правових позицій судів щодо таких випадків до збірників оглядів судової практики, які розміщуються на офіційному вебпорталі судової влади.

Проблематика належної реалізації цивільних процесуальних прав та цивільних процесуальних обов'язків на сьогодні представляє дедалі більший теоретичний і практичний інтерес. Вони мають реалізовуватись відповідно до вимог принципів добросовісності та недопустимості зловживання цивільними процесуальними правами. Так, згідно із цивільним правом цивільне процесуальне містить юридичну конструкцію шикани, що безпосередньо пов'язана із добросовісністю в реалізації цивільних процесуальних прав та цивільних процесуальних обов'язків, а також із заборонаю суперечливої поведінки (процесуальний естопель). Сутністю процесуального естопелю як правового принципу постає вимога про неприпустимість ситуації, за якої одна сторона має переваги над іншою стороною внаслідок своєї суперечливої поведінки в процесі, коли ця поведінка здійснюється на шкоду іншій стороні. Наслідком такого принципу постає заборона (неможливість) сторони відмовитись від своїх процесуальних дій, вчинених раніше в цьому провадженні, а також заборона стороні змінювати свою процесуальну поведінку на шкоду іншій стороні [40, с. 309–310].

Виконавче провадження, на відміну від судового процесу, спрямоване на виконання вже наявного судового рішення (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження») та не передбачає констатацію судом прав та обов'язків сторін справи. Водночас вказане не усуває можливості недобросовісної, зокрема суперечливої,

поведінки сторін виконавчого провадження. Зловживання правами у виконавчому процесі спрямоване на завдання шкоди іншій стороні, а також має негативні наслідки для самого виконавчого провадження (негативно впливає на хід провадження, ставить під сумнів законність його виникнення тощо). Наприклад, вирішення питання про заміну неналежної сторони вимагає зупинення виконавчих дій, тому необґрунтована заява може мати негативні наслідки. Не відкидається можливість кількаразового подання одного й того самого виконавчого документа до виконання, попри те, що відповідне рішення суду вже є виконаним. У зв'язку із цим перспективним вбачається розроблення механізмів протидії зловживанням правами у виконавчому провадженні та їхнього законодавчого закріплення [144, с. 45].

Законний інтерес реалізується у зв'язку із діяльністю уповноважених органів (посадових осіб), зокрема у виконавчому провадженні, передусе суб'єктивним процесуальним правам у сфері виконавчого провадження та може в подальшому трансформуватись у такі права. На відміну від суб'єктивного процесуального права законний інтерес у сфері виконавчого провадження зумовлює відповідний загальний обов'язок виконавця судового рішення поважати такий інтерес і створювати умови для його реалізації. Водночас наявність цього законного інтересу є логічним результатом правомірного здійснення виконавцем процесуальних дій. Отже, процесуальні законні інтереси у сфері виконавчого провадження пов'язані із вчиненням процесуальних дій. Серед законних інтересів у виконавчому провадженні виділяються загальні й особисті. Загальні характерні для усіх учасників виконавчого провадження, є спільними для них (інтерес щодо успішного виконання судового рішення). Особисті притаманні лише окремим учасникам виконавчого провадження. Так, стягувач заінтересований у повному та своєчасному виконанні судового рішення, а боржник – у дотриманні його процесуальних та інших прав під час виконавчого провадження. Законний інтерес має значення критерію законодавчого поділу учасників виконавчого провадження на тих, які заінтересовані в результатах виконавчого провадження (стягувач, боржник,

представники), та тих, які не мають процесуальної заінтересованості (свідок, понятий, перекладач, експерт) [72, с. 54–55].

Законний інтерес має мотиваційне значення для реалізації процесуальних прав учасників виконавчого провадження. Зокрема, зазначене стосується випадків, коли виконавче провадження відкривається фактично судом з ініціативи заінтересованої особи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 157 ЦПК України примірник постановленої судом ухвали про забезпечення позову надсилається судом відповідним органам влади для вжиття потрібних заходів (залежно від застосованих видів заходів забезпечення позову). Така норма отримала неоднозначне оцінювання в науковій літературі. Деякі автори стверджують про суперечність її принципу диспозитивності в тій частині, що до відповідних органів влади належить також державна виконавча служба. Адже ініціювати виконавче провадження може тільки стягувач, а тому неслухною є ситуація, за якої з такою метою звертається суд [150, с. 330]. Висвітлена думка вбачається дискусійною. Так, згідно з принципом диспозитивності заявник уже реалізував своє волевиявлення, коли звернувся до суду за вирішенням питання щодо застосування заходів забезпечення позову. У подальшому суд лише реалізовує волю заявника. На відміну від вирішення спору, по суті, застосування заходів забезпечення позову є лише тимчасовим заходом, що вживається для забезпечення можливості вирішення спору, а отже, на відміну від звернення до виконання судового рішення перебуває в площині публічного права (процесуальних правовідносин). Тому вироблена законодавцем конструкція вбачається правильною.

Так, право учасника виконавчого провадження на захист його процесуальних прав може бути визначене як суб'єктивне право та як право об'єктивне. Як об'єктивне право воно є передбаченою законодавством можливістю застосувати передбачені законом засоби та способи захисту відповідних процесуальних прав. У суб'єктивному розумінні зазначене право є самостійним процесуальним правом.

2.2. Способи захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Статистика здійснення виконавчого провадження свідчить про його проблемний характер, зокрема стабільне зростання кількості незавершених виконавчих проваджень у органах державної виконавчої служби впродовж останніх п'яти років. Так, протягом 2020–2024 рр. залишалось незавершених виконавчих проваджень на кінець року: 2 008 тис., 2 178 тис., 2 471 тис., 2 067 тис., 2 289 тис., відповідно. Приватні виконавці теж дещо перевантажені. 2024 року надійшло на виконання 373,7 тис. виконавчих проваджень, а завершено лише 264,5 тис. [154].

У науковій літературі відмічається наявність значної кількості організаційних проблем здійснення виконавчого провадження, особливо у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану, водночас значну їх частину можливо вирішити за рахунок розвитку засобів оскарження та захисту прав учасників виконавчого провадження. Так, Н. А. Лугіна та Я. І. Покорська, опрацьовуючи зазначену проблематику, вказують на такі проблеми: звуження обсягу повноважень виконавців щодо стягнення із певних категорій боржників; наявність заборон на здійснення виконавчого провадження у визначених законом випадках; проблемність здійснення виконавчого провадження на тимчасово окупованих територіях і зонах бойових дій та ускладнення оскарження актів виконавця в цих випадках; нестабільна робота Автоматизованої системи виконавчого провадження (АСВП); ускладнення із реалізацією прав боржників, зокрема щодо зняття арешту та інших обтяжень з майна, а також прав стягувачів щодо фактичного отримання стягненого майна. Загалом наголошується на підвищеному значенні належного функціонування механізмів оскарження актів виконавців [81, с. 399–400]. А. Авторгов, окреслюючи засоби щодо вирішення актуальних проблем виконавчого провадження, у позитивний бік відмічає запровадження такого способу захисту прав учасників виконавчого провадження, як покладення судом зобов'язання на боржника подати звіт про виконання судового

рішення, а також розвиток такого методу, як зміна способу та порядку виконання судового рішення. Водночас наголошується на актуальності подальшого вдосконалення цієї сфери [2]. Отже, розвиток системи способів захисту прав учасників виконавчого провадження є вагомим напрямом розвитку законодавства з метою забезпечення права на справедливий суд відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ.

Забезпечення прав та інтересів сторін у виконавчому провадженні є складним завданням, яке вимагає збалансованості й чіткої регламентації. Однак цей процес має на меті забезпечення справедливості та ефективності виконання судових рішень і гарантує громадянам доступ до правосуддя й захист їхніх прав [9]. Утім існують певні проблемні питання в обранні способів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження, що пов'язані із забезпеченням справедливості, ефективністю й законністю цього процесу [28]. Так, найбільш очевидним є неефективність органів державної виконавчої служби у виконанні своїх функцій. Затягування як недолік у виконанні рішень може порушувати права стягувача та боржника, що потребують захисту. Також можна виокремити обмежену можливість контролю за діями виконавців та інших посадових осіб державної виконавчої служби, що може призводити до недостатнього захисту їхніх прав.

Оскарження виконавчих дій нерідко бувають складними та тривалими через недосконалу визначеність законом процедури вчинення таких дій учасниками виконавчого провадження, що потребує більш чіткої регламентації [188]. Крім того, під час виконавчих дій можуть виникати конфлікти між правами сторін та правами третіх осіб, що вимагає розробки механізмів для вирішення таких ситуацій. Доречно звернути увагу на відсутність можливості відшкодувати витрати у виконавчому провадженні, що понесені в процесі виконавчого провадження, зокрема, стороною стягувача, які цілком ґрунтовно могли б бути покладені на боржника, але на сьогодні механізму реалізації такого права законом не визначено. Для вирішення цих проблем важливо вдосконалювати законодавство, покращувати процедури виконавчого провадження, забезпечувати незалежний нагляд за діями виконавців і розвивати

механізми оскаржень дій виконавців у судовому порядку. Важливо надавати сторонам відповідну інформацію й підтримку для ефективного захисту їхніх прав та інтересів на стадії виконавчого провадження [77, с. 112].

Усталеною є наукова позиція щодо визначення захисту в праві як діяльності уповноважених суб'єктів (органів державної влади, органів місцевого самоврядування) щодо усунення, а також попередження протиправної діяльності, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів. Здійснюючи діяльність щодо захисту прав, уповноважена особа реалізує (застосовує) передбачені законодавством юридичні гарантії, які являють собою засоби (способи), що можуть бути спрямовані на реалізацію прав, свобод, законних інтересів або на їхній захист. У цивільному праві інститут захисту прав охоплює: правові норми щодо підвідомчості цивільних справ; можливість самозахисту прав, свобод, законних інтересів; захист прав власника; способи захисту цивільних прав та інші елементи [23, с. 155, 157, 159]. Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України метою цивільного судочинства визначено, зокрема, ефективний захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів. Зазначене належить і до проваджень стосовно здійснення судового контролю у сфері виконання судових рішень (розділи 6 та 7 ЦПК України). Отже, характеристика системи захисту прав учасників виконавчого провадження передбачає розкриття проблематики способів захисту зазначених прав.

Дослідження питання способів захисту суб'єктивних праві законних інтересів, на нашу думку, важливо розпочинати з визначення дефініцій «суб'єктивні права» та «законні інтереси» [162].

Так, законодавчо передбачено право кожної особи на захист своїх цивільних прав та інтересів у разі їхнього порушення, невизнання або оспорювання (ч. 1 ст. 15 ЦК України). У цій правовій нормі йдеться про захист цивільних прав та інтересів. Отже, правами, що підлягають цивільно-правовому захисту, є всі майнові й особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права, що становлять зміст їхньої

правоздатності. Підставою для захисту є порушення, невизнання, оспорювання цивільного права.

Суб'єктивні права та законні інтереси часто розглядаються законодавцем як схожі поняття, і вони мають багато спільних рис. Наприклад, обидва ці поняття спрямовані на задоволення особистих інтересів особи. Вони обмежені дієвими законами та існують у рамках дозволених норм. Суб'єктивні права й законні інтереси дають особі змогу впливати на суспільні процеси та міжособові правові відносини. Вони базуються на законодавчих нормах, охоплюють усі аспекти життя суспільства, взаємодоповнюють один одного та взаємозалежать. Держава визнає, захищає й гарантує ці права та інтереси. Вони також тісно пов'язані з юридичними обов'язками й відповідальністю та враховують особисті, групові, суспільні й державні інтереси, спираючись на єдність інтересів особи, суспільства та держави, а також на єдність інтересів і прав.

Основна відмінність між суб'єктивними правами та законними інтересами полягає в різних правових дозволах. Інакше кажучи, коли особа реалізує своє суб'єктивне право, це означає, що вона має правову можливість здійснити певну дію або поведінку. З іншого боку, коли особа реалізує свій законний інтерес, це означає, що вона може здійснити певну дію, яка є дозволеною в рамках закону та спрямована на задоволення конкретного інтересу. Обидва ці поняття об'єднує можливість виконати певну дію для задоволення конкретного інтересу. Але важливо зауважити, що коли особа бажає скористатися своїм суб'єктивним правом, вона може робити це під підтримкою відповідної законодавчої норми, яка передбачає можливість такої поведінки. Також це може містити гарантії щодо виконання певних обов'язків третіми особами стосовно себе. Основним завданням виконавчого провадження є своєчасне, повне й неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Основна мета цього процесу полягає в забезпеченні виконання рішень суду, а також у наданні сторонам можливості отримати справедливий та ефективний захист їхніх прав. У виконавчому провадженні продовжується й доповнюється процес захисту

прав особи, який розпочався із судового розгляду. Важливо враховувати, що цей процес гарантує реальний захист прав і інтересів громадян. Наприклад, стягувач має право оскаржувати дії виконавців. Однак водночас боржнику часто відмовляють у праві оскарження рішень, що є однією із проблем виконавчого провадження.

Важливо зазначити, що початковим правом стягувача в цьому процесі є право вибору виконавця, чи це буде приватний виконавець, чи державний виконавець. Стягувач може самостійно визначити, до якого виконавця він звернеться для виконання судового рішення. Першу ініціативу щодо відкриття виконавчого провадження зазвичай бере сам стягувач, який подає заяву про відкриття процесу. Стаття 5 Закону України «Про виконавче провадження» містить обмеження для приватних виконавців щодо виконання рішень, сума стягнення за якими становить 20 мільйонів гривень або більше впродовж першого року їхньої діяльності. Ці обмеження потрібно розглядати як засіб контролю та забезпечення якості виконавчого провадження. Також варто зазначити, що стягувач має ряд суб'єктивних прав, охоплюючи право на оскарження дій виконавця, право на отримання роз'яснень щодо судового рішення, право на відстрочку або розстрочку виконання рішення в разі ускладнень, які перешкоджають виконанню рішення. Крім того, право на представництво є важливою частиною забезпечення правосуддя та може бути реалізоване на різних етапах виконавчого провадження.

Самостійного поняття способів захисту прав і законних інтересів, які мають процесуальну природу, в юридичній літературі не сформовано. Натомість значну увагу науковці приділили суміжним поняттям: засобам захисту прав відповідача (І. О. Журба, Н. Л. Бондаренко-Зелінська), способам захисту цивільних прав та інтересів (А. В. Жук), ефективному способу захисту приватних прав та інтересів (А. В. Потапенко). З огляду на публічно-правовий характер процесуальних правовідносин, що виникають у процесі виконання судового рішення та здійснення судового контролю за законністю виконавчого провадження на увагу заслуговують також загальні категорії адміністративного права, як-от державний примус

(Н. Т. Сидор, Ю. П. Битяк, В. Б. Авер'янов та ін.). На окрему увагу заслуговують наукові напрацювання у сфері адміністративного судочинства щодо таких понять: способи захисту права на звернення до адміністративного суду (Ю. В. Осіпов), способи захисту прав відповідача в адміністративному судочинстві (Р. В. Попов).

Класичними способами захисту відповідача проти позову є заперечення проти позову та зустрічний позов [46, с. 180]. Процесуальні засоби захисту відповідача проти поданого позову систематизують на універсальні й спеціальні. Універсальними є клопотання та заперечення проти позову. Вказані засоби захисту використовуються під час розгляду будь-якої категорії цивільних справ в умовах змагального цивільного судочинства. Спеціальними засобами є заяви, апеляційна та касаційна скарги, мирова угода, а також зустрічний позов. Застосування спеціальних засобів відображає специфіку конкретної цивільної справи [15, с. 33]. Зазначене поняття є доволі близьким до способів захисту прав учасників виконавчого провадження, водночас не може бути взяте як родове, оскільки охоплює способи захисту проти позову як такого, а не способи захисту саме процесуальних прав.

Специфікою протиправної діяльності у сфері процесуальних правовідносин є поширеність поняття зловживання процесуальними правами. Суб'єктом зловживання процесуальним правом може бути інший учасник справ на відміну від процесуального правопорушення, єдиноможливим суб'єктом якого може бути суд чи орган влади, який своєю діяльністю забезпечує реалізацію процесуальних прав. Такий висновок слідує з визначення цивільних процесуальних правовідносин, центральним та обов'язковим суб'єктом яких є суд [25, с. 838]. Тому в межах цього дослідження проблематика протидії зловживанням процесуальними правами становить важливе місце. Зловживання цивільними процесуальними правами розглядається як правопорушення, що має особливий характер. Встановлення наявності чи відсутності цивільного процесуального правопорушення передбачає з'ясування наявності: конкретної дії чи бездіяльності; протиправного характеру поведінки; вини суб'єкта поведінки; шкоди, завданої такою поведінкою. Способи захисту від зловживань процесуальними правами

пов'язуються передусім із застосуванням цивільної процесуальної відповідальності як заходи процесуального примусу. Розвиток засобів протидії зловживанням цивільними процесуальними правами передбачає насамперед законодавче визначення поняття зловживання цивільними процесуальними правами. Крім того, важливим є формулювання додаткових механізмів запобігання та реагування на такі зловживання, крім наявних заходів процесуального примусу [71, с. 185, 189].

Наукова розробка проблематики забезпечення та захисту процесуальних прав учасників судового процесу отримала специфічний напрям у науці адміністративного судочинства. Підхід до визначення процесуальних способів захисту прав відповідача в адміністративному судочинстві сформований з урахуванням надбань доктрини адміністративного права та адміністративної юстиції, їхнього історичного розвитку. Водночас враховуються наукові надбання щодо визначальних понять: адміністративний позов і зустрічний адміністративний позов, перегляд судових рішень, виконання судових рішень. Підтримується класичне розуміння зазначених понять адміністративного судочинства. Узагальнюючи вказані та деякі інші наукові здобутки, Р. В. Попов не проводить їхньої систематизації, втім виділяє загальний напрям їхнього сприйняття як процесуальних засобів, що надають відповідачу певні можливості щодо захисту своїх прав у судовому адміністративному процесі. Наприклад, зустрічний адміністративний позов аналізується з позицій щодо застосування його в адміністративному судочинстві радянських часів. Відмічається певний рівень його наукової розробленості того часу, але відсутність практичного застосування та навіть законодавчого закріплення. Причиною такого явища є неприпустимість подання суб'єктом владних повноважень – відповідачем зустрічного позову проти приватної особи, «нападу» на приватну особу та перешкоджання в такий спосіб реалізації її суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів [97, с. 62–66]. Отже, уточнення поняття захисту процесуальних прав передбачає потребу в зверненні до визначення захисту суб'єктивних матеріальних прав, зокрема цивільних, як родової категорії.

Суб'єктивне цивільне право нерозривно пов'язане із його захистом як державним

примусом, що застосовується в разі його порушення. Наявне значне різноманіття наукових поглядів щодо його сутності та ознак захисту, які вироблено під різним кутом зору, а тому в переважній більшості носять або спеціальний характер, або відрізняються суб'єктивізмом. З огляду на викладене такі наукові погляди складно систематизувати. Поняття захисту суб'єктивних цивільних прав не є закріпленням також у позитивному законодавстві. Основною ідеєю захисту постає гарантованість застосування певних правових засобів і забезпечення в такий спосіб усунення порушення суб'єктивного права. Ефективність захисту водночас безпосередньо залежить від ефективності конкретних правових механізмів, що застосовуються в межах певних правовідносин [45, с. 32–34]. Так, потрібно виходити з таких інституційних рис правового захисту, як: здійснення виключно визначеними законом способами; має наслідком усунення правопорушення; ефективність захисту загалом безпосередньо залежить від ефективності правових засобів його здійснення. З цього варто виходити в подальшому дослідженні.

Визначаючи цивільну юрисдикцію як повноваження суду щодо вирішення спорів, які виникають з правовідносин приватного характеру, потрібно зауважити про виражену публічно-правову природу відносин виконавчого провадження, які, проте, підпадають під контроль суду в порядку цивільного судочинства. Висновок про їх публічно-правову природу слідує з їхнього похідного характеру від цивільних процесуальних відносин, які є публічно-правовими, оскільки їхнім об'єктом є захист прав судом не однієї, а обох сторін [25, с. 841]. Отже, визначення захисту прав у таких правовідносинах передбачає врахування надбань не тільки науки приватно-правового спрямування, але й публічно-правового, зокрема адміністративного права.

Ознаками державного примусу як родової категорії є такі: існує різновидом загальносоціального примусу; причиною застосування державного примусу є конфлікт між волею держави та інтересами окремих суб'єктів, унаслідок чого виникає порушення встановлених норм; формальна закріпленість підстав і порядку застосування примусу; об'єктом впливу є свідомість, воля, поведінка суб'єкта; за

характером впливу, що вчиняється в межах державного примусу, може бути фізичним, психічним, матеріальним або організаційним; порядок застосування державного примусу виражається в заходах, які передбачені законом і застосовуються у встановленому законом порядку; застосування державного примусу зумовлює виникнення обов'язку в суб'єкта зазначених у законі правообмежень; державний примус вчиняється з огляду на виникнення небажаних для держави та суспільства явищ правового характеру або загрози виникнення таких явищ; метою застосування заходів державного примусу є забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; державний примус може реалізовуватись тільки в правовідносинах охоронного типу [146, с. 179].

У процесуальних правовідносинах виконавчого провадження суд як суб'єкт судового контролю має такі повноваження: зобов'язати виконавця усунути допущене порушення прав учасника виконавчого провадження (ч. 2 ст. 451 ЦПК України); застосувати заходи процесуального примусу (ст. 143–148 ЦПК України); залишити без розгляду або повернути звернення учасника виконавчого провадження в разі виявлення ознак зловживання ним своїми процесуальними правами (ч. 3 ст. 44 ЦПК України). Виконавець судового рішення може накласти штраф на боржника в разі невиконання ним судового рішення добровільно (ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження»), вжити заходів щодо притягнення боржника до юридичної відповідальності за невиконання вимог законодавства про виконавче провадження (ст. 76 зазначеного Закону). У виконавчому провадженні може бути застосований адміністративний порядок оскарження актів виконавця, внаслідок яких постанови та інші процесуальні документи, винесені виконавцем, можуть бути скасовані (ст. 74 зазначеного Закону). Тому захист прав учасників виконавчого провадження безпосередньо пов'язаний із застосуванням державного примусу.

Упродовж останніх років у науці адміністративного судочинства набуває наукової уваги проблематика захисту саме процесуальних прав учасників справи. З огляду на це потрібно звернути увагу на наукові здобутки Ю. В. Осіпова, який

дослідив питання способів захисту права на звернення до адміністративного суду. За висновками дослідника, право на захист в адміністративному судочинстві базується на положеннях про право на звернення до адміністративного суду. Останнє охоплює процес реалізації конституційного права на суд. Право на захист в адміністративному судочинстві реалізується виключно правочинною особою. Праву на захист в адміністративному судочинстві притаманна дуалістична природа: воно передбачає благо як винесене судове рішення по суті спору (матеріально-правовий аспект) та благо як звернення до адміністративного суду, у зв'язку із чим виникають процесуальні правовідносини (процесуально-правовий аспект). Зазначені аспекти є пов'язаними, оскільки звернення до адміністративного суду не означає автоматичного задоволення позову, але без звернення таке задоволення неможливе. Конституційне право на суд передбачає звернення до суду за судовим захистом. Право на судовий захист є водночас і самостійним суб'єктивним правом, і гарантією права на суд [94, с. 129–131].

Адміністративна юстиція як сфера, у якій здійснюється реалізація права на адміністративний позов, являє собою специфічну сферу державно-владної діяльності та водночас інститут судового захисту. Щодо неї потрібно виділяти функціональну, процесуальну та інституційну складові. Так, основним функціональним напрямом діяльності адміністративної юстиції є вирішення публічно-правових спорів, у результаті чого здійснюється захист як приватного, так і публічного інтересів. За цих обставин адміністративна юстиція реалізується в процесуальній формі адміністративного судочинства. Інституційна складова представлена особливим суб'єктом здійснення адміністративної юстиції – адміністративним судом як органом інституційно відокремленої судової гілки влади. Право на захист в адміністративному судочинстві являє собою суб'єктивне право, яке має матеріально-правову та процесуальну складові. Матеріально-правова складова зумовлена його похідним характером від конституційного права на судовий захист. Процесуально-правова складова виражається в таких правах, як право на звернення до адміністративного суду

та право на пред'явлення адміністративного позову. Право на звернення до адміністративного суду являє процесуальне право, механізм реалізації якого закріплено в КАС України та яке спрямоване на порушення діяльності адміністративного суду щодо здійснення правосуддя в адміністративній справі. Воно реалізується у формі активних дій, зокрема визначених законом процесуальних дій щодо звернення до суду [94, с. 131–133].

У зазначеній науковій позиції цінним є виділення поняття права на захист в адміністративному судочинстві саме як процесуального права, а також виділення його матеріальної та процесуальної складових. Крім того, важливим є здійснення таких висновків у контексті діяльності адміністративної юстиції, що задає науковий підхід до розуміння природи вказаного права.

Практична реалізація конституційного права на судовий захист передбачає реалізацію права на звернення до адміністративного суду (право на захист в адміністративному судочинстві), що зі свого боку передбачає пред'явлення до суду адміністративного позову. Механізм реалізації процесуального права на звернення до адміністративного суду зазначено як систему визначених законодавством про адміністративне судочинство юридичних засобів, спрямованих на реалізацію здатності особи ініціювати адміністративне судочинство. Цей механізм набирає чинності у зв'язку із порушенням конкретних суб'єктивних прав і спрямований на захист таких прав та розвиток правової держави. Нормативно-правове регулювання права на звернення до адміністративного суду й нормативно-правове регулювання способів захисту прав та інтересів адміністративним судом істотно відрізняються за колом застосовуваних актів. Перше право регулюється, крім КАС України, значним колом матеріально-правових актів, які визначають коло органів та осіб, уповноважених на звернення до адміністративного суду. Коло ж способів захисту прав та інтересів адміністративним судом безпосередньо визначається нормами КАС України [94, с. 252, 254–256]. Така концепція може бути взята за основу й для дослідження правової природи захисту процесуальних прав учасників виконавчого провадження.

Вимога щодо ефективності захисту прав як мета здійснення судочинства виділяється сьогодні як стосовно цивільного, так і адміністративного судочинства. Тому зазначена вимога може бути охарактеризована як міжгалузева. Також міжгалузевим варто вважати положення щодо керівної ролі міжнародних договорів як джерела цивільного процесуального права та джерела законодавства про адміністративне судочинство: зазначені норми за умови їхньої ратифікації у встановленому законом порядку мають пріоритет як перед національним законодавством про цивільне судочинство, так і перед законодавством про адміністративне судочинство (ч. 2 ст. 3 ЦПК України, ч. 2 ст. 3 КАС України). Тому, вирішуючи проблематику ефективності захисту прав учасників виконавчого провадження, потрібно враховувати положення відповідних міжнародних договорів. Серед них найбільш впливовим треба визнати ЄКПЛ і, зокрема, її положення щодо права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ). У контексті положень статті 13 ЄКПЛ варто виділяти такі критерії ефективності конкретного способу судового захисту цивільного права: правові норми щодо застосування конкретного способу захисту повинні передбачати повноваження владних суб'єктів національної правової системи, не тільки розглядати скарги, але й надавати правову допомогу; засіб має бути достатнім для захисту права, зокрема в практичному аспекті, водночас засіб повинен бути також доступним; засіб захисту має бути ефективним з урахуванням особливостей справи як щодо закону, так і з практичного погляду; суб'єктивне переконання заявника щодо ефективності конкретного способу захисту не повинне впливати на його реальну ефективність [116, с. 212].

Особливостями правового механізму застосування судом ефективного способу захисту є: підставою правозастосування існує чіткість формулювання позовної вимоги; іншою підставою та водночас межами правозастосування є спір про право, суд не може застосувати спосіб захисту, який виходить за межі спору про право, також суд взагалі не може здійснювати захист, якщо за результатами розгляду справи було встановлено відсутність спору про право; ефективний спосіб захисту визначається на основі

визначених позивачем підстав і предмета позову; суд не пов'язаний правовим обґрунтуванням позову, що було надане позивачем, суд має мотивувати своє рішення самостійно; ефективність способу судового захисту є одним з критеріїв його належності; спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права, характеру порушення права та наслідкам порушення права; застосування способу захисту, який прямо не передбачений законом, можливо лише, якщо договором не визначається ефективного способу захисту [116, с. 214–215]. Зазначені критерії актуальні й щодо способів захисту прав учасників виконавчого провадження.

Отже, правова природа способів захисту прав учасників виконавчого провадження є комплексною та поєднує публічно-правові та приватно-правові начала. У першому контексті варто відмітити: застосування заходів державного примусу; суб'єктами застосування таких заходів є виключно уповноважені суб'єкти (суд, виконавець судового рішення тощо). Приватно-правова складова виражається в: об'єкті захисту (права конкретного учасника виконавчого провадження); забезпеченні належної реалізації виконавчого провадження, тобто реалізації відповідного законного інтересу; відповідність способів захисту критеріям ефективності.

У науці цивільного права захистом суб'єктивного цивільного права є діяльність уповноважених суб'єктів (органів влади та їхніх посадових осіб, безпосередньо носія конкретного суб'єктивного цивільного права), спрямована на: усунення наявного порушення права, його невизнання чи оспорення; відновлення суб'єктивного цивільного права; забезпечення реалізації суб'єктивного цивільного права чи окремих правочинностей, що охоплюються ним. Способом захисту є визначена цивільно-правовим договором, законом чи судом сукупність дій, які становлять спеціальний порядок реалізації державного примусу щодо: визнання конкретного суб'єктивного права чи законного інтересу; припинення порушення прав та інтересів; відновлення порушених прав; запобігання відповідним порушенням у подальшому. Способи захисту можуть розглядатись як загальні (здатність бути способом захисту будь-якого цивільного права, наприклад як відновлення становища, яке існувало до порушення),

так і спеціальні (ефективність залежить від виду та характеру порушених, невизнаних, оспорюваних прав). Схожим поняттям існує засіб захисту, яким є конкретний правовий інструмент, за допомогою якого втілюється в життя модель правового впливу, що закріплена в змісті конкретного способу захисту прав [45, с. 34–35, 93]. Таке визначення сформульоване дослідником за результатами узагальнення наявних наукових позицій і відповідає усталеному нині погляду щодо загальноправового поняття правового захисту як діяльності уповноважених суб'єктів, що здійснюється відповідно до закону та спрямована на усунення наслідків протиправної діяльності, відновлення порушених прав, притягнення порушників до відповідальності [23, с. 155].

Водночас публічно-правовий бік правової природи вказаних заходів зумовлює врахування останніх наукових здобутків щодо визначення процесуального примусу в адміністративному судочинстві. Зокрема, зазначений примус визначається як специфічний метод правового регулювання порівняно із державним примусом, що застосовується саме в цій сфері владної діяльності. У результаті здійснення процесуального примусу забезпечується недопущення протиправних перешкод здійсненню правосуддя, припинення вчинення правопорушень учасниками адміністративної справи, виконання зазначеними та іншими учасниками судового процесу своїх обов'язків, а також захист суб'єктивних законних інтересів та інтересів суспільства й держави. Процесуальний примус реалізовується через застосування судом заходів, визначених законодавством [146, с. 179]. Оскільки застосування заходів процесуального примусу усуває перешкоди для реалізації прав, створює умови для їхньої реалізації, то застосування таких заходів теж можна вважати заходом захисту процесуальних прав. Так, скарга на рішення, дії, бездіяльність виконавця розглядається в судовому засіданні (ч. 1 ст. 450 ЦПК України). У разі неналежної поведінки учасника судового засідання до нього застосовується такий захід процесуального примусу, як попередження, а під час повторного вчинення відповідних дій – видалення із зали судового засідання (ч. 1 ст. 145 ЦПК України).

Безпосередньо родовою категорією до поняття «спосіб захисту процесуальних

прав» існує поняття процесуальних способів захисту прав відповідача. Це поняття сформульовано в науці адміністративного судочинства Р. В. Поповим. Так, процесуальні способи захисту прав відповідача в адміністративному судочинстві визначаються як незаборонені або прямо передбачені КАС України види поведінки, які за своїми наслідками нівелюють чи спростовують позовні вимоги, ускладнюють, перешкоджають або унеможливають ухвалення рішення суду на користь позивача. Суб'єктами такої поведінки є позивач, відповідач, адміністративний суд. За критерієм способу дії виділяються такі види процесуальних способів захисту прав відповідача в адміністративному судочинстві: способи безпосередньої дії та способи опосередкованої дії. До перших належать: заперечення проти поданого позову, подання зустрічного позову, здійснення перегляду судових рішень та їхнього виконання. До процесуальних способів опосередкованої дії віднесено: відмову від позову, зміну його предмета та підстав, зменшення розміру позовних вимог, презумпцію винуватості позивача – суб'єкта владних повноважень, примирення сторін, принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи, закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду. Застосування способів безпосередньої дії становить безпосередній вплив на процес: дає змогу прямо впливати на його перебіг, доводити до суду свою думку, спростовувати позовні вимоги. На відміну від способів безпосередньої дії способи опосередкованої дії передбачають наявність тристоронньої домовленості позивача, відповідача та суду щодо їхнього застосування [97, с. 186–187].

Конкретними видами заперечень у адміністративному судочинстві визначено матеріальне, процесуальне й матеріально-процесуальне заперечення. Зустрічний адміністративний позов визначено з погляду заходу забезпечення конституційного положення щодо відповідальності держави перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції України). Правові наслідки подання зустрічного позову аналогічні таким щодо звичайного позову: повний і всебічний розгляд його адміністративним судом та захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів за наслідками його розгляду [97, с. 188–189].

Аналізуючи вказану позицію, очевидним постає те, що автор розглядає зазначені способи захисту з позиції діяльності (зокрема, діяльності або поведінки відповідача). Водночас цивільне законодавство акцентує на результаті такого захисту. Так, способами захисту суб'єктивних цивільних прав, свобод та законних інтересів визначають способи захисту, зазначені в ч. 2 ст. 16 ЦК України: визнання конкретного права; визнання конкретного правочину недійсним; припинення конкретної дії, що створює порушення права; відновлення того становища порушеного права, що існувало до його порушення та ін. Отже, відновлення становища, яке існувало до порушення права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів, розглядається як визначена сукупність дій, що вчиняються компетентними органами або заінтересованою особою, характеризують особливий порядок втілення в життя заходів державного примусу, спрямованих на відновлення стану (як фактичного, так і юридичного), що існував до порушення суб'єктивного цивільного права. Зазначений спосіб захисту належить до відновлювальних способів, оскільки має на меті не лише припинити порушення права, але й усунути наслідки такого порушення за рахунок відновлення стану, що існував до порушення. Перелік способів захисту суб'єктивних прав, зазначений у ч. 2 ст. 16 ЦК України, не є вичерпним, що зумовлює гнучкість захисту цивільних прав і підвищує його ефективність [45, с. 35–37, 93–94].

Крім того, «права» відповідача як об'єкта захисту А.В. Жук розуміє в широкому контексті, охоплюючи ними й право на судовий захист відповідача загалом. Такий підхід заважає опрацюванню процесуальних засобів і способів захисту конкретних процесуальних прав.

Узагальнення наведених вище та деяких інших наукових позицій дає змогу попередньо сформулювати авторське визначення способу захисту прав учасників виконавчого провадження, що ґрунтується на визначенні його як офіційної діяльності уповноважених органів та осіб щодо усунення перешкод у реалізації процесуального права.

Критеріями визнання конкретного способу захисту цивільних прав як

самостійного способу є: особливий характер правового результату, який прагне отримати носій порушеного суб'єктивного цивільного права; широке застосування способу в законодавстві, зокрема постійне згадування його як самостійного способу захисту (наприклад, такий спосіб, як відновлення становища, що існувало до порушення суб'єктивного права); систематичне застосування відповідного способу захисту на практиці під час захисту різноманітних категорій суб'єктивних цивільних прав та інтересів [45, с. 94]. Виділення таких критеріїв, попри їх порівняну визначеність, заслуговує на підтримку. Водночас така думка не враховує того, що конкретний спосіб має бути достатнім для відновлення порушеного права. З цього погляду навіть застосування такого мінімального заходу процесуального примусу, як попередження (ч. 1 ст. 145 ЦПК України), вже може бути достатнім для захисту конкретних процесуальних прав.

Можливості прикладного застосування категорії «ефективний судовий захист» зумовлені положеннями статті 16 ЦК України, що допускають змогу захисту прав та інтересів у ефективний спосіб, що: не суперечить закону; відповідає змісту права, яке порушене; характеру вчиненого правопорушення; наслідкам порушення права. Зазначена категорія відповідає також положенням актів вищої юридичної сили, насамперед Конституції України та ЄКПЛ. Оцінюючи можливість застосування конкретного способу захисту як ефективного, суди повинні застосовувати загальноприйняті засади цивільного судочинства: верховенство права, пропорційність, диспозитивність, змагальність сторін, заборону зловживання процесуальними правами. Суд має обирати ефективний спосіб захисту в межах заявлених позовних вимог. Запобіжником проти пред'явлення нових вимог і в такий спосіб розширення кола можливих до застосування способів захисту є положення про заборону зловживання процесуальними правами [94, с. 91–92]. Окреслені положення підтверджують висловлене вище припущення щодо достатності способу захисту як критерію визнання його самостійним і дають змогу доповнити науковий підхід А. В. Жука стосовно способів захисту процесуальних прав учасників виконавчого провадження.

Ефективний спосіб судового захисту являє собою вимогу про захист суб'єктивного приватного права чи інтересу. Така вимога має відповідати певним критеріям: вміщує в собі захід захисту, що передбачений матеріальним законодавством, і може примусово застосовуватись; спрямована на захист суб'єктивного права чи інтересу; відповідає змісту права, яке є порушеним; забезпечує реальне поновлення порушеного права, а в разі неможливості – відшкодування за порушення права. Близьким за змістом є поняття способу захисту, який не суперечить закону, – непоіменована вимога, пред'явлена з метою ефективного захисту суб'єктивних прав та інтересів. Така вимога не заборонена законодавством і не вимагає дослівних відтворювань словосполучень, застосованих у законодавстві. Вона відповідає змісту порушеного права, забезпечує його ефективне поновлення та ґрунтується на суб'єктивних уявленнях позивача [94, с. 91, 211].

Ефективним способом судового захисту є захід примусового характеру, передбачений нормами матеріального права (матеріально-правова вимога, пред'явлена до суду), який відповідає змісту порушеного права, забезпечує поновлення порушеного права або одержання потерпілою особою відшкодування [116, с. 91]. Судова практика виділяє два критерії застосовності способу захисту: законність та ефективність, і конкретний спосіб захисту має задовольняти обом критеріям. Так, суд не може використовувати спосіб захисту, який хоча й є ефективним, але суперечить законодавству. Не може бути застосовано й спосіб, який хоча й прямо передбачений законом чи договором, але не є ефективним у конкретному випадку. Якщо обраний позивачем спосіб захисту не передбачених прямо законом чи договором, але відповідає загальним засадам законодавства чи умовам договору, а закон не визначає іншого ефективного способу захисту, суд може застосувати такий спосіб захисту [110].

Загалом зазначені критерії характерні й для способів захисту прав учасників виконавчого провадження за тим винятком, що такі способи передбачені нормами цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження, а отже, актами процесуального, а нематеріального права. Крім того, для

процесуальних правовідносин як публічних не є характерним пред'явлення непоміжених вимог: конкретний спосіб захисту має бути чітко передбачений нормами процесуального права.

Ефективний захист судом порушених прав та інтересів передбачає не тільки обрання належного (ефективного) способу захисту прав, але й належне здійснення процесуальної діяльності, оскільки ефективність захисту прав є загальною та кінцевою метою здійснення цивільного судочинства як такого. Неправильне вирішення процесуальних питань може істотно ускладнити процес захисту прав. Зокрема, неправильне обрання виду судочинства (цивільне, господарське чи адміністративне) зумовить застосування не тих засад і правил під час розгляду справи. Так, на відміну від цивільного судочинства, в адміністративному суд має право вийти за межі позовних вимог у випадках, передбачених законом, а отже, застосовуватимуться інші критерії ефективності конкретного способу захисту. Важливе значення має також обрання належної підсудності справи, правильні вирішення питання щодо складу сторін справи, а тому дії, спрямовані на неправомірну зміну зазначених параметрів справи, повинні сприйматись як зловживання процесуальними правами. Важливою умовою ефективного судового захисту є його своєчасність, що зобов'язує суди оперативно розглядати цивільні справи й застосовувати обрані способи захисту. У нормах цивільного законодавства доцільно передбачити суб'єктивне право на відшкодування шкоди, завданої через недотримання судом розумних строків розгляду конкретної цивільної справи. Процесуальною основою такої юридичної конструкції є положення принципу верховенства права в цивільному судочинстві [94, с. 92–93, 217–218].

Проблематика ефективних способів захисту прав учасників виконавчого провадження дає змогу звернути увагу на деякі недоліки чинного законодавства, внаслідок існування яких окремі ефективні способи залишаються недоступними. Так, відповідно до п. 27 ч. 1 ст. 353, ч. 1 ст. 389 ЦПК України ухвала, постановлена за результатами розгляду скарги на акти виконавця судового рішення, може бути оскаржена в касаційному порядку. Ефективність касаційного провадження як способу

перегляду судового рішення зумовлена визначенням його як додаткової гарантії забезпечення законності судового рішення [165, с. 24]. Суд касаційної інстанції є найвищою судовою інстанцією, а отже, забезпечує високу якість розгляду справ. Під час касаційного провадження ефективно реалізуються засади незалежності судової влади, що забезпечується як значною кількістю суддів у судовій колегії, так і високим рівнем матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення їхньої діяльності. Вказане дає змогу характеризувати касаційний перегляд як високо ефективний спосіб захисту прав учасників виконавчого провадження та невід'ємну складову сучасної судової системи. Водночас, попри викладене, існують певні обмеження в праві на касаційне оскарження.

Так, стягувач звернувся із скаргою на дії державного виконавця щодо зупинення вчинення виконавчих дій. Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін апеляційним судом, у задоволенні скарги відмовлено та зазначено про законність дій державного виконавця з огляду на існування мораторію на здійснення виконавчих дій у цьому випадку. Під час розгляду й вирішення касаційної скарги з'ясувався факт неоднакової судової практики за аналогічними справами, зокрема випадки відмови у відкритті касаційного провадження з мотивів малозначності справи (п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України). Тому постало питання про формування єдиної судової практики. Наявні підходи суду касаційної інстанції ґрунтувались на визнанні стадії судового контролю наслідком виконання або невиконання судового рішення, але не окремим видом провадження в цивільному судочинстві. Тому судові рішення, ухвалені в порядку судового контролю, охоплюють цивільну справу та мають вважатись такими, які ухвалені в цій цивільній справі. Відповідно, якщо справа є малозначною, то такі судові рішення не можуть оскаржуватись у касаційному порядку (крім випадків, визначених пунктами а–г частини 3 статті 389 КАС України). Відступаючи від зазначеної позиції, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зазначила, що предметом судового контролю за виконанням судових рішень є додержання виконавцем вимог законодавства про виконавче провадження. Судовому контролю притаманні власні

властивості порівняно із позовним, наказним чи окремим провадженнями. Положення частини 3 статті 389 КАС України мають характер загальних, а тому не підлягають застосуванню в цьому виді провадження. На користь цього свідчить і надання законодавцем права касаційного оскарження судових рішень у сфері судового контролю (п. 27 ч. 1 ст. 353 ЦПК України). Тому констатовано висновок про наявність права на касаційне оскарження в таких випадках [113].

Ця думка заслуговує на підтримку з огляду на принципову відмінність об'єктів провадження в суді першої інстанції щодо здійснення правосуддя та провадження стосовно здійснення судового контролю за виконанням судового рішення (розділ 7 ЦПК України), яке спрямоване не на вирішення спору по суті, а на виконання вимог закону під час здійснення відповідного судового рішення. Водночас складність у розумінні відповідних норм навіть на рівні судів касаційної інстанції в поєднанні із рекомендаційним характером висновків Верховного Суду щодо застосування норм права може становити небезпеку неоднакового застосування зазначених норм судами. З метою усунення такої небезпеки доцільно уточнити правове регулювання відповідних питань. Так, з метою уточнення законодавчого визначення права на касаційне оскарження, закріплення права на касаційне оскарження судових рішень, ухвалених у межах процедур судового контролю, у виконавчому провадженні доцільно внести зміни до пункту 2 частини 3 статті 389 ЦПК України, доповнити зазначений пункт підпунктом д), який викласти в такій редакції: «касаційна скарга, подана в справі за скаргою на акти виконавця судового рішення».

Недостатньо визначеними в законодавстві є критерії обрання судом ефективного способу захисту. З одного боку, ефективний спосіб має обиратись з урахуванням природно-правової концепції, що зумовлює розширення спектра застосовних способів захисту. З іншого – суд має дотримуватись процесуальних правил визначення ефективності способу захисту в конкретному випадку. Такими процесуальними правилами є правила застосування судової дискреції під час визначення такого способу, а також принципи цивільного судочинства. Зазначені тенденції відображають

проблему подальшого розвитку визначення судом ефективного способу судового захисту. Водночас важливим постає недопущення зловживань процесуальними правами щодо визначення позовних вимог, які можуть вплинути на визначення судом ефективного способу судового захисту. Такими зловживаннями є: подання, очевидно, штучного позову; застосування штучних способів зміни підсудності справи (штучне об'єднання позовних вимог, безпідставне залучення співвідповідача чи відповідача) з метою вплинути на підсудність справи; позови про визнання чи встановлення юридичних фактів, якщо ці факти можна встановити чи визнати в позасудовому порядку [116, с. 135–137, 139]. Така позиція задає напрям розвитку законодавства про виконавче провадження й у частині захисту прав його учасників.

Важливою умовою недопущення порушень прав учасників виконавчого провадження є якість законодавства в цій сфері, уникнення застосування законодавцем порівняно визначених та оціночних понять. Так, ні ЦПК України, ні Закон України «Про виконавче провадження» не містять визначення поняття зловживання процесуальними правами. Певні ознаки цього явища перераховуються в ст. 44 ЦПК України, але проблема формулювання вичерпного визначення залишається відкритою, а отже, є простір для неоднакової судової практики. Дороговказом щодо подальшого розвитку чинного законодавства може слугувати наукова позиція Р. В. Попова щодо визначення критеріїв правомірної поведінки відповідача в адміністративному судочинстві. Так, визначення тактики та стратегії такої поведінки ґрунтується на таких засадах: послідовність обраної тактики та стратегії; пропорційність і розсудливість поведінки; постійне застосування відповідачем усіх наданих йому законом процесуальних засобів захисту; цілеспрямований характер: метою є доведення незаконності позовних вимог чи їхньої необґрунтованості; законність тактики та стратегії, що виявляється відповідно до її національного законодавства й заснованості на доктрині адміністративного судочинства, а також адміністративного права [97, с. 188].

Іншим проблемним питанням варто визначити правову природу заходів процесуального примусу (ст. 143 ЦПК України) як способів захисту прав учасників

виконавчого провадження, оскільки їхня природа в науці процесуального права до сьогодні залишається певною мірою дискусійною.

Застосування заходів процесуального примусу не звільняє від юридичної (зокрема, адміністративної) відповідальності у зв'язку із допущеними порушеннями. Так, порушник може бути притягнений до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду. Застосування заходів примусу не звільняє й від обов'язку здійснювати свою поведінку саме в певний спосіб. Заходи процесуального примусу можуть застосовуватись як до осіб, які безпосередньо перебувають у залі судового засідання (попередження, видалення із зали судового засідання), так і до осіб, які перебувають за межами суду (тимчасове вилучення доказів для дослідження їх судом, застосування приводу, процесуальні штрафи). Застосування заходів процесуального примусу є процесуальною відповідальністю. Стосовно до адміністративної відповідальності вона є самостійним видом юридичної відповідальності. Актуальною є проблема розмежування термінології як у сфері процесуального примусу, так і в пов'язаних сферах, зокрема таких понять, як: «адміністративно-правовий примус», «примус, передбачений нормами адміністративного права», «заходи адміністративно-правового примусу», «заходи примусу, передбачені нормами адміністративного права». Останнім поняттям охоплюється широке коло заходів примусу: адміністративно-правовий примус, дисциплінарні санкції, матеріальні санкції, визначені адміністративним законодавством [146, с. 179–180]. Ця думка знімає наявну суперечність у наукових підходах і дає змогу характеризувати застосування таких заходів, як способи захисту досліджуваних прав.

2.3. Процедури захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства не можна назвати достатньо

ефективним, про що свідчить значна кількість задоволених чи частково задоволених скарг на судові ухвали та постанови з питань виконавчого провадження. Водночас забезпечення ефективної системи захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства потребує узагальнення актуальних процедур такого захисту. Найближчим до досліджуваної тематики є робота В. М. Притуляка [117, с. 90]. Окремі питання діяльності суб'єктів виконання судових рішень і захисту прав учасників виконавчого провадження отримують увагу в поодиноких публікаціях (наприклад, М. Є. Кисельов) [56, с. 142]. Утім з моменту публікації цих здобутків минув значний проміжок часу, що зумовлює потребу в їхньому оновленні.

Діяльність уповноважених суб'єктів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів як офіційна діяльність має відбуватись виключно на підставі, у межах повноважень і в спосіб, передбачений законодавством України (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Такий правовий режим засновано на положенні, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом, а забороняти потрібно лише суспільно шкідливі дії. Право має пріоритет перед державою, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави. Завдяки зазначеній нормі досягається впорядкування діяльності владних суб'єктів, її передбачуваність, а також запобігання свавіллю [64, с. 154–155].

Цивільний процес як форма захисту суб'єктивних прав здійснюється виключно в передбаченій законодавством цивільній процесуальній формі – визначеній законодавством системі вимог щодо процедури розгляду та вирішенні цивільних справ і змісту судового рішення, ухваленого за результатами такого розгляду [25, с. 834]. Структурно цивільне судочинство складається з проваджень і стадій [173, с. 84, 87].

Провадженням охоплюється певна частина судочинства, в межах якої вирішують специфічні завдання та яка має специфіку правового регулювання. У цивільному судочинстві існують такі види проваджень: позовне, наказне, окреме (розділи 2–4 ЦПК України); апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження щодо

перегляду судових рішень за винятковими та нововиявленими обставинами (розділ 5 ЦПК України); вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень (розділ 6 ЦПК України); судовий контроль за виконанням судових рішень (розділ 7 ЦПК України); провадження у справах щодо оспорювання рішень третейських судів та оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу (розділ 8 ЦПК України); провадження щодо надання дозволу на виконання рішення третейського суду або надання дозволу на виконання рішення іноземного суду чи міжнародного комерційного арбітражу (розділ 9 ЦПК України); відновлення втраченого судового провадження (розділ 10 ЦПК України) [173, с. 83].

Кожне провадження в своєму русі проходить стадії – певні частини, які характеризуються специфічними завданнями в межах конкретного провадження та специфічними процесуальними діями. Так, у межах провадження в суді першої інстанції вирізняють: подання позовної заяви; відкриття провадження в цивільній справі; підготовче провадження; врегулювання спору за участю судді; розгляд справи по суті; ухвалення та проголошення рішення суду [173, с. 86, 87].

Відповідно, потрібно стверджувати, що захист прав учасників виконавчого провадження може здійснюватися у формі одного чи декількох проваджень та із дотриманням визначеної в процесуальному законодавстві послідовності процедури. Так, попередньо можливо вказати на провадження щодо вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень (розділ 6 ЦПК України), та провадження щодо судового контролю за виконанням судових рішень (розділ 7 ЦПК України). Водночас такий висновок може бути уточнений.

Виділення в складі провадження стадій означає наявність у його межах порівняно самостійних комплексів процесуальних дій, які вчиняються в певній послідовності. Крім того, у складі деяких конкретних проваджень наявні комплекси процесуальних дій, які не можуть бути ототожнені із стадіями таких проваджень. Так, у складі позовного провадження виділяється загальне позовне провадження та спрощене позовне провадження [173, с. 87]. Варто зважати й на те, що законодавчим

терміном є «процедура врегулювання спору за участю судді» (ч. 1 ст. 202 ЦПК України). Зазначена процедура не може бути прирівняна ні до проваджень, ні до стадій. Зазначені та деякі інші міркування зумовили порушення окремими вченими проблематики процедур у цивільному судочинстві [190; 65].

Так, А. В. Юринець, розкриваючи поняття спрощених процедур захисту прав у цивільному судочинстві, виділяє: спрощене позовне провадження, наказне провадження, заочний розгляд справи. Такі процедури характеризуються відсутністю деяких етапів, притаманних класичним видам проваджень; скороченими строками розгляду справи тощо. Попри це, судовому рішенню, ухваленому за результатами здійснення цих процедур, притаманна обов'язковість, можливість його оскарження в передбаченому ЦПК України порядку, а також виконуваність [190, с. 164–166]. А. Коцюрuba, характеризуючи примирні процедури в рамках цивільного судочинства, не приділяє увагу їхньому порівнянню із такими класичними структурними елементами цивільного судочинства, як провадження та стадії. Водночас вона відмічає особливий характер цієї процедури, зокрема належність її до альтернативних судових примирних процедур [66, с. 32]. Окреслені підходи науковців надають підстави стверджувати, що поділ цивільного судочинства на провадження та стадії отримав визнання в науковій літературі, а виділення зазначених процедур має винятковий характер і зумовлене їхньою вираженою специфікою. Усі зазначені процедури логічно перебувають у межах відповідних проваджень, а тому повне розкриття способів захисту прав учасників виконавчого провадження зумовлює потребу в їхньому врахуванні як специфічних структурних частин судового процесу. Отже, стосовно форм реалізації захисту прав учасників виконавчого провадження потрібно свідчити про правові процедури як складові проваджень у цивільному судочинстві.

Національне законодавство передбачає достатньо багато способів захисту прав учасників виконавчого провадження, крім захисту їх у порядку цивільного судочинства: захист прав виконавцем (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»); оскарження актів виконавця в адміністративному порядку (ч. 1 ст. 74

Закону України «Про виконавче провадження»); оскарження актів суб'єктів здійснення виконавчого провадження в порядку адміністративного судочинства (п. 5 ч. 1 ст. 20 КАС України). Усі зазначені способи мають зв'язок між собою, що впливає на визначення процедур захисту розглядуваних прав у порядку цивільного судочинства. Так, результати адміністративного оскарження можуть бути оскаржені до загального суду (ч. 1 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження») і в такий спосіб бути предметом уже судової процедури. Розмежуванню юрисдикції загальних та адміністративних судів щодо справ у сфері виконавчого провадження присвячена чимала кількість юридичних публікацій як наукових [137], так і публіцистичних [145], а також варто вказати й на значну кількість правових позицій з цього приводу [5; 27]. Отже, ці дві судові юрисдикції мають істотний зв'язок між собою. Крім того, правовідносини, які підлягають оцінюванню судом під час здійснення судового контролю у виконавчому провадженні (розділи 6 та 7 ЦПК України), мають публічно-правовий характер, що наближує цивільну юрисдикцію в цих справах до адміністративної, а тому актуалізує врахування засобів і підходів, що застосовуються суб'єктами адміністративної юрисдикції. Визначення процедур захисту прав учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства передбачає врахування й суміжних галузевих наукових надбань.

Роль суду у виконавчому провадженні, відповідно до законодавства України, характеризується здійсненням ним попереднього й подальшого контролю (захисту). Попередній судовий захист полягає в тому, що суд дає санкцію (дозвіл) на вчинення процесуальної дії. Подальший судовий захист полягає в здійсненні судом нагляду стосовно вже вчиненої виконавчої дії й виражається зазвичай у розгляді судом скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця.

На відміну від судового контролю в інших сферах судовий контроль за виконанням судових рішень спрямований не лише на забезпечення законності в державному управлінні та захист прав і законних інтересів осіб, а й на реальне виконання рішень суду, що є ефективною гарантією досягнення мети правосуддя,

підвищення авторитету суду та судової влади загалом. Отже, варто погодитись із висловлюваною в науковій літературі позицією, що судовий контроль за виконанням судових рішень треба розглядати як форму реалізації судової влади (у широкому розумінні), а також як систему передбачених процесуальним законом засобів [117, с. 160, 171–172].

Судовий контроль щодо виконавчого провадження потрібно вважати однією із форм реалізації судової влади. Процесуальний порядок оскарження актів виконавця судового рішення належить до сфери цивільної процесуальної форми, хоча й має свої особливості. Так, за подання зазначеної скарги не сплачується судовий збір. Це пов'язано із тим, що розгляд скарги здійснюється тим самим провадженням, що й основна судова справа. Скарга не має обов'язково відповідати триелементній структурі позову (предмет, зміст, підстава). Крім того, спеціальними процесуальними нормами не передбачається вимог щодо форми й змісту скарги, документів, які до неї додаються. У разі пропуску процесуального строку на звернення зі скаргою такий строк може бути поновлено судом за наявності поважних причин їхнього пропуску. У разі якщо порушення прав скажника є тривалим, то строк на оскарження не починає спливати, отже, скаргу можна подати в будь-який момент, доки триває правопорушення. Строк судового розгляду скарги є скороченим (десять днів). Розгляду притаманні особливості, визначені в ст. 450 ЦПК України, із дотриманням загальних правил ЦПК України. Так, правила розгляду скарги не передбачають застосування заходів забезпечення позову аналогічно до того, як вони застосовуються під час здійснення позовного провадження. Скарга на акти виконавця розглядається без проведення попереднього судового засідання та здійснення процедур дослідження обставин справи. За результатами розгляду справи оскаржувана постанова чи інший документ, винесений виконавцем, може бути скасовано, а на виконавця будуть покладені певні обов'язки. Водночас цивільне процесуальне законодавство не допускає можливості негайного виконання судового рішення [79, с. 132, 138, 140–141].

Отже, для процедури розгляду скарги на акти виконавця судового рішення

(розділ 7 ЦПК України) є характерним застосування на основі загальних правил здійснення цивільного судочинства, оскільки спеціальні правила, визначені в зазначеному розділі, не є деталізованими, залишають багато питань невирішеними [79, с. 141–143]. Така процедура характеризується специфічними: метою (захист прав учасників виконавчого провадження), процесуальним порядком здійснення, зокрема строками розгляду справи. Тому варто підтримати зазначену вище наукову позицію щодо визнання цієї процедури самостійним видом проваджень у цивільному судочинстві.

Спірними предметом обговорення для суддів та науковців виявились юрисдикція скарг на постанови державного виконавця про стягнення витрат за проведення виконавчих дій і штрафу, виконавчого збору, а також у разі виконання цивільного позову, вирішеного в рамках кримінальної справи, і під час зведеного виконавчого провадження. Так, свого часу висловлювались різні позиції стосовно того, до юрисдикції яких судів належать скарги на зазначені акти державного виконавця: суд, який ухвалив виконуване рішення, чи адміністративний суд? Отже, наявний порядок судового розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність дій державного виконавця чи іншої особи державної виконавчої служби в процесі виконавчого провадження, відповідно до якого вони розглядаються в загальних, господарських і адміністративних судах, залежно від вказівки на це в законі, є ускладненим, що не сприяє ефективності правосуддя в зазначеній категорії справ [117, с. 169–170].

Окреслена проблематика зберігає актуальність і сьогодні. Так, частково задоволено касаційну скаргу на постанову апеляційного суду, ухвалу суду першої інстанції про закриття провадження в справі за скаргою, оскільки відповідна скарга має розглядатись у порядку адміністративного судочинства. Така позиція апеляційного суду та суду першої інстанції ґрунтувались на тому, що оскаржувана постанова начальника відділу ДВС ухвалена після завершення виконавчого провадження, крім того, обґрунтована потребою у вирішенні питань про стягнення виконавчого збору та витрат виконавчого провадження. Суд касаційної інстанції, частково задовольняючи

касаційну скаргу, вказав, що оскаржувана постанова начальника відділу ДВС ухвалена за результатами розгляду скарги на акт державного виконавця, що мав місце під час виконавчого провадження. Тому скарга на таку постанову має розглядатись у порядку цивільного судочинства. Щодо стягнення виконавчого збору та витрат виконавчого провадження, то касаційний суд наголосив, що вказаною постановою не вирішуються зазначені питання, а тому вона не є постановою державного виконавця про стягнення виконавчого збору та витрат виконавчого провадження [109]. Цінність такої позиції полягає в уточненні визначення постановою державного виконавця про стягнення виконавчого збору та витрат виконавчого провадження як предмета юрисдикції адміністративних судів за рахунок відсіювання тих актів, які безпосередньо не присвячені вирішенню цих питань.

Врахування наукових здобутків щодо структури судового рішення, зокрема щодо таких його частин, як мотивувальна та резолютивна, дає змогу зробити висновок, що в разі якщо питання стягнення виконавчого збору та витрат виконавчого провадження є предметом уваги тільки в мотивувальній частині, для обґрунтування резолютивної частини, то така постанова не повинна розглядатись як предмет юрисдикції адміністративного суду.

Заслужовує на увагу проблематика відшкодування шкоди, завданої неправомірними актами виконавця. Так, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду дійшла висновку, що в межах розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби суд не може розглядати питання про відшкодування моральної шкоди або інших збитків, затверджуючи ухвалу, постановлену за результатами розгляду скарги, в порядку судового контролю за виконанням судових рішень. Проте в разі завдання шкоди неправомірними рішеннями, діями або бездіяльністю державного виконавця особа має право звернутися до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади (статті 1174, 1166, 1167 ЦК України). Зазначене надає підстави для виділення окремого виду досліджуваних процедур, які

застосовуються під час розгляду позову про відшкодування шкоди, завданої неправомірними актами державного виконавця. Відповідно до ст. 1 Закону України від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [129] приватний виконавець є особою, на яку в передбачених законодавством випадках покладається примусове виконання рішень. Таке формулювання дає підстави погодитись із висловлюваною в юридичній літературі позицією про правову природу повноважень приватного виконавця – делеговані повноваження [56, с. 142]. Вказане надає підстави поширити зазначений вище висновок Об'єднаної палати й щодо діяльності приватних виконавців.

Згідно з ч. 1 ст. 430 ЦПК України в певних категоріях справ суд допускає негайне виконання рішення суду. Іншими процесуальними питаннями, які вирішує суд у виконавчому провадженні, є: звернення судових рішень до виконання (ст. 431 ЦПК України); визнання виконавчого документа, зокрема виконавчого листа, таким, що не підлягає виконанню, виправлення помилок у ньому (ст. 432 ЦПК України); поновлення пропущеного строку для пред'явлення до виконання виконавчого документа (ст. 433 ЦПК України); процесуальні питання у зв'язку із мировою угодою у виконавчому провадженні (ст. 434 ЦПК України), а також деякі інші питання, визначені розділом 6 ЦПК України. Як слушно наголошує І. Ю. Татулич, вирішення зазначених питань разом із розглядом і вирішенням скарг на акти виконавця судового рішення охоплюється поняттям судового контролю у виконавчому провадженні [160]. З іншого боку, потрібно погодитись із В. М. Притуляком, що серед вказаних питань найбільшою мірою вплив суду, спрямований на сприяння належному виконанню судових рішень у цивільних справах, проявляється під час вирішення судом питань про тимчасове обмеження права виїзду за кордон як захід стимулювання виконання рішення суду; надання судом відстрочки й розстрочки, встановлення чи зміни способу й порядку виконання рішення суду [117, с. 90].

В узагальненні Верховного Суду судової практики щодо вирішення питання про тимчасове обмеження права виїзду за межі України було зроблено висновки щодо

неприпустимості обмеження виїзду з України в спосіб та порядок, не передбачений чинним законодавством. Під час розгляду цивільних справ суди не повинні ототожнювати питання тимчасового обмеження боржників мати право виїзду за межі України із видами забезпечення позову.

Окремо наголошується на правильності судової практики, коли судом неналежно оформлене подання залишається без руху та надається строк для усунення недоліків. У разі не усунення недоліків таке подання повертається. У зв'язку із цим у юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо закріплення зазначеного правила в ЦПК України: «У разі неналежного оформлення подання державного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України суд залишає неналежно оформлене подання без руху. Суд надає строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня отримання державним виконавцем ухвали. Якщо державний виконавець не виправить недоліки, визначені ухвалою суду у встановлений строк суддею, строк подання вважається неподаним і повертається державному виконавцеві» [117, с. 93, 95–96; 159].

Оцінюючи таку пропозицію, варто зазначити про єдність процесуальної форми розгляду цивільних справ, тобто підтримати актуальну практику щодо застосовності в таких випадках положень ст. 185 ЦПК України. Вказане свідчить про недоцільність внесення цих змін.

До процесуальних дій, вчинюваних судом і спрямованих на сприяння належному виконанню судових рішень, додано також розгляд справ щодо надання особі відстрочки або розстрочки виконання. До повноважень суду віднесено правочинність вирішення питання про встановлення способу й порядку виконання рішення чи його зміну. Лише суд наділений повноваженнями щодо вирішення питань стосовно обставин, які роблять неможливим, перешкоджають або ускладнюють примусове виконання судових рішень. До таких питань, зокрема, належать: відстрочка, розстрочка виконання рішення, зміна чи встановлення способу й порядку виконання рішення [117, с. 112].

Законодавство не містить вичерпного переліку підстав розгляду судом клопотання про відстрочку або розстрочку виконання (у ЦПК України такими вказуються хвороба боржника або членів його сім'ї, відсутність коштів на рахунку, відсутність присудженого майна в натурі, стихійне лихо тощо), тому відстрочка чи розстрочка виконання може надаватись під час встановлення будь-якої поважної, на думку суду, обставини. Безумовно, відстрочка або розстрочка надається у виняткових випадках і в «розумних межах».

У юридичній літературі висловлюються пропозиції, що в разі відстрочки виконання варто закріпити на законодавчому рівні, отже, виконавче провадження підлягає зупиненню та встановленню заборони на вчинення всіх без винятку виконавчих дій за виконавчим провадженням. Наприклад, виконавець не має права впродовж часу дії відстрочки накладати арешт на майно боржника, проте він має змогу продовжити збір відомостей про майновий стан боржника (робити запити в банки, податкові органи тощо). Вважається, що сенс відстрочки полягає в припиненні на період її дії будь-яких дій з виконання рішення, зокрема й щодо збирання інформації про боржника [117, с. 114–115]. Відповідно до ст. 38 Закону України «Про виконавче провадження» повне зупинення виконавчого провадження передбачається тільки в разі поновлення судом строку на апеляційне оскарження виконуваного рішення або в разі взяття до розгляду апеляційної скарги. Крім того, не вбачається підстав вважати, що права сторін виконавчого провадження чи інших заінтересованих осіб порушуватимуться діями виконавця щодо збору інформації про боржника чи іншими діями, потрібними для повного та своєчасного виконання рішення.

Отже, варто констатувати, що, вирішуючи зазначені питання, суд здійснює контроль у сфері виконавчого провадження, але не здійснює захисту прав його учасників.

Згідно із ч. 1 ст. 453-1 ЦПК України за заявою стягувача суд, який виніс рішення як суд першої інстанції, може зобов'язати боржника подати звіт про виконання судового рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 453-1 ЦПК України звернутись до суду із

заявою про зобов'язання боржника подати такий звіт можливо в межах відкритого виконавчого провадження в разі невиконання боржником судового рішення. Так, зазначений захід може бути застосовано і як засіб забезпечення (охорони) прав стягувача, і як засіб захисту його прав. Характеризуючи таке звітування, як засіб захисту, варто зауважити, що, на відміну від класичних засобів захисту, він не припиняє правопорушення, водночас створює додаткові стимули для боржника щодо виконання судового рішення і в такий спосіб сприяє виконанню боржником свого обов'язку.

Вирішення адміністративним судом питань щодо визнання актів виконавця судового рішення протиправними (ч. 2 ст. 381-1 КАС України) є одним із напрямів судового контролю з боку адміністративних судів у сфері виконавчого провадження й розглядається як окремий вид провадження в адміністративному судочинстві. У межах процедури здійснення адміністративними судами правосуддя виділено дві процедури оскарження актів виконавця судового рішення: оскарження актів виконавця судового рішення, що ухвалене іншим органом, ніж адміністративний суд; оскарження актів, які винесені під час виконавчого провадження за судовим рішенням, ухваленим у порядку здійснення адміністративного судочинства. У першому випадку застосовують загальні правила адміністративного судочинства, а в другому – додатково використовують спеціальні правила, передбачені статтею 287 КАС України [67, с. 76, 219, 223]. Отже, адміністративне судочинство є окремим видом судочинства, у межах якого здійснюється захист прав учасників виконавчого провадження.

Взаємодія адміністративного та цивільного судочинства в досліджуваному контексті виявляється в проблематиці розмежування судових юрисдикцій. Так, О. О. Кошкош зазначає про такі критерії відмежування адміністративної судової юрисдикції в цих питаннях від юрисдикції загальних судів: суб'єкт видання виконавчого документа; суб'єкт оскарження; суб'єкт вчинення акту, який оскаржується; відсутність вказівки в законодавстві щодо належності конкретного випадку до іншої судової юрисдикції [67, с. 222]. Ці питання отримали значну увагу в

судовій практиці. Так, принципові питання, зокрема визначення видів скарг, які підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, було вирішено ще 2014 року [130, п. 6]. З того часу неодноразово уточнювалось вирішення окремих питань, наприклад з юрисдикції скарг на постанови щодо стягнення виконавчого збору [112]; ухвалення в межах зведеного виконавчого провадження [99]; у яких потрібно враховувати сутність виконавчих дій, оформлених оскаржуваною постановою [102]. З деяких питань і досі існують випадки відступу Верховного Суду від висловлених раніше позицій [106; 98]. Водночас можливо стверджувати, що загальні засади розмежування зазначених юрисдикцій сьогодні напрацьовано.

З окремих питань виконавчого провадження наявні випадки неодноразового відступу Верховним Судом від раніше викладених висновків про застосування норм права. Таким, зокрема, було питання про визначення юрисдикції (цивільної чи адміністративної) справ за скаргами на дії виконавця щодо винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також визнання протиправною та скасування відповідної постанови. Було ухвалено правову позицію про потребу в розгляді таких скарг за правилами адміністративного судочинства [98]. З огляду на викладене з метою забезпечення юридичної визначеності варто окремо передбачити зазначені дії як об'єкт оскарження в порядку адміністративного судочинства. З цією метою доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 287 КАС України, доповнивши її після слів «...або приватного виконавця» словосполученням «, зокрема дією щодо винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також визнання протиправною та скасування відповідної постанови».

Характеристика адміністративно-правових засобів захисту прав учасників виконавчого провадження передбачає опрацювання адміністративних процедур оскарження актів виконавця судового рішення. Адміністративне оскарження актів суб'єктів виконання судового рішення є інститутом адміністративного права та являє собою комплекс норм права, що регулюють правовідносини, які виникають у зв'язку із

реалізацією заінтересованою особою свого права на оскарження актів зазначених суб'єктів. Таке оскарження здійснюється через подання скарги до органу, уповноваженого законом на її розгляд і вирішення. За своєю природою вказане адміністративне оскарження є адміністративною процедурою звернення заінтересованої особи щодо виправлення помилок, допущених виконавцем судового рішення, та відновлення її прав. Виділяються такі стадії оскарження: порушення провадження у справі й перевірка відомостей, що містяться в скарзі; розгляд поданої скарги та ухвалення за її сутністю рішення; оскарження ухваленого за скаргою рішення; виконання ухваленого рішення. Наявні процедури адміністративного оскарження є доволі ефективними, водночас у ряді випадків виникає потреба в реалізації судових процедур захисту прав як більш ефективної форми захисту [82, с. 43, 169–170].

Відповідно до ч. 3 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» акти державного виконавця можуть бути оскаржені до начальника відповідного відділу державної виконавчої служби, а в разі потреби акт начальника відділу може бути оскаржений до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня. Отже, можна констатувати, що зазначена позиція продовжує зберігати свою актуальність і сьогодні. Крім того, вона знайшла своє застосування в подальших юридичних дослідженнях. Так, Р. Федорченко за результатами опрацювання проблематики оскарження актів державного виконавця сторонами виконавчого провадження формулює авторські висновки стосовно механізму дій сторін виконавчого провадження, направлених на усунення порушень їхніх прав, що виникають у процесі виконавчого провадження. Такий механізм складається з чотирьох частин: визначення акта, який є об'єктом оскарження; визначення суб'єкта розгляду скарги; спрямування (направлення) скарги в порядку, передбаченому законом; безпосередня участь у процедурі розгляду скарги [171, с. 294].

Застосування досудового порядку вирішення спорів дає змогу істотно зменшити ймовірність подальшого звернення до суду, оскільки нерідко конфлікт вирішується

вже на цій стадії. У разі ж звернення до суду застосування досудових способів вирішення спору сприяє взаємній обізнаності сторін спору про позицію один одного та, відповідно, про перспективи вирішення такого спору, що полегшує подальший судовий розгляд. Крім того, вказане значно підвищує успіх застосування процедури врегулювання спору за участю судді (ст. 202 ЦПК України). Так, застосування досудового порядку вирішення конфліктів учасників виконавчого провадження спрощує та прискорює подальший захист їхніх прав у порядку цивільного судочинства.

В Україні зокрема та у світі загалом активно розвивається такий альтернативний спосіб вирішення спорів, як медіація. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України від 16.11.2021 № 1875-IX «Про медіацію» [128] медіація визначена як процедура, спрямована на запобігання виникненню конфлікту або врегулювання конфлікту, який уже виник. Медіація характеризується позасудовим порядком застосування, добровільністю, конфіденційністю та структурованістю; сприяє подальшому розвитку суспільства, прагненню до мирного розв'язання конфлікту на основі згоди сторін та їхніх взаємних інтересах [83, с. 63]. У цивільному судочинстві використання результатів медіації знайшло закріплення передусім у: використанні медіації як досудового способу вирішення спору та зазначення про це в позовній заяві (п. 6 ч. 3 ст. 175 ЦПК України); можливості затвердження судом мирової угоди сторін (ч. 5 ст. 207 ЦПК України); можливості примусового виконання ухвали суду про затвердження мирової угоди сторін (чч. 2, 3 ст. 208 ЦПК України).

К. О. Резворович зазначає про значні досягнення у використанні судової медіації в цивільному судочинстві впродовж останніх років і значну перспективність використання судової медіації. Водночас учена вносить наявну процедуру врегулювання спору за участю судді (ст. 201–205 ЦПК України) до судової медіації. Таке сприйняття судової медіації ґрунтується на схожості її до зазначеної процедури: ініціативний характер, центральна роль судді під час вирішення спору [132, с. 161–163]. Погоджуючись із певними спільними рисами зазначених процедур (застосовуються в межах судового процесу, спрямовані на мирне вирішення конфлікту

тощо), треба вказати на певні кваліфікаційні вимоги до медіатора згідно із статтею 9 Закону України «Про медіацію», якими суддя зазвичай не володіє. Тому висловлена позиція потребує подальшого обґрунтування. Водночас варто погодитись щодо значного впливу медіації на перебіг цивільного судочинства, зокрема й у досліджуваній категорії справ.

У виконавчому провадженні медіація може застосовуватись для вирішення конфліктів між його учасниками стосовно різних процесуальних питань, які виникають під час виконавчого провадження. Суперечки можуть виникати і з виконавцем судового рішення. Перевагами застосування медіації у виконавчому провадженні є: оптимізація процесу виконання судового рішення; зменшення вартості виконавчого провадження та полегшення самого процесу виконання; зменшення кількості скарг учасників виконавчого провадження. Перспективними напрямками розвитку медіації є: забезпечення поєднання кваліфікації медіатора й виконавця в одній особі; закріплення в законодавстві обов'язку виконавця вживати заходів щодо примирення сторін; законодавче закріплення мирової угоди як виконавчого документа та ін. [54, с. 68–70].

Підсумовуючи викладене, варто визначити такі особливості захисту прав учасників виконавчого провадження в цивільному судочинстві в разі попереднього звернення їх до медіації: доцільність зазначення про це в скарзі на акти виконавця судового рішення, що дасть судді змогу обрати оптимальний порядок і режим розгляду справи; матеріали застосування досудової медіації можуть бути використані в процесі побудови суддею своєї правової позиції під час винесення ухвали за результатами процедури розгляду скарги.

Процедури захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства доцільно класифікувати за видом провадження в цивільного судочинства на позовні та непозовні процедури. Позовні процедури передбачені розділом 3 ЦПК України. Непозовні – положеннями розділу 7 ЦПК України, а також частини 2 статті 453-1 ЦПК України. До непозовних процедур потрібно віднести також процедури, які здійснюються виконавцем (ст. 75, 76

Закону України «Про виконавче провадження»).

Недоцільно окремо визначати в ст. 441 ЦПК України наслідки неналежного оформлення подання про тимчасове обмеження права виїзду за межі України, оскільки розгляд такого подання відбувається із дотриманням загальних положень процесуальної форми, а отже, у таких випадках підлягають застосуванню положення ст. 185 ЦПК України [78, с. 76].

Визначення відстрочки виконання рішення як підстави для зупинення виконавчого провадження призводитиме до його невиправданого затягування, а це не відповідає принципу розумності строків виконавчого провадження, тому окремі наукові позиції, у яких відстоюється попит внесення відповідних змін до законодавства, потребують додаткового обґрунтування.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз дає змогу виділити такі ознаки захисту суб'єктивного права в широкому розумінні: гарантованість застосування передбачених законом засобів; наслідком їхнього застосування є усунення порушення права; безпосередній зв'язок за залежність ефективності захисту як такого від ефективності правових механізмів захисту, які застосовуються; безпосередній зв'язок із застосуванням заходів державного примусу. Така позиція може бути взята за основу щодо подальшого дослідження. Усі вказані ознаки притаманні й захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства. Крім того, застосування зазначеного захисту має заявний характер (ініціюється заінтересованою особою).

Визначення суб'єктивного процесуального права, свободи, законного інтересу учасника виконавчого провадження як об'єкта захисту ґрунтується на відповідному розумінні суб'єктивних матеріальних прав, свобод, законних інтересів як об'єкта судового захисту з урахуванням процесуально-правової природи відносин виконавчого

провадження.

Варто констатувати двосторонній зв'язок між процесуальними правами та процесуальним законним інтересом у виконавчому провадженні: законний інтерес опосередковує мотив щодо реалізації процесуальних прав, а процесуальні права та порядок їхньої реалізації становлять способи здійснення законного інтересу.

Юридичні конструкції процесуальних прав учасників виконавчого провадження, а також їхніх законних процесуальних інтересів, свобод у виконавчому провадженні наслідують відповідні конструкції суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів. Водночас, на відміну від приватно-правових відносин, процесуальні правовідносини виконавчого провадження мають публічний та владний характер.

З огляду на процесуальну природу правовідносин у сфері виконавчого провадження, схожість їхньої юридичної конструкції до цивільних процесуальних правовідносин вбачається перспективним реалізувати такий механізм за моделлю протидії зловживання цивільними процесуальними правами, загальні риси якої закріплені в ст. 44 ЦПК України.

Усталеного поняття способів захисту прав та законних інтересів, які мають процесуальну природу, в юридичній літературі не існує. Натомість значна наукова увага приділена суміжним поняттям: способи захисту цивільних прав та інтересів (А. В. Жук), засоби захисту прав відповідача (І. О. Журба, Н. Л. Бондаренко-Зелінська), ефективний спосіб захисту приватних прав (А. В. Потапенко). Враховуючи публічно-правовий характер процесуальних правовідносин виконавчого провадження, а також судового контролю за його законністю, важливими є напрацювання представників доктрини адміністративного права, зокрема з питань загальних категорій адміністративного права, як-от державний примус (Н. Т. Сидор, Ю. П. Битяк, В. Б. Авер'янов та ін.). Важливими також є наукові напрацювання у сфері адміністративного судочинства: способи захисту права на звернення до адміністративного суду (Ю. В. Осіпов), способи захисту прав відповідача в адміністративному судочинстві (Р. В. Попов).

Способи захисту прав учасників виконавчого провадження зумовлені публічно-правовою та процесуальною природою правовідносин, у межах яких вони застосовуються. Тому їхня реалізація ґрунтується на застосуванні державного примусу уповноваженими суб'єктами (судом, виконавцем, суб'єктами розгляду адміністративних скарг на акти виконавця). Зазначене наближає ці способи до сфери публічно-правового регулювання. Водночас вказані способи застосовуються виключно за зверненням заінтересованого учасника виконавчого провадження, права якого порушені. Такі способи спрямовані не тільки на захист прав конкретного учасника в конкретних правовідносинах виконавчого провадження, але й на забезпечення належного здійснення виконавчого провадження загалом і реалізацію в такий спосіб приватно-правового інтересу щодо отримання виконання судового рішення. Зазначене свідчить про значну частку приватно-правової природи в цих способах. Крім того, застосовувані способи мають відповідати критеріям ефективності захисту суб'єктивних прав та інтересів, що теж наближує їх до сфери саме приватно-правового регулювання. Отже, варто констатувати комплексну правову природу розглядуваних способів захисту.

Визначення поняття способу захисту прав учасників виконавчого провадження має ґрунтуватись на особливому об'єкті захисту: суб'єктивні права, законні приватні інтереси й свободи. Так, значення родової категорії набуває поняття захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів у цивільних (матеріальних) правовідносинах.

Заходи процесуального примусу становлять особливу сферу захисту прав учасників виконавчого провадження, оскільки їхнє застосування не призводить безпосередньо до притягнення правопорушника до юридичної відповідальності, але водночас застосування заходів процесуального примусу усуває перешкоди в реалізації процесуальних прав, створює умови для їхньої подальшої реалізації, а тому відбувається захист зазначених прав.

Критеріями застосовності способів захисту процесуальних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження є законність та ефективність (здатність

найбільш ефективно захистити вказані права й законні інтереси). На відміну від учасників приватних правовідносин учасники процесуальних відносин не можуть просити суд про застосування способів, прямо не передбачених законом (непойменовані вимоги).

Провадження цивільного судочинства щодо розгляду судом скарг на акти виконавця (р. 7 ЦПК України) як процедура захисту прав учасників виконавчого провадження характеризується специфічною метою та окремим нормативно закріпленим порядком реалізації. Тому такий розгляд потрібно вважати самостійним видом процедур захисту прав учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Вирішення судом питання щодо зобов'язання боржника подати звіт про виконання (ст. 453-1 ЦПК України) судового рішення здатне впливати не тільки на недопущення порушень прав стягувача в майбутньому, але й на захист уже порушених прав унаслідок невиконання боржником судового рішення. Тому порядок вирішення цього питання варто визнати самостійним видом процедур захисту прав учасників виконавчого провадження.

Потребують додаткового обґрунтування окремі наукові позиції щодо доцільності нормативного закріплення відстрочення виконання судового рішення (ст. 435 ЦПК України) як підстави зупинення виконавчого провадження. Адже сама собою наявність відстрочки не скасовує потребу в існуванні виконавчого провадження та вчиненні виконавчих дій, тому визначення такої відстрочки, як підстави для зупинення виконавчого провадження, не відповідатиме принципу розумних строків здійснення виконавчого провадження.

Щодо процедур захисту прав учасників виконавчого провадження, актуальними є положення принципу верховенства права в цивільному судочинстві (ст. 10 ЦПК України), зокрема положення щодо пріоритету прав людини; справедливості; рівності учасників процесу перед законом і судом; правової визначеності тощо, оскільки виконавче провадження є стадією цивільного судочинства.

Потрібно забезпечити сталість та єдність судової практики в наступному питанні: має суд повноваження відкривати провадження за апеляційною скаргою виконавця судового рішення в справах про виправлення описок, арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 432 ЦПК України). Для цього варто внести правову позицію Верховного Суду до збірників оглядів судової практики, які розміщуються на офіційному вебпорталі судової влади.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Зарубіжний досвід захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Наближення України до міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини, подальший розвиток чинного законодавства зумовлюють і потребу в запровадженні нових національних стандартів виконання судових рішень, які задовольняють інтереси суспільства [1, с. 4].

У юридичній літературі відмічаються такі проблеми здійснення виконавчого провадження та захисту прав його сторін: нерівність можливостей стягувача й боржника щодо реалізації своїх прав, свобод, законних інтересів; фактичне замороження процесу виконання виконавчих документів щодо «малозначних справ»; значна ускладненість виконання судових рішень, за якими боржниками є підприємства оборонно-промислового комплексу, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних сил України; загалом низький рівень виконання судових рішень (на рівні 2,6 %); нерідко невиправдана тривалість виконання судових рішень. Також вказується про доцільність запозичення міжнародного досвіду щодо вдосконалення національного виконавчого провадження [183, с. 653, 654].

Погоджуючись із наведеними позиціями, варто зазначити про потребу в дотриманні системності під час внесення змін до чинного законодавства. Водночас поняття міжнародних стандартів здійснення виконавчого провадження, а також міжнародних стандартів захисту прав сторін виконавчого провадження не є усталеним у науковій літературі. Комплексні юридичні дослідження та поодинокі публікації

стосуються дотичних питань: виконання судових рішень як частина судового розгляду (С. О. Якимчук, 2014 р.) [191]; стандарти справедливості у виконавчому процесі України (С. В. Щербак, 2019) [189, с. 4–8]; окремі проблемні питання виконавчого провадження під час дії воєнного стану в Україні (Н. В. Шелевер та ін., 2023 р.) [184]. Тому є актуальним розкриття проблематики визначення міжнародних стандартів здійснення виконавчого провадження та захисту прав стягувача й боржника.

Загальні стандарти виконавчого процесу засновані на ст. 6 Конвенції з прав людини та основоположних свобод і рішеннях Європейського суду з прав людини. Серед найбільш значущих міжнародних актів, що визначають стандарти примусового виконання, варто назвати Рекомендації Rec (2003) 17 Комітету міністрів Ради Європи «Про примусове виконання» разом із Керівними принципами примусового виконання, Рекомендації Ради Європи по примусовому виконанню: керівництво до застосування (GuideLines on Enforcement CEPEJ 2009), а також проєкт Глобального кодексу примусового виконання, розроблений Міжнародним союзом судових виконавців, що викладений широкому загалу 2015 року [189, с. 4].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» на першому місці серед засад здійснення виконавчого провадження є принцип верховенства права. Потрібно погодитись із позицією Д. М. Сибільова щодо таких складових принципу верховенства права, як: пріоритет забезпечення прав людини в діяльності держави; поширення цього пріоритету на всі сфери діяльності держави без винятку; правова визначеність щодо конкретної ситуації, у якій перебуває людина; можливість затримання людини лише на підставі закону та неприпустимість її затримання на непередбачуваний і невизначений термін; достатня ясність визначення в законі обсягу адміністративного (судового) розсуду та способів його застосування; довіра громадськості до органів судової влади як гарантів справедливості; доступність суду; наявність судового контролю за втручанням органів влади у сферу прав людини; загальна обов'язковість судового рішення до виконання без винятків і підпорядкованість усіх органів держави судовому рішення; повинна існувати

можливість скасування рішення суду нижчої інстанції, яке не набрало законної сили судом вищої інстанції; неоспорюваність і незмінність остаточного судового рішення, що набрало законної сили; неприпустимість втручання органів законодавчої влади в процес відправлення правосуддя; світський характер держави; у разі застосування зброї смертельної дії держава має забезпечити швидке та ефективне розслідування справи уповноваженими органами [147, с. 122]. Ці складові актуальні й щодо суб'єктів виконавчої діяльності: органів державної виконавчої служби та приватних виконавців.

Особливістю принципу верховенства права у сфері виконавчого провадження є фундаменталізація прав людини як основа для його розуміння. Така фундаменталізація знайшла свій прояв у особливостях формування стандартів правового захисту як європейських, так і міжнародних. Ці стандарти мають бути імplementовані в національне законодавство у визначеному законом порядку та спрямовані на забезпечення верховенства прав і свобод людини, верховенства Конституції України в системі джерел національного права, правової визначеності тощо. У цьому зв'язку принцип верховенства права в цивільному судочинстві означає: доступність правосуддя; справедливість судового розгляду; ухвалення судових рішень на засадах правової визначеності; виконання судових рішень на засадах правової визначеності та неприпустимості втручання законодавця в цей процес [191, с. 179–180]. Отже, визнання виконавчого провадження стадією цивільного судочинства означає актуальність змісту принципу верховенства права в цивільному судочинстві та стосовно захисту прав сторін у виконавчому провадженні.

У подальшому в юридичній літературі актуалізувалась категорія справедливості як засади здійснення виконавчого провадження. Справедливість у виконавчому провадженні в широкому контексті пов'язують із сукупністю вимог модельного характеру щодо забезпечення належного та ефективного виконання судових рішень. Проблематика визначення стандартів справедливості у виконавчому провадженні пов'язана із комплексністю самого поняття справедливості та його первинним характером щодо права загалом. Справедливість змістовно виходить за рамки права,

маючи значну морально-етичну сторону. Одним із безумовних показників справедливого виконавчого провадження є строки його здійснення. Надмірні строки свідчать про його несправедливий характер. У зв'язку із цим досить спірним визнаються окремі підходи законодавця щодо відмови від закріплення в законодавстві загального строку виконавчого провадження, натомість визначаючи строки вчинення окремих виконавчих дій. Такий підхід унеможлиблює подання скарг щодо недотримання загального строку виконавчого провадження [189, с. 5–7]. Із цією позицією варто погодитись, тому що актуальна практика ЄСПЛ характеризується застосуванням оціночних понять, з одного боку, та оцінюванням тривалості процесу здійснення правосуддя – з іншого. Оскільки виконавче провадження є частиною судового процесу, то загальна надмірна тривалість виконавчого провадження означає значну тривалість усього судового процесу, що є порушенням п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Іншою стороною справедливості у виконавчому провадженні постають взаємовідносини виконавця судового рішення із його учасниками, зокрема сторонами. Виконавець повинен виявляти справедливе та неупереджене ставлення до сторін виконавчого провадження. Зі свого боку сторони мають добросовісно користуватися своїми процесуальними правами та здійснювати процесуальні обов'язки, а їхня діяльність повинна базувати на засадах сумлінності загалом. Водночас така взаємодія торкає зовнішню сторону справедливості у виконавчому провадженні, що пов'язана із правовою, політичною, моральною свідомістю, загальною культурою всіх його учасників. У діяльності виконавця має існувати пріоритет престижу його діяльності та поваги до його професії. Щодо сторін виконавчого провадження, то вагомим є належний рівень їхньої правосвідомості, що охоплює ставлення до законодавства про виконавче провадження, зокрема й до тенденцій щодо його змін [187, с. 5–7]. Така позиція не викликає принципових заперечень, водночас наголошує на актуальності діяльності сторін виконавчого провадження через представників, оскільки саме вони є носіями професійної правосвідомості, яка відповідає окресленим вимогам.

Отже, міжнародні стандарти здійснення виконавчого провадження та захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження мають сприйматись не тільки як нормативні положення, викладені в актах уповноважених суб'єктів (наприклад, у Глобальному кодексі примусового виконання 2015 р. [205]), а й як визнані міжнародною спільнотою положення принципу верховенства права, зокрема вимоги справедливості як основної вимоги до правозастосовної діяльності. Практичні підходи до застосування окреслених положень також повинні бути віднесені до розглядуваних стандартів.

Дослідження питання захисту інтересів стягувача, боржника та держави під час виконання судових рішень доходить висновку, що відсутня системність у правовому регулюванні цього питання та в гармонізації інтересів стягувача, боржника й держави. Варто зазначити, що в національному законодавстві встановлюється значна кількість проваджень і процедур, у межах яких може здійснюватися захист їхніх прав: різноманітні форми контролю щодо законності виконавчого провадження; можливість пред'явлення позову про відшкодування збитків, завданих актами виконавця. Проблема полягає у визначенні таких способів, як ефективних у розумінні ст. 6, 13 ЄКПЛ [191, с. 181–182]. Вирішення цієї проблеми вбачається в потребі обрання національним законодавцем однієї із трьох глобальних моделей виконавчого провадження, що застосовуються в сучасних державах. Водночас, безумовно, йдеться не про сліпе запозичення відповідних моделей, а про врахування національних особливостей здійснення виконавчого провадження.

Врахування міжнародних стандартів захисту прав сторін у виконавчому провадженні повинно здійснюватися із застосування усталеної системи типологічних моделей виконавчого провадження, оскільки кожна модель має як свої переваги, так і свої недоліки. Зокрема, виділяють публічно-правову, приватно-правову та змішану моделі виконавчого провадження. Врахування переваг зазначених моделей повинно відбуватись у напрямі забезпечення права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) під

час здійснення національного виконавчого провадження, а саме забезпечення виконання його в розумний строк [191, с. 97].

Запровадження воєнного стану в Україні може завадити ефективному виконанню судових рішень лише в деяких аспектах і на короткий час, оскільки тривале невиконання судових рішень є порушенням права особи на суд у розумінні п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Тому запровадження воєнного стану не знімає актуальності вдосконалення національного законодавства, запозичення кращих європейських практик [184, с. 654]. Однією із проблем у цьому напрямі можна зазначити те, що в українському процесуальному законодавстві не передбачено можливості оскарження до суду бездіяльності судді (суду) під час розгляду цивільних справ та можливості отримання компенсації шкоди, заподіяної порушенням судом права особи на розумний строк судового розгляду. Результатом цієї невідповідності українського законодавства Європейській конвенції стало свого часу рішення проти України в справі «Меріт проти України» від 30 березня 2004 р., в якому констатовано порушення в Україні «розумного строку» розгляду судової справи [51, с. 230]. На жаль, нині ця проблема залишається актуальною.

Отже, поняття міжнародних стандартів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження перебуває в процесі становлення. Сьогодні ним варто охоплювати не тільки нормативні положення, але й імперативи основних засад сучасної юридичної діяльності, як-от справедливість та, зокрема, принцип верховенства права. До вказаних стандартів потрібно відносити також усталену практику здійснення виконавчого провадження. Важливими джерелами вивчення такої практики постають рішення Європейського суду з прав людини та рішення Суду Справедливості ЄС.

Хоча не можуть бути віднесені до міжнародних стандартів здійснення виконавчого провадження, але являють собою першочерговий інтерес до вивчення типологічні моделі здійснення виконавчого провадження й захисту прав його сторін у різних державах світу, запозичення до національного законодавства кращих практик з

урахуванням національних особливостей захисту прав стягувача й боржника. Отже, перспективним до подальшого дослідження є широкий сенс поняття міжнародних стандартів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження [75, с. 92].

Відповідно до ст. 13 ЄКПЛ Україна як держава-учасниця взяла на себе зобов'язання забезпечувати суб'єктивне право на ефективний засіб правового захисту. Зазначене право означає можливість особи звертатись за захистом своїх прав до органів влади. Як об'єктивне право, являє собою правовий інститут, систему правових приписів, які реалізуються в межах, передбачених ЄКПЛ, та забезпечуються державою. Право на ефективний засіб правового захисту охоплює: доступність конкретного засобу правового захисту; суб'єктивне право на відновлення права, яке є порушеним; право на відшкодування за порушення права, зокрема практичну можливість отримання такого відшкодування; право на оскарження [148, с. 327]. У своєму рішенні в справі «Горнсбі проти Греції» ЄСПЛ наголошує на потребі в розумінні процесу виконання судового рішення як складової права на суд, зокрема складової судового розгляду [151, п. 40]. Отже, виконавче провадження має розглядатись як частина судового розгляду та стадія судового процесу. У межах такого процесу здійснюється право особи на ефективний засіб правового захисту (у цьому випадку таким засобом існує судовий захист), а забезпечення належної реалізації такого права є обов'язком держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [129] повноваження щодо виконання судових рішень покладаються на органи державної виконавчої служби та у випадках, визначених законодавством, – на приватних виконавців. Так, саме зазначені суб'єкти як представники держави у відповідних правовідносинах мають сприяти реалізації прав, свобод і законних інтересів учасників виконавчого провадження, зокрема боржника та стягувача. Оскільки належна реалізація процесуальних прав учасників виконавчого провадження

сприяє досягненню завдань виконавчого провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»), то зазначений обов'язок виконавця судового рішення, а також суду в межах виконавчого провадження стосується й забезпечення реалізації процесуальних прав стягувача та боржника, а не тільки, власне, права на належне виконання судового рішення.

Процесуальні права сторін виконавчого провадження за законодавством ЄС не обмежуються закріпленими в законодавстві процесуальними правами відповідно до ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження». У законодавстві ЄС загалом та в законодавстві окремих держав-членів ЄС (Німеччина) поширеною є позиція про виділення процесуальних прав із широким змістом, які зумовлюються тим, що виконавче провадження є частиною цивільного процесу, а право на виконавче провадження є елементом права на суд. Зокрема, виділяються такі права кредитора: право кредитора на виконавче провадження; право кредитора на виконання виконавчого документа впродовж розумного строку; право на ефективну процедуру виконання. Боржник має права на: справедливий суд; звертатися за належними засобами правового захисту для оскарження виконавчого провадження чи виконавчих заходів. Крім того, здійснення виконавчого провадження безпосередньо впливає на реалізацію таких прав боржника: свобода пересування, недоторканність приватного життя та захист даних. У цих випадках боржник має право на вирішення суперечливості між інтересами кредитора та його правами на засадах пропорційності [209, §§ 94, 95].

Європейське законодавство розглядає захист прав учасників виконавчого провадження в межах більш ширшої категорії – охорона їхніх прав. Так, у Порівняльному звіті щодо виконання судових рішень у цивільних справах у Європейському Союзі вказується про потребу в ефективному функціонуванні не тільки контролю щодо належної діяльності виконавця судового рішення, але й нагляду за його діяльністю. Водночас контроль за діяльністю виконавців судових рішень здійснюється у всіх державах-учасницях ЄС, а нагляд залежить від конкретних держав,

оскільки контроль охоплює сферу діяльності виконавця як державного службовця, а нагляд – саме як суб'єкта виконання судового рішення, що може відрізнятися у різних державах. Зазначаються такі групи загальних вимог до діяльності виконавців судових рішень: чесність і компетентність, неупередженість, професійні стандарти, етичні стандарти. Щодо діяльності приватних виконавців, то важливим є контроль стосовно належного управління ними своїми офісами. Діяльність приватного виконавця має відповідати таким засадам, як обережність, незалежність, чесність. Крім того, підконтрольними є такі напрями діяльності приватних виконавців: дотримання прав людини щодо сторін виконавчого провадження; ефективність роботи офісу приватного виконавця та заходів, що вживаються приватним виконавцем; завантаженість офісу приватного виконавця справами; витрати виконавчого провадження. Водночас окремі держави-члени ЄС можуть запроваджувати власні додаткові стандарти якості роботи виконавців на додаток та відповідно до наявних міжнародних стандартів. Певним ризиком у діяльності приватних виконавців є конкуренція, що може вплинути на безперервність їхньої роботи [198, р. 17].

Іншим важливим питанням, що безпосередньо впливає на здійснення виконавчого провадження, хоча й змістовно виходить за його межі, є питання визнання та виконання рішень іноземних судів (ст. 462 ЦПК України). Розвиток таких процедур сприяє розвитку гарантій виконання судових рішень, а отже, правовій охороні відповідних інтересів стягувачів. Крім того, такі процедури сприяють спрощенню й пришвидшенню здійснення виконавчого провадження, зокрема позитивно впливають на правову визначеність процесу виконання, що відповідає інтересам не тільки стягувача, а й боржника.

У європейському просторі визнання та виконання рішень іноземних судів становить усталений правовий інститут, який до того ж має тенденції до розвитку правової передбачуваності: отримують свій подальший розвиток норми загальноєвропейського правового простору щодо визначення порушення публічного порядку як підстави для відмови у визнанні та виконанні судового рішення. Такий

розвиток існує за рахунок діяльності Суду Європейського Союзу, який безпосередньо тлумачить і застосовує право Спільноти ЄС [58, с. 151]. Так, у рішенні в справі *Dieter Krombach v André Bamberski* визначено, що положення про суперечність рішення іноземного суду національному публічному порядку може використовуватись як підстава для відмови у визнанні та виконанні судового рішення лише, якщо таке виконання неприйнятною мірою порушує правовий порядок держави виконання настільки, що це виявляється несумісним із основою положень пункту 1 статті 27 Конвенції про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 27.09.1968 (Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters) [201]. В іншому своєму рішенні СЕС констатував потребу у відмові у виконанні рішення, якщо таке виконання порушує міжнародні зобов'язання держави, у якій має відбутись виконання. Йдеться про зобов'язання, передбачені законодавством права ЄС, зокрема статтею 11 Хартії основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union) [211, § 74].

Приватно-правова модель виконавчого провадження, притаманна країнам романо-германської правової сім'ї, передбачає виокремлення значної кількості процесуальних прав сторін виконавчого провадження. Національний законодавець теж займає таку позицію. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» виділяються такі права: на ознайомлення із матеріалами виконавчого провадження; на отримання з них виписок, копій; заявляти відводи тощо. Окремі процесуальні права прямо непередбачені в зазначеній статті, але слідують із положень законодавства про виконавче провадження. Отже, згідно з абз. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» у виконавчому документі можуть бути вказані певні відомості, які сприяють процесу виконання, якщо вони відомі (реквізити рахунків боржника, місцезнаходження його майна та деякі інші). Зазначені права виділяють в окрему групу за ознакою способу закріплення в законодавстві про виконавче провадження. Водночас практична реалізація окремих таких прав є

ускладненою, що зумовлює доцільність звернення до міжнародного досвіду їхньої реалізації. За законодавством про виконавче провадження Польщі, кредитор має право вказати в клопотанні про відкриття виконавчого провадження на активи боржника, за рахунок яких може бути задоволена його вимога. У протилежному випадку тягар виявлення таких активів покладається на виконавця судового рішення. Засобами, які застосовує виконавець у цьому випадку, є: самостійно визначити вказані активи на основі наявних у нього даних (інші виконавчі провадження щодо цього боржника, загальнодоступна інформація тощо); закликати боржника надати перелік активів. У межах реалізації першого засобу виконавець має право вимагати від сторін виконавчого провадження (як боржника, так і стягувача) відповідних пояснень. Якщо на основі вжитих заходів не вдалось виявити активи боржника, то кредитор може надати виконавцю окреме доручення щодо отримання такої інформації [209, §§ 108–109].

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» до відомостей, що зазначаються у виконавчому документі, належать: дані, які можуть сприяти ідентифікації стягувача та боржника, сприяти виконанню судового рішення (місце роботи боржника, місцезнаходження його майна, реквізити його рахунків). Водночас відсутність цих даних не є підставою для повернення стягувачу виконавчого документа без виконання (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження»), оскільки в таких випадках суб'єкт виконання судового рішення може скористатись наданим йому законодавством повноваженням щодо одержання належної інформації від органів влади, їхніх посадових осіб та інших суб'єктів [105]. Відповідне повноваження закріплене в п. 3 ч. 3 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»: виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право одержувати від зазначених суб'єктів, а саме сторін виконавчого провадження, інформацію, потрібну для проведення виконавчих дій, зокрема конфіденційну, з метою захисту інтересів стягувача. Згідно з ч. 4 ст. 18 зазначеного Закону відповідні вимоги виконавця є обов'язковими, а їхнє невиконання зумовлює встановлену законом

відповідальність. Утім зазначений та інші приклади судової практики свідчать, що наявні умови для бездіяльності виконавців щодо використання таких повноважень.

Широке коло процесуальних прав сторін виконавчого провадження зумовлює й різноманіття способів їхнього захисту. Така різноманітність притаманна й виконавчому процесу зарубіжних держав, де можна виділити кілька видів способів адміністративно-правового характеру, а також різноманітні судові процедури.

У Великій Британії контроль за діяльністю виконавців здійснює Міністерство юстиції. Підконтрольною сферою є дотримання законодавства щодо діяльності виконавців Високого суду. Способом здійснення контролю є отримання конкретних даних щодо роботи від кожного виконавця. На основі отриманих даних виробляється узагальнена картина стосовно ефективності виконавчої діяльності. Крім того, встановлюються додаткові вимоги щодо діяльності виконавців, а також кодекс поведінки виконавців. Відповідно до Кодексу судоустрою (Code of the Judicial Organisation) Франції контроль за діяльністю виконавця здійснюється двома суб'єктами: державним прокурором і суддею-виконавцем. Суддя-виконавець здійснює нагляд за процесом виконання та вирішує спори, які виникають під час виконавчого провадження. Суддя-виконавець присутній у кожному суді. У Німеччині існують кілька напрямів контролю щодо діяльності виконавця судового рішення. Один становить судовий нагляд. Інший охоплює нагляд за діяльністю виконавця як державного службовця. У зв'язку з тим, що витрати виконавчого провадження стягуються з державного бюджету, виконавець може також скористатись вказівками районного аудитора. У Польщі контроль за діяльністю виконавця судового рішення здійснюється значною кількістю суб'єктів: судами; міністром юстиції; Національною радою та її регіональними палатами; дисциплінарним речником; головою суду. Суди здійснюють судовий нагляд за діяльністю виконавця. Міністр юстиції, Національна рада та пов'язані із нею суб'єкти, голова суду здійснюють адміністративний нагляд, що містить фінансовий нагляд, а також контроль у межах дисциплінарного провадження.

Крім того, Національна рада здійснює службовий контроль за діяльністю виконавців, а також виконує аудит документів виконавчого провадження [198, р. 18–19].

Відновлення порушених прав чи притягнення винних осіб до юридичної відповідальності не є обов'язковими ознаками способу захисту, оскільки в результаті його здійснення може досягатись також забезпечення реалізації порушених прав [23, с. 155]. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 144, ст. 148 ЦПК України одним із заходів процесуального примусу є штраф, який полягає в стягненні з особи грошової суми з метою спонукання її до виконання встановлених у суді правил, добросовісної реалізації прав та виконання своїх процесуальних обов'язків, припинення зловживання процесуальними правами, запобігання перешкоджанню в здійсненні судочинства. Штраф також може бути застосований під час виконання судового контролю за виконавчим провадженням (абз. 7 ч. 1 ст. 148 ЦПК України). Водночас, на відміну від штрафу, що може бути накладений під час розгляду справи по суті, штраф у процесі виконавчого провадження може бути накладений тільки на відповідача чи боржника (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»).

Згідно із статтями L 131-1 – L 131-4 Кодексу цивільних процедур виконання Франції (*Code des procédures civiles d'exécution*) [200] з метою забезпечення виконання судового рішення суддя, який його виніс, може призначити стягнення штрафу. Можливість призначення штрафу не залежить від збитків, заподіяних правопорушенням. Розмір штрафу визначається індивідуально залежно від конкретних обставин справи: поведінка особи, у зв'язку із якою накладено штраф; виконання нею конкретної судової заборони. Штраф у обов'язковому порядку скасовується, якщо буде встановлено, що неналежна поведінка, внаслідок якої його накладено, відбулась із незалежних від особи причин.

Розмір штрафу може бути досить значним. Так, на сторону у виконавчому провадженні було накладено декілька судових заборон: забезпечити отримання нею певних договорів у визначеній судом формі; провести відповідні дослідження для визначення еталонної операції підключення; розробити спільну пропозицію щодо

підключення до мережі розподілу електроенергії загального користування. Зазначена сторона не виконала першу судову заборону (щодо отримання договорів), що унеможливило виконання нею інших судових заборон. У зв'язку із цим накладено штраф у розмірі десять тисяч євро, який вона має сплатити стягувачам [202].

Узагальнюючи досвід застосування вказаного виду штрафу (астренту), О. О. Воронько виділяє такі його ознаки: грошовий характер; тимчасовий характер; сплата не до державного бюджету, а на користь кредитора; заподіяння винною особою шкоди не є обов'язковою підставою накладення штрафу, його призначенням не є відшкодування збитків; зазначений штраф (астрент) є виключно як засіб спонукання боржника до виконання судового рішення; застосовується лише судом; нарахування та виконання штрафу може бути зупинено за рішенням суду. Вказується на такі засади запровадження зазначених штрафів в Україні: добросовісність; неприпустимість отримання винагороди; справедливість; співрозмірність; обґрунтованість [34, с. 76, 154–155].

Діяльність суб'єктів виконання судових рішень як офіційна діяльність органів влади повинна здійснюватися відповідно до спеціально дозвільного правового режиму: на підставах та в спосіб, передбачений законодавством (ч. 2 ст. 19 Конституції України). З огляду на викладене актуальною постає проблематика правових процедур захисту прав учасників виконавчого провадження.

Проведене дослідження законодавства ЄС і законодавства окремих держав-членів ЄС, зокрема стосовно способів захисту прав учасників виконавчого провадження, свідчить про сформованість загальних засад системи процедур захисту вказаних прав. Такі процедури охоплюють процедури адміністративного характеру (наприклад, процедури оскарження актів виконавця в адміністративному порядку) та судові процедури, зокрема процедури судового контролю у виконавчому провадженні. Так, законодавством Естонії передбачається значна кількість процедур оскарження актів виконавця судового рішення, що внесені в розділ 7 Виконавчого кодексу Естонії (Code of Enforcement Procedure) [199]: оскарження актів виконавця (ст. 217);

оскарження рішення виконавця щодо поданої скарги (ст. 218); проміжна апеляція на постанову судді у виконавчому провадженні (ст. 219); оскарження відкриття виконавчого провадження особою, яка не зазначена у виконавчому документі (ст. 220); позов про визнання судового виконання недопустимим (ст. 221); позов третьої особи про зняття арешту з майна або про визнання виконавчого провадження недопустимим з інших причин (ст. 222); позов про визнання недійсним аукціону (ст. 223). Так, підставами для подання позову про визнання аукціону недійсним є: за результатами аукціону майно придбано особою, яка не мала права його придбавати; аукціон проведено щодо арештованого майна, коли арешт визнано недійсним; порушені інші визначені законом умови для проведення аукціону. У разі подання такого позову стягувач має право вимагати продовження виконавчого провадження. Боржник має право вимагати від особи, яка придбала майно за аукціоном, повернення майна, а у разі неможливості – подати до неї позов про безпідставне збагачення. Обидві сторони виконавчого провадження мають право вимагати від виконавця судового рішення відшкодування завданої шкоди (ст. 223).

Схожі процедури наявні й у національному законодавстві про виконавче провадження. Водночас окремі процедури в межах європейського правового простору представляють інтерес з погляду розвитку національного законодавства.

Регламентом (ЄС) № 655/2014 Європейського парламенту та Ради від 15 травня 2014 року (далі – Регламент ЄС № 655/2014 від 15.05.2014) [212] встановлено процедури на виконання Європейського наказу про заблокування рахунків для сприяння транскордонному стягненню боргів у цивільних і комерційних справах. Так, відповідно до ст. 1–3 зазначеного Регламенту вказана процедура дає змогу кредитору заморозити кошти на певних рахунках, відкритих у іншій державі-члені ЄС, якщо це убезпечить від загрози невиконання судового рішення за рахунок переведення таких коштів на інші рахунки. Для цього кредитор (стягувач) повинен отримати ордер (European Account Preservation Order). Зазначена процедура є альтернативою відповідним заходам, передбаченим національним законодавством. Водночас така

процедура не може бути застосована в податкових, митних, адміністративних справах чи в справах щодо відповідальності держави за свої акти (рішення, дії, бездіяльність). Крім того, така процедура не застосовується в деяких категоріях приватно-правових спорів (майнові відносини подружжя; спадкові правовідносини; правовідносини, у яких щодо боржника розпочато процедури банкрутства; правовідносини соціального забезпечення та інші категорії правовідносин). Ця процедура застосовується, якщо банк, у якому потрібно заморозити кошти, належить до іншої держави, ніж: держава, у якій проживає кредитор; держава суду, який розглядає справу про видачу наказу про збереження активів відповідно до статті 6 цього Регламенту. Вказана процедура застосовна як у межах забезпечення позову, так і в порядку виконання ухваленого судового рішення (виконавче провадження) (п. 11 Преамбули вказаного Регламенту).

Згідно із ст. 462 ЦПК України юридичними підставами визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів є наявність відповідних норм у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, відповідно до принципу взаємності. Схожі засади характерні й для визнання та виконання рішень у інших державах романо-германської правової сім'ї. Так, згідно із ст. 509, 509-2 Цивільного процесуального кодексу Франції (*Code de procédure civile*) [197] на території Франції можливе визнання та виконання іноземних судових рішень у випадках і порядку, передбачених законом. Міжнародними договорами України передбачаються випадки надання Україною міжнародної правової допомоги через визнання й виконання рішень іноземних судів. Відповідно до ст. 49 Договору між Україною та Республікою Польща про правову допомогу й правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 [41] Договірні Сторони визнають і виконують рішення судів, винесені на території іншої Договірної Сторони, за умов, передбачених зазначеним Договором.

Згідно із чч. 1, 2 ст. 467 ЦПК України до строків розгляду судом таких справ віднесено: 5-денний строк для повідомлення судом боржника про надходження клопотання про визнання та виконання рішення; 1-місячний строк з часу повідомлення

боржника, який передбачається для подання боржником заперечень на клопотання. Потрібно також враховувати строки для поштового пересилання відповідного запиту до іншої держави, строки для надходження такого запиту безпосередньо до суду, що розглядатиме питання про визнання та виконання рішення. Отже, зазначена процедура є доволі розтягнутою в часі. Такими самими є й інші процедури щодо вирішення питань виконавчого провадження, що відбувається на території іноземної держави. Тому окреслена в Регламенті ЄС № 655/2014 від 15.05.2014 процедура дає змогу істотно спростити та скоротити в часі вирішення зазначених питань виконавчого провадження порівняно із іншими традиційними засобами.

Серед широкого масиву прав сторін виконавчого провадження, що підлягають захисту, можливо виділити права, які хоча й мають процесуальний характер, але процедура здійснення їх тісно пов'язана із матеріальним законодавством. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження» способом звернення стягнення на майно (кошти) боржника є арешт, який проводиться виконавцем. Накладення арешту на майно зумовлює матеріально-правові наслідки – обмеження повноважень щодо розпорядження цим майном. Стягувач має право очікувати здійснення виконавцем відповідних виконавчих дій. Утім окремі процедури накладення арешту не позбавлені певних практичних проблем, що актуалізує звернення до міжнародного досвіду використання цього та схожих інститутів виконавчого провадження.

Так, до судових процедур забезпечення інтересів кредитора у Франції належить процедура застосування судової іпотеки. Ця процедура носить примусовий характер. Ефективність судової іпотеки як заходу забезпечувального характеру зумовлюється наданням кредитору можливості керувати ризиками неплатоспроможності боржника, коли боржник ще не володіє виконавчим документом і факт заборгованості ще не визнаний судом. Судова іпотека застосовується спеціальним суддею (суддя з виконання) за умови обґрунтованості претензій кредитора та високої імовірності наявності боргу. Зазначений захід вживається ще до ухвалення рішення по суті справи

та є схожим до заходів забезпечення позову. На відміну від арешту майна судова іпотека фактично не перешкоджає продажу та іншому розпорядженню майном, втім у разі якщо боржник здійснив таке розпорядження, за кредитором зберігається право пріоритетної вимоги щодо майна, яке перебуває під судовою іпотекою. Отже, кредитор матиме право вимоги до нового власника (володільця) такого майна (*su rete re elle* – речове забезпечення виконання зобов'язання). Варто зауважити, що йдеться про фактичний продаж чи відчуження, оскільки юридично наявність судової іпотеки означає одночасно й заборону на відчуження майна. Так, наслідками такого відчуження постають: визнання його протиправним; перехід вимоги кредитора до наступного власника (володільця) майна. Функції судової іпотеки є схожими до функцій забезпечення позову в національному судовому процесі: превентивна (запобігання відчуженню майна) та компенсаторна (можливість задоволення інтересів кредитора за рахунок майна, що перебуває в іпотеці). На відміну від судової іпотеки, визначення якої міститься в ст. L 531-1 Кодексу цивільних процедур виконання Франції (*Code des procédures civiles d'exécution*) [198], законодавство України не містить визначення поняття «арешт майна» [34, с. 65–73].

Окрему проблематику являє собою застосування медіації у взаємозв'язку із цивільним судочинством, елементом якого є й виконавче провадження. У науковій літературі вказується на перспективність створення законодавцем умов щодо застосування медіації у виконавчому провадженні, оскільки це сприяє домовленостям між стягувачем та боржником, зменшує кількість виконавчих проваджень, сприяє зменшенню кількості скарг, підвищує ефективність виконавчого провадження загалом [59, с. 252].

Європейський і світовий досвід застосування медіації в межах виконавчого провадження свідчить про різні підходи законодавця, водночас мирне врегулювання спору вважається кращим результатом виконавчого провадження, ніж його примусове виконання. У Великій Британії виконавець на практиці прагне до мирного врегулювання спору між сторонами на стадії виконавчого провадження, водночас не

зобов'язаний гарантувати досягнення сторонами примирення та взагалі використовувати мирне врегулювання спору. У Німеччині теж не передбачається можливість застосування виконавцем медіації, але виконавець може сприяти досягненню домовленості між стягувачем і боржником щодо оплати боргу частинами. У Франції виконавець може мати статус медіатора та застосовувати медіацію у виконавчому провадженні як додаткову діяльність. У межах процедури медіації за згодою боржника можуть застосовуватись тимчасові заходи для захисту інтересів кредитора. Натомість польський законодавець займає чітку позицію щодо неприпустимості поєднання діяльності з виконання судового рішення та діяльності з медіації. Виконавець повинен діяти виключно на підставі виконавчого документа та не може застосовувати не тільки медіацію, а й будь-який інший альтернативний спосіб вирішення спору [198, р. 31–32].

Отже, варто погодитись із Н. М. Ковалко щодо перспективності застосування медіації у виконавчому провадженні. Існування закріплених законодавством дієвих засобів, що гарантували б ефективність медіації, сприятиме реалізації всього комплексу прав та інтересів учасників виконавчого провадження, запобігатиме порушенням їхніх прав і вдосконалюватиме гарантії права на справедливий судовий розгляд загалом.

3.2. Перспективи розвитку захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження

Проголошення соціального характеру держави Україна (ст. 3 Конституції України) означає пріоритет людини як соціальної цінності перед усіма іншими соціальними цінностями. Зазначене положення має не тільки теоретичний, а й практичний зміст, оскільки створює певну ієрархію цінностей під час вирішення конкретних практичних питань. Верховенство права означає підпорядкування держави людині, сутність держави зводиться до забезпечення прав і свобод людини. Водночас

права та свободи людини не є вичерпними (ст. 22 Конституції України). Вказане стосується й забезпечення права людини на справедливий суд, проголошеного п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Розвиток виконавчого провадження зумовив законодавче закріплення засад виконавчого провадження, які мають оціночний характер: верховенство права; справедливість; розумність строків його здійснення; співмірність виконавчих дій із обсягом вимог за судовим рішенням, що виконується (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження»). Водночас проблематика специфіки принципу верховенства права у виконавчому провадженні, співвідношення засади верховенства права у виконавчому провадженні з іншими його засадами не отримали широкої уваги в науковій літературі.

С. О. Якимчук вказує про такі вимоги принципу верховенства права у виконавчому провадженні: забезпечення реальної доступності кожної заінтересованої особи до правосуддя; забезпечення реалізації засад справедливого судового розгляду; вимоги правової визначеності; неприпустимість втручання законодавця в процес здійснення правосуддя. Дослідниця наголошує на взаємозв'язку законної сили судового рішення та його здійсненості як передумов виконавчого провадження. Судове рішення як акт правосуддя вносить правову визначеність у правовідносини, з яких виник спір, та набирає законної сили. Здійсненість судового рішення є наслідком набрання ним законної сили, а інші властивості судового рішення (обов'язковість і преюдиціальність) тісно пов'язані між собою та характеризують судове рішення як акт правосуддя. Визначаючи загальні тенденції розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні, вказується про такі: глобалізаційні тенденції у фундаменталізації прав людини; розвиток міжнародних стандартів виконавчого провадження, а національний законодавець не встигає закріплювати такі стандарти в національному законодавстві; забезпечення панування прав і свобод людини й громадянина в суспільстві; верховенство конституції в національній системі джерел права; забезпечення передбачуваності в діяльності органів влади [191, с. 179–180].

Попри спливи значного проміжку часу, така позиція зберігає актуальність. Водночас варто відмітити її загальний характер, нечіткість розмежування окремих понять, відкритий характер переліку тенденцій розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні. Разом це вказує на відкритий характер проблематики розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні.

В. А. Кройтор вказує про застосовність у межах виконавчого провадження позиції, висловленої Венеціанською комісією в своєму звіті від 24–25 березня 2011 року щодо виділення шести складових верховенства права: законність; правова визначеність; заборона довільності в прийнятті владних рішень; доступність правосуддя (здійснення його судом, який є незалежним і безстороннім, із можливістю судового оскарження адміністративних актів); повага до прав людини; рівність перед законом та недискримінація [49, с. 15; 41, с. 28].

Розкриваючи засаду остаточності судового рішення (*res judicata*) в контексті виконавчого провадження, Т. А. Цувіна вказує про вимогу неухильності виконання судового рішення. Дослідниця зауважує про існування проблеми невиконання судових рішень, за якими боржником є держава. Для вирішення цієї проблеми пропонуються напрями розвитку як матеріального, так і процесуального законодавства: розвиток правового регулювання в галузі соціальних виплат; скасування мораторію щодо примусової реалізації майна, що належить державним підприємствам; запровадження обліку судових рішень, за якими боржником є держава, та впровадження за такими рішеннями спрощеного порядку пред'явлення їх до виконання, що передбачає передусім відсутність потреби в особистому зверненні заявника до суб'єктів примусового виконання; запровадження та розвиток ефективних компенсаторних і превентивних засобів захисту права на виконання судового рішення в розумний строк відповідно до ст. 6, 13 ЄКПЛ. Іншим напрямом удосконалення законодавства пропонується розширення компетенції приватних виконавців із подальшим зрівнянням її обсягу із компетенцією державних виконавців. Також пропонується внесення законодавчих змін у напрямі вдосконалення механізму контролю за виконанням

судових рішень, зокрема за рахунок усунення конкуренції між судовим та адміністративним способами захисту. Крім того, доцільним є запровадження до національного законодавства міжнародного досвіду: передбачення в законодавстві про виконавче провадження строку на добровільне виконання судових рішень; розширення можливостей щодо застосування у виконавчому провадженні альтернативних способів вирішення спорів: медіації та консиліації, спрощення порядку виконання мирових угод, досягнутих у результаті таких способів вирішення спорів [179, с. 349–350].

Окреслені наукові дослідження надають підставу для висновку, що положення принципу верховенства права у виконавчому провадженні перебувають у стані розвитку. Водночас можливо зробити певні узагальнення. Так, зазначений принцип розглядається насамперед як принцип судового процесу родової категорії стосовно виконавчого провадження. Втім формується й специфічний зміст цього принципу саме щодо цієї стадії цивільного судочинства. Такий зміст містить у собі загальні та спеціальні положення. Загальні положення передбачають реалізацію процедури виконавчого провадження як гарантії суб'єктивного права на виконання судового рішення відповідно до ст. 6 та 13 ЄКПЛ. Ці положення передбачають неухильність виконання судового рішення, розумність строку виконання. Спеціальні положення представлені пропозиціями щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері виконавчого провадження. Отже, актуальним є подальший розвиток процедури виконавчого провадження передусім щодо встановлення співвідношення засад виконавчого провадження, визначених у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження». Крім того, підлягають розвитку засоби гарантування та захисту прав учасників виконавчого провадження з урахуванням актуального міжнародного досвіду їхнього застосування в інших державах [76, с. 49].

Визначаючи співвідношення між верховенством права та іншими засадами виконавчого провадження, закріпленими в пп. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження», потрібно виходити з розуміння відповідних понять, що закріплені в юридичній літературі. Так, засада справедливості є окремим випадком

прояву верховенства права та передбачає відповідність процесу виконання судового рішення не тільки законодавству, але й праву (ідеї свободи, справедливості, соціальної рівності тощо) [136]. Засада неупередженості свідчить про неприпустимість упередженого ставлення виконавця проти будь-якого учасника виконавчого провадження. Вимога об'єктивності означає неприпустимість впливу на акти виконавця таких мотивів, як вигода чи особисті уподобання. Засада розумності строків виконавчого провадження означає, що виконавець у своїй поведінці має керуватись саме розумними фактичними строками, а не тільки формальними строками, встановленими законом. Співмірність заходів щодо виконання рішення із обсягом вимог за рішенням означає потребу в дотриманні принципу пропорційності, що застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (пошук справедливого балансу між загальним інтересом суспільства та потребою в захисті конкретних суб'єктивних прав, передбачуваність конкретних обмежень прав людини законом, мета обмеження, легітимність мети обмеження прав, співмірність обмежень з їхньою метою, неприпустимість порушення балансу приватних інтересів із загальним публічним інтересом) [49, с. 16–18]. З наведеного видно принципову увагу ЄСПЛ до поняття балансу інтересів.

Отже, засади виконавчого провадження, зазначені пп. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження», у співвідношенні із принципом верховенства права мають сприйматись як його складові, які водночас характеризуються більш чіткими засадами закріплення в законодавстві, визначеною сферою змісту. Потрібно констатувати їхній нерозривний зв'язок із загальними правовими, соціальними та філософськими цінностями, що закладені в основних положеннях принципу верховенства права, оскільки зазначені засади реалізуються з урахуванням цих цінностей.

Дія на території України правового режиму воєнного стану не повинна призводити до зниження рівня гарантій права людини на суд, тому що вказане право належить до тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (ч. 1 ст. 64

Конституції України) [17, с. 134]. Крім того, в умовах воєнного стану підвищується затребуваність належного функціонування всіх соціальних і правових інститутів. Потрібно погодитись із висловлюваною в юридичній літературі позицією про такі виклики в умовах правового режиму воєнного стану: забезпечення високого рівня незалежності суб'єктів правозахисної діяльності; зменшення формалізму адміністративних процедур, а саме й щодо розгляду скарг стосовно порушення суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів; розвиток правової допомоги в напрямі збільшення її доступності, зокрема за рахунок безкоштовної правової допомоги [204, р. 68–69]. У контексті виконавчого провадження варто зазначати про такі напрями: спрощення адміністративних процедур оскарження актів виконавця; спрощення й уточнення вимог до документів, які подаються виконавцю, насамперед до виконавчого листа; розвиток можливостей щодо надання безоплатної правової допомоги учасникам виконавчого провадження щодо захисту їхніх прав.

З огляду на значний потенціал системи виконання судових рішень приватними виконавцями важливим є вирішення проблем у цій сфері, як-от: недостатність наполегливості в реформуванні сфери виконання судових рішень; загальна суперечливість законодавства про виконавче провадження, а також судової практики в цій сфері; недостатній рівень захищеності прав стягувачів і кредиторів [44]. Отже, можна стверджувати про існування викликів як у межах системи цивільного судочинства, так і викликів загальноправового рівня.

Широке розуміння міжнародних стандартів передбачає визначення їх не тільки як нормативно закріплених положень, а й як фактично визнаних міжнародною спільнотою положень верховенства права, що засновується на справедливості як основної вимоги до правозастосування. Таке визнання проявляється, зокрема, у практиці Суду Справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС), який визнав верховенство права основою правопорядку в правовому просторі ЄС у своєму рішенні в справі *Les Verts*. Суд ЄС також констатував наявність своєї юрисдикції щодо окремих питань побудови судової правової системи певної держави-члена ЄС.

Основою верховенства права в європейському правовому просторі є два положення: ефективність правозастосування та ефективність судового захисту. Весь інший інструментарій використовується для реалізації цих двох основних положень. Прецедентне право Суду ЄС свідчить не тільки про визнання на рівні судової діяльності певних положень, а й означає керівний характер цих положень для подальшої діяльності всіх інших інститутів ЄС. Так, судження Суду ЄС стосовно певних проблем у процедурах правозастосування в Польщі стали основою для розроблення Європейською комісією законодавчої пропозиції щодо захисту бюджету ЄС у разі наявності окремих недоліків щодо верховенства права в законодавстві окремих держав-членів ЄС [213; 208].

Отже, верховенство права як міжнародний стандарт правозастосування віднайшов своє закріплення не тільки в нормативних документах європейського законодавства (договори, хартії, конвенції, рекомендації, директиви тощо), а й у судовому рішенні як акті індивідуальної правової дії. До того ж висновок Суду ЄС щодо визначення власної юрисдикції з питання побудови національної судової системи означає, що: Суд ЄС самостійно визначає власну юрисдикцію в окремих випадках; така юрисдикція може поширюватись на питання, які традиційно становили виняткову сферу регулювання національним законодавством (організація судоустрою). Вказане свідчить про сприйняття європейською спільнотою верховенства права як поняття, що тяжіє до широкої дії, яка не обмежується формальними критеріями.

Варто відмітити й сприйняття визнаних Судом ЄС стандартів верховенства права як дороговказу для нормотворчої діяльності інших інституцій ЄС.

Отже, засада верховенства права у виконавчому провадженні означає не лише вимогу ефективності судового захисту прав учасників виконавчого провадження, але й ефективність правозастосування, зокрема ефективність адміністративних процедур захисту вказаних прав. Крім того, засада верховенства права означає фактично неприпустимість надмірного формалізму під час вчинення виконавчих дій та в іншій поведінці виконавця судового рішення, а саме й як суб'єкта запобігання зловживання

учасниками справи своїх процесуальних прав. Засада верховенства права у виконавчому провадженні покладає відповідні обов'язки й на суддю як суб'єкта судового контролю щодо здійснення виконавчого провадження (розділ 7 ЦПК України). Зазначені положення актуальні не тільки як правозастосовний орієнтир, але й як правотворчий, що означає потребу в їхньому забезпеченні під час внесення змін до законодавства в цій сфері.

Визначення конкретних способів розвитку засобів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження важливо розпочинати з урахуванням дефініцій «суб'єктивні права» та «законні інтереси» [162]. Так, законодавчо передбачено право кожної особи на захист своїх цивільних прав та інтересів у разі їхнього порушення, невизнання або оспорювання (ч. 1 ст. 15 ЦК України). У цій правовій нормі йдеться про захист цивільних прав та інтересів. Отже, правами, що підлягають цивільно-правовому захисту, є всі майнові й особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права, що становлять зміст їхньої правоздатності. Підставою для захисту є порушення, невизнання, оспорювання цивільного права.

Суб'єктивні права та законні інтереси часто розглядаються законодавцем як схожі поняття, і вони мають багато спільних рис. Наприклад, обидва ці поняття спрямовані на задоволення особистих інтересів особи. Вони обмежені дієвими законами та існують у рамках дозволених норм. Суб'єктивні права й законні інтереси дають особі змогу впливати на суспільні процеси та міжособові правові відносини, базуються на законодавчих нормах, охоплюють усі аспекти життя суспільства, взаємодоповнюють один одного й взаємозалежать. Держава визнає, захищає та гарантує ці права й інтереси. Вони також тісно пов'язані з юридичними обов'язками й відповідальністю та враховують особисті, групові, суспільні й державні інтереси, спираючись на єдність інтересів особи, суспільства й держави, а також на єдність інтересів і прав. Основна відмінність між суб'єктивними правами та законними інтересами полягає в різних правових дозволах. Інакше кажучи, коли особа реалізує

своє суб'єктивне право, це означає, що вона має правову можливість здійснити певну дію або поведінку. З іншого боку, коли особа реалізує свій законний інтерес, це означає, що вона може здійснити певну дію, яка є дозволеною в рамках закону та спрямована на задоволення конкретного інтересу.

Обидва ці поняття об'єднує можливість виконати певну дію для задоволення конкретного інтересу. Але важливо зауважити, що коли особа бажає скористатися своїм суб'єктивним правом, вона може робити це під підтримкою відповідної законодавчої норми, яка передбачає спроможність такої поведінки. Також це може містити в собі гарантії щодо виконання певних обов'язків третіми особами стосовно себе.

Крім того, важливо звернути увагу на той факт, що основним завданням виконавчого провадження є своєчасне, повне й неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Основна мета цього процесу полягає в забезпеченні виконання рішень суду, у наданні сторонам можливості отримати справедливий та ефективний захист їхніх прав.

У виконавчому провадженні продовжується й доповнюється процес захисту прав особи, який розпочався із судового розгляду. Важливо враховувати, що цей процес гарантує реальний захист прав і інтересів громадян. Наприклад, стягувач має право оскаржувати дії виконавців. Однак водночас боржнику часто відмовляють у праві оскарження рішень, що є однією із проблем виконавчого провадження.

Важливо зазначити, що початковим правом стягувача в цьому процесі є право вибору виконавця, чи це буде приватний виконавець, чи державний виконавець. Стягувач може самостійно визначити, до якого виконавця він звернеться для виконання судового рішення. Першу ініціативу з відкриття виконавчого провадження зазвичай бере сам стягувач, який подає заяву про відкриття процесу.

Стаття 5 Закону України «Про виконавче провадження» містить обмеження для приватних виконавців щодо виконання рішень, сума стягнення за якими становить 20 мільйонів гривень або більше впродовж першого року їхньої діяльності. Ці обмеження потрібно розглядати як засіб контролю та забезпечення якості виконавчого провадження.

Також варто зазначити, що стягувач має ряд суб'єктивних прав, охоплюючи право на оскарження дій виконавця, право на отримання роз'яснень щодо судового рішення, право на відстрочку або розстрочку виконання рішення в разі ускладнень, які перешкоджають виконанню рішення. Крім того, право на представництво є важливою частиною забезпечення правосуддя та може бути реалізоване на різних етапах виконавчого провадження.

Загалом забезпечення прав та інтересів сторін у виконавчому провадженні є складним завданням, яке вимагає збалансованості й чіткої регламентації. Проте цей процес має на меті забезпечення справедливості та ефективності виконання судових рішень і гарантує громадянам доступ до правосуддя та захист їхніх прав [9]. Утім існують певні проблемні питання в обранні способів захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження, які пов'язані із забезпеченням справедливості, ефективністю та законністю цього процесу [28].

Оскарження виконавчих дій нерідко бувають складними й тривалими через недосконалу визначеність законом процедуру вчинення таких дій учасниками виконавчого провадження, що потребує більш чіткої регламентації [188]. Крім того, під час виконавчих дій можуть виникати конфлікти між правами сторін та правами третіх осіб, що вимагає розробки механізмів для вирішення таких ситуацій. Доречно звернути увагу на відсутність можливості відшкодувати витрати у виконавчому провадженні, що понесені в процесі виконавчого провадження, зокрема, стороною стягувача, які цілком ґрунтовно могли б бути покладені на боржника, але на сьогодні механізму реалізації такого права законом не визначено.

Для вирішення цих проблем важливо вдосконалювати законодавство, покращувати процедури виконавчого провадження, забезпечувати незалежний нагляд за діями виконавців і розвивати механізми оскаржень дій виконавців у судовому порядку. Також важливо надавати сторонам відповідну інформацію й підтримку для ефективного захисту їхніх прав та інтересів на стадії виконавчого провадження.

Окреслені загальні положення щодо розвитку способів захисту прав учасників

виконавчого провадження конкретизуються під час вирішення окремих проблемних питань виконавчого провадження.

Так, у юридичній літературі, а також публіцистичних джерелах уже впродовж досить тривалого часу розглядається проблематика зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні [167; 144; 57]. Водночас вказується про застосування способів, характерних не тільки для боржника, але й для стягувача: зловживання правом вибору місця відкриття виконавчого провадження; несвоєчасне пред'явлення до виконання виконавчих документів з метою продовження отримання передбачених законом компенсацій; пред'явлення до виконання виконавчого документа, будучи достеменно обізнаним, що судові рішення за цим виконавчим документом уже виконане [144, с. 44, 45].

Суб'єктами, здатними зловживати своїми процесуальними правами у виконавчому провадженні, є всі його учасники, які мають заінтересованість у результатах виконавчого провадження. Саме реалізація цього інтересу і є рушійною силою щодо вчинення таких зловживань. Зловживати своїми повноваженнями можуть і представники влади – судді, а також самі виконавці. Одними із найбільш поширених і водночас небезпечних для результатів виконавчого провадження є зловживання, які вчиняються адвокатами з огляду на те, що вони беруть участь у виконавчому провадженні на боці однієї із його сторін і мають високу кваліфікацію. Суб'єктами зловживання процесуальними правами можуть бути й особи, які сприяють здійсненню виконавчого провадження. У зв'язку із наведеним обґрунтовується доцільність внесення змін до законодавства в декількох напрямках. По-перше, некомпетентне ведення адвокатом цивільної справи має розглядатись як підстава для перегляду справи за нововиявленими обставинами. По-друге, пропонується обмежити кількість справ, у яких беруть участь одні й ті самі адвокати та судді, – не більше ніж п'ять справ на рік для запобігання незаконної «співпраці» конкретних суддів та адвокатів. По-третє, доцільно розмежувати на законодавчому рівні та запровадити окреме правове регулювання щодо таких категорій, як «зловживання процесуальними правами» та

«зловживання процесуальними обов'язками», з метою створення кращих умов для аналізу правових наслідків цих зловживань [69, с. 195–197].

Зазначена позиція викликає бажання дискутувати. Так, некомпетентне ведення адвокатом цивільної справи означає незбігання волевиявлення довірителя та адвоката, а тому відповідні обставини хоча й можуть бути підставою для перегляду за нововиявленими обставинами, але охоплюються загальними підставами, визначеними в п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України. Тому вони не потребують закріплення на рівні окремого пункту зазначеної частини. Щодо розмежування категорії зловживання правами та зловживання обов'язками, то О. М. Кузнець виходить зі складності встановлення, що в конкретному випадку реалізовано конкретний обов'язок, оскільки значна частина процесуальних обов'язків сформульована із порівняно визначеною диспозицією. Це варто зазначити й стосовно переважної більшості процесуальних прав (ч. 1 ст. 43, ч. 2 ст. 49, ч. 1 ст. 52 ЦПК України тощо). Зловживання як процесуальними правами, так і процесуальними обов'язками мають спільну підставу – здійснення поведінки не відповідно до цільового призначення. Спільними є й наслідки – відсутність юридичних наслідків відповідної поведінки (ч. 3 ст. 44 ЦПК України). Отже, на думку О. М. Кузнеця, це потребує подальшого обґрунтування.

Недобросовісні здійснення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків можуть зумовити наслідки, визначені законом, зокрема до суб'єктів зловживання судом застосовуються заходи, визначені ЦПК України (ч. 4 ст. 45 ЦПК України). До таких заходів належать заходи процесуального примусу, серед яких визначено штраф, що полягає в стягненні в дохід держави грошової суми у визначених межах (ст. 144, 148 ЦПК України). Попри визначення виконавчого провадження стадією цивільного судочинства (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»), зазначені положення не застосовуються у виконавчому провадженні з огляду на наявність спеціального законодавства в цій сфері, яким не передбачено можливість накладення штрафу на стягувача, штраф може бути застосовано тільки до боржника й не судом, а виконавцем судового рішення (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче

провадження»). Накладення штрафу в зв'язку із недобросовісним здійсненням своїх процесуальних прав чи виконанням процесуальних обов'язків (як боржником, так і стягувачем) існує в розвинених державах світу: Франція (стаття L 131-1 Кодексу цивільних процедур виконання Франції); Німеччина (§ 888 Цивільного процесуального кодексу Німеччини) [214]; Велика Британія (частина 70.1A Загальних Правил виконання судових рішень) [210].

Виконавче провадження потрібно розглядати як складову частину судового процесу (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»), якому притаманний принцип процесуальної рівноправності. Зазначений принцип передбачає не тільки наділення сторін цивільного процесу рівними процесуальними правами, але й надання їм рівних процесуальних можливостей [25, с. 592–593]. З огляду на викладене, а також на можливість зловживання процесуальними правами не тільки з боку боржника, а й з боку стягувача, про що детально йшлося у попередньому підрозділі, варто розширити коло суб'єктів, на яких може бути накладено штраф у процесі виконавчого провадження, додавши до нього також стягувача. Із зазначеною метою треба внести зміни до ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження», доповнивши її абзацом другим у такій редакції: «У випадках, визначених абзацом першим цієї частини, виконавець може винести постанову про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу в сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

Запобігання зловживанням процесуальними правами у виконавчому провадженні є не єдиним напрямом забезпечення реалізації прав учасників виконавчого провадження та захисту цих прав. Іншим напрямом потрібно визначити безпосереднє закріплення в законодавстві процесуальних прав учасників виконавчого провадження, які стосуються результатів виконавчого провадження: отримання кредитором належного йому виконання судового рішення; отримання боржником належного процесу виконання; розумного строку виконавчого провадження. Такі права могли б мати рамкове значення для законодавчого закріплення та реалізації інших

процесуальних прав, передбачених законодавством про виконавче провадження (чч. 1–3 ст. 19, абз. 2 ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 24 тощо Закону України «Про виконавче провадження»). Схожа законодавча техніка поширена в законодавстві держав-членів ЄС [209, §§ 94, 95], а також використовується національним законодавцем. Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України метою здійснення цивільного судочинства є ефективний захист суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів. Отже, фактично стверджується про право особи на відповідний захист.

Згідно із ч. 2 ст. 44 ЦПК України важливим критерієм визнання конкретної поведінки зловживанням процесуальними правами є відповідність таких дій завданням цивільного судочинства: якщо конкретні дії не відповідають завданням цивільного судочинства, вони можуть бути визнані зловживанням процесуальними правами. Зазначений підхід може бути застосований і у виконавчому провадженні. На жаль, законодавець не розкриває в межах ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» поняття примусового виконання судового рішення. Такого висновку можна дійти з огляду на інші положення зазначеного Закону. Так, згідно з п. 9 ч. 1 ст. 39 виконавче провадження підлягає закінченню в разі, зокрема, фактичного виконання судового рішення, відповідно до виконавчого листа, повним обсягом. Під фактичним виконанням судового рішення потрібно розуміти передання майна чи коштів стягувачеві [49, с. 114]. Так, визначення завдання виконавчого провадження передбачає звернення до наукової літератури, що ускладнює визначення зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні в конкретному випадку.

У контексті виконавчого провадження вбачається, що як право стягувача на виконавче провадження, так і право боржника на належну процедуру здійснення виконавчого провадження підлягають нормативному закріпленню в ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження». Такі законодавчі заходи надаватимуть змогу вирішувати не тільки питання щодо визнання зловживаннями процесуальними правами поведінки сторін виконавчого провадження, а й питання щодо кваліфікації поведінки виконавця як зловживання процесуальними повноваженнями. Тому

нормативне закріплення змісту зазначених прав, а також уточнення в ст. 1 зазначеного Закону завдань виконавчого провадження сприяло б зіставленню поведінки виконавця судового рішення із вказаними завданнями. У зв'язку із викладеним варто зауважити про порівняну поширеність практики, коли навіть невеликі відхилення від формальних вимог до виконавчих документів спричиняють повернення виконавчого листа, а отже, неможливість відкриття виконавчого провадження. Судами констатується надмірний формалізм з боку виконавця в деяких зі схожих випадках. Вбачається, що такі дії виконавця не узгоджуються із завданням виконавчого провадження.

Так, відповідно до п. 4 р. 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5 [122], передбачено повноваження виконавця щодо повернення виконавчого документа без прийняття до виконання на підставах, визначених ч. 4 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження». Однією із таких підстав є невідповідність виконавчого документа вимогам статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» (п. 6 ч. 4 ст. 4). Водночас у п. 4 р. 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень не конкретизовано повноваження виконавця в разі відсутності (неповноти) у виконавчому документі відомостей, визначених у абз. 9 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження». На практиці в таких випадках виконавці виносять постанову про повернення виконавчого документа без прийняття до виконання. У подальшому такі постанови оскаржуються в судовому порядку, а відповідний підхід визнається судами надміру формальним [107, п. 43]. З огляду на викладене потрібно уточнити не тільки визначення завдань виконавчого провадження, але й відповідні повноваження виконавців. Із цією метою доцільно внести зміни до п. 4 р. 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, доповнити його після слів «статті 4 Закону» словами «(крім випадків, передбачених абзацом дев'ятим частини першої цієї статті)».

В умовах сучасної соціальної концепції держави її діяльність має бути спрямована на: забезпечення соціального характеру державної політики; реалізацію справедливості у взаємодії держави та громадянина; ефективність діяльності щодо

надання публічних послуг. Так, соціальний характер державної політики передбачає активну взаємодію держави із громадянами щодо спільного пошуку вирішення їхніх проблем, поліпшує розуміння кожного громадянина. Справедливість у взаємодії держави та громадянина визначає швидке реагування держави на потреби громадян, неприпустимість проявів свавілля, байдужості чи зверхності в правозастосуванні. Ефективність надання публічних послуг створює постійне підвищення рівня якості їхнього надання відповідно до зростаючих суспільних потреб у такій якості [88, с. 132]. З огляду на визначені у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» засади здійснення виконавчого провадження, як-от: верховенство права, справедливість, розумність строків виконання, забезпечення повного виконання судового рішення, постає актуальність окреслення реалізації засад соціальної держави у виконавчому провадженні.

Соціальна спрямованість діяльності держави, а також засади справедливості та ефективності виконавчого провадження уможлиблюють визначення нової функції виконавця судового рішення – як суб'єкта запобігання зловживанню, недопущення такої їх поведінки, яка не узгоджується із завданнями виконавчого провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»). Варто зауважити, що, згідно із чинним законодавством, виконавець наділений для цього загальною достатніми повноваженнями, що виявляється, власне, в його повноваженнях не тільки щодо керівництва перебігом виконавчого провадження, а й у повноваженнях щодо притягнення до відповідальності осіб, які порушують вимоги законодавства про виконавче провадження (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»). Отже, виконавче провадження майбутнього передбачає більш активну реалізацію виконавцем саме окресленого напряму в реалізації своїх повноважень, недопущенні ситуацій, коли виконавець обмежується виключно мінімально формальним реагуванням щодо конкретних ситуацій.

Іншим напрямом розвитку гарантій прав та інтересів сторін у виконавчому провадженні є вдосконалення порядку визнання й виконання рішень іноземних судів

(ст. 462 ЦПК України). Така тематика є особливо актуальною в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації, що зумовило виникнення санкційного правового регулювання, представленого насамперед Законом України від 14.08.2014 № 1644-VII «Про санкції» [131]. Потрібно відмітити, що, попри ухвалення зазначеного Закону України ще 2014 року, питання щодо його застосування продовжують виникати, що негативно впливає на вирішення питань про надання дозволу на примусове виконання рішень іноземних судів. Зокрема, вказане стосується застосування такої підстави для відмови у визнанні та виконанні рішення, як загроза виконання рішення інтересам України (п. 7 ч. 2 ст. 468 ЦПК України).

Так, 2017 року заявник звернувся із клопотанням про надання дозволу на примусове виконання на території України рішення Арбітражного суду Красноярського краю Російської Федерації. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні клопотання з огляду на суму, що підлягає стягненню, перевищує межу, встановлену для підприємств державної форми власності (5 % підсумку балансу за останній звітний період), а тому виконання рішення призведе до порушення ст. 12 Закону України «Про приватизацію державного майна»; отримувач коштів підпадає під дію санкційного законодавства. Апеляційним судом скасоване рішення суду першої інстанції та ухвалене протилежне рішення: про задоволення клопотання, надання дозволу на примусове виконання. Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що обставини, наведені судом першої інстанції, не передбачені як підстави для відмови в наданні дозволу відповідно до Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року № 2889-XII. Скасовуючи обидва вказаних рішення та направляючи справу на новий розгляд до апеляційного суду, суд касаційної інстанції вказав про потребу в оцінюванні справи з погляду загрози національним інтересам України через дозвіл на виконання рішення відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 468 ЦПК України. Крім того, було зазначено про потребу в оцінюванні справи з погляду порушення виконанням рішення публічного порядку згідно з п. 2 ч. 1 ст. 36 Закону

України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Водночас касаційний суд вказав на оціночний характер терміна «публічний порядок» [100].

Зазначене свідчить про доцільність уточнення розуміння в судовій практиці визначення термінів «публічний порядок», «національні інтереси України» з метою досягнення стабільної судової практики щодо надання дозволу на примусове виконання судових рішень (ст. 468 ЦПК України). Це сприятиме реалізації інтересів як стягувача – у правовій визначеності щодо виконавчого провадження, так і боржника – у належній процедурі здійснення виконавчого провадження.

Висновки до третього розділу

Закріплення в законодавстві про виконавче провадження рамкових процесуальних прав його сторін мало б істотне теоретичне та практичне значення. До таких прав варто віднести право стягувача та боржника на належне виконання судового рішення. У теоретичному й практичному контексті такі права мали б рамкове значення для закріплення та здійснення усіх інших процесуальних прав вказаних суб'єктів.

В умовах воєнного стану актуальним є уточнення розуміння судами термінів «публічний порядок» і «національні інтереси України», що дасть змогу досягти єдності судової практики вирішення питань щодо надання дозволу на примусове виконання судових рішень (ст. 468 ЦПК України). Єдність судової практики відповідатиме вимогам правової визначеності, а отже, реалізації законних інтересів стягувача та боржника у виконавчому провадженні.

Аналіз досвіду здійснення виконавчого провадження за кордоном (Франція, Німеччина, Польща, Бельгія та інші держави європейського правового простору) свідчить, що умовами належної реалізації його учасниками своїх прав і законних інтересів є: справедливість та неупередженість виконавця; добросовісність і сумлінність сторін виконавчого провадження; дотримання всіма учасниками виконавчого провадження етичних вимог. Це означає підвищені вимоги щодо правосвідомості

сторін та інших учасників виконавчого провадження, що зі свого боку означає більшу затребуваність професійного представництва у цій сфері. Тому проблематика запровадження обов'язкової участі представника у виконавчому провадженні (вилучення можливості брати участь у порядку самопредставництва) є перспективною щодо подальшого наукового опрацювання.

Актуальними напрямками розвитку процедур захисту прав учасників виконавчого провадження є: спрощення процедур оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавця в адміністративному порядку (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»); конкретизація вимог до виконавчих документів та інших документів, які подаються виконавцю учасниками виконавчого провадження; розвиток гарантій надання безоплатної правової допомоги сторонам та іншим учасникам виконавчого провадження в разі порушення їхніх процесуальних прав.

Можливо визначити такі основні відмінності арешту, як заходу забезпечення позову та судової іпотеки у Франції. По-перше, судова іпотека передбачає збереження правового зв'язку стягувача та визначеного майна боржника, попри його подальше відчуження. По-друге, судова іпотека у Франції характеризується більшим ефектом несподіванки, оскільки боржник дізнається про її застосування вже після внесення відомості у відповідні державні реєстри. По-третє, судова іпотека є вужчим поняттям за арешт майна, тому що застосовується виключно як захід забезпечення позову. Арешт, за національним законодавством, охоплює собою й відповідні дії виконавця судового рішення на стадії його виконання після розгляду справи по суті. У цьому разі арешт застосовується виконавцем без участі суду (ч. 1 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження»). Модель судової іпотеки представляється перспективною до впровадження її в національне законодавство з метою захисту прав стягувача.

З огляду на вимоги принципу процесуальної рівноправності в цивільному судочинстві, частиною якого є виконавче провадження, а також на актуальність проблеми зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні не тільки з боку боржника, але й з боку стягувача, доцільно внести до кола суб'єктів, на яких

може бути накладено штраф у процесі виконавчого провадження (ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження»), також стягувача.

Актуальна сьогодні перевантаженість державних виконавців призводить, в окремих випадках, до зловживань з їх боку під час вирішення питання щодо відкриття виконавчого провадження: існують відмови у відкритті з формальних міркувань. Ця проблема актуальна й щодо діяльності приватних виконавців. Це свідчить про доцільність уточнення нормативного визначення підстав відмови у відкритті виконавчого провадження.

До міжнародних стандартів здійснення захисту прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження в широкому розумінні потрібно віднести не тільки положення верховенства права та справедливості як основних вимог до правозастосовної діяльності, а й наявні практичні підходи до застосування вказаних положень, що застосовуються уповноваженими суб'єктами правозастосування держав-членів ЄС.

Процедура отримання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду на території України (ст. 467 ЦПК України) є доволі розтягнутою в часі, що не належить вимозі ефективності захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження. Вдосконалення такої процедури потрібно проводити з урахуванням положень Регламенту ЄС № 655/2014 від 15.05.14, що передбачає спеціальний порядок звернення стягувача стосовно арешту майна боржника. Відповідні положення вказаного Регламенту доцільно імплементувати до ст. 467 ЦПК України, що посилить гарантії захисту інтересів стягувачів, які перебувають за межами території України та звертаються до суду України з метою отримання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду на території України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі сформульовано нові теоретичні положення щодо захисту суб'єктивних прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства, запропоновано нові наукові положення, які мають значення для розвитку доктрини цивільного процесуального права, вдосконалення правових норм у досліджуваній сфері, узагальнення практики застосування правових норм у досліджуваній сфері.

Основними результатами проведеного дослідження є такі:

1. Предметом уваги науковців – представників галузі адміністративного права є як загальні питання виконавчого провадження (наприклад, природа правовідносин, що виникають у зв'язку із виконанням судових рішень), так і окремі аспекти діяльності суб'єктів примусового виконання (фінансово-правові аспекти їхньої діяльності, адміністративно-правова природа окремих заходів виконання судових рішень як різновиду адміністративного примусу тощо). Адміністративно-процесуальний аспект виконавчого провадження пов'язується із відповідною природою правовідносин, що складаються між учасниками виконавчого провадження: їх адміністративно-правовий характер; потреба в дотриманні визначеного законом порядку здійснення виконавчих дій і процедури виконавчого провадження. У роботах представників доктрини цивільного процесуального права виконавче провадження розглядається як завершальна стадія цивільного процесу, на яку поширюються всі гарантії права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Підтримуючи також позиції щодо цивільно-правового та господарсько-правового характеру окремих правовідносин, які виникають у зв'язку із виконанням судових рішень, правовідносини виконавчого провадження потрібно характеризувати як такі, що мають комплексну, міжгалузеву правову природу.

2. Доведено, що учасників виконавчого провадження доцільно систематизувати за критерієм підстав їхньої участі: особиста заінтересованість (сторони виконавчого

провадження); виконання певних функцій (представник сторони виконавчого провадження, перекладач, експерт, понятий); реалізація повноважень (виконавець, працівники поліції, прокурор тощо). Порухення законодавства про виконавче провадження може спричинити перешкоди в діяльності будь-якого учасника виконавчого провадження. Обґрунтовано, що модель захисту прав учасників виконавчого провадження має ґрунтуватись на положеннях щодо захисту прав саме сторін виконавчого провадження, оскільки задоволення саме їхніх прав та законних інтересів є завданням виконавчого провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»).

3. Встановлено, що визначені в ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» та інших нормах законодавства про виконавче провадження процесуальні права учасників виконавчого провадження, а також обов'язки вказаних учасників вичерпно становлять зміст правовідносин у цій сфері. Дії учасників виконавчого провадження не охоплюються зазначеним змістом.

4. Прикладний характер інституту судового захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження зумовлює врахування його кінцевої мети: ефективний захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів (ч. 1 ст. 1 ЦПК України) та актуалізує саме аксіологічний підхід у дослідженні. Водночас триваючі процеси інституалізації судового захисту прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження визначають потребу в розвитку понятійно-категоріального апарату цього правового інституту, що зумовлює використання й герменевтичного підходу. Визначення поняття вказаного захисту вимагає розкриття його функцій і специфіки.

5. Періодизація історичного розвитку інституту захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження може бути представлена так. Перший період – з 1864 до 1917 рр. (залучення сторонніх осіб, схожих до понятих, до процесу виконання судового рішення з метою забезпечення законності виконання). Другий період – з 1917 до 1991 рр. (становлення адміністративного оскарження актів суб'єктів

виконання судових рішень, запровадження судового контролю за виконанням, закріплення заборони особистого обшуку боржника та інших окремих гарантій прав учасників виконавчого провадження). Третій, період незалежної України, – з 1991 до 2016 рр. (розвиток адміністративної та судової форм захисту прав сторін виконавчого провадження, деталізація процедури виконавчого провадження як гарантія законності його здійснення). Четвертий, сучасний період, – з 2016 р. донині (переосмислення виконавчого провадження як стадії судового процесу; здійснення виконавчого провадження на засадах прав людини та верховенства права, з урахуванням правових підходів ЄСПЛ).

6. Захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства розкривається в таких засобах: судовий контроль за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України); розгляд та вирішення цивільних справ за позовами сторін виконавчого провадження до виконавця у випадках, коли в результаті реалізації виконавцем своїх повноважень відбувається порушення суб'єктивних цивільних прав, свобод, законних інтересів сторін виконавчого провадження (позов про відшкодування матеріальної шкоди, завданої неправомірними актами виконавця).

Попри те, що окреслені засоби істотно відрізняються за процедурами реалізації, вони мають багато спільних рис. По-перше, вони спрямовані на захист прав сторін виконавчого провадження. По-друге, здійснюються одним і тим самим суб'єктом (судом). По-третє, виконуються в порядку цивільного судочинства. Вказане уможливорює виокремлення системи принципів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

7. Визначення виконавчого провадження однією зі стадій цивільного судочинства означає спрямованість його на досягнення завдань цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Зі свого боку це означає потребу в застосуванні у виконавчому провадженні не тільки засад виконавчого провадження (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження»), але й принципів цивільного судочинства.

Вказане актуальне й щодо захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження як окремого інституту виконавчого провадження, зокрема щодо застосування засобів такого захисту.

8. Доведено доцільність виділення загальних і спеціальних принципів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Загальні зумовлені принципами цивільного судочинства, виконавчого провадження, а також позиціями міжнародних суб'єктів, насамперед ЄСПЛ щодо здійснення виконавчого провадження. До загальних варто віднести такі принципи, як: верховенство права; обов'язковість виконання рішень; законність; диспозитивність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; справедливість, неупередженість та об'єктивність; гласність і відкритість.

Спеціальні принципи захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження відображають специфіку цієї діяльності порівняно із загальним судовим процесом. Вони визначаються засадами виконавчого провадження (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження»). До спеціальних принципів потрібно віднести: доступність засобів захисту прав сторін виконавчого провадження; розумність строків; неприпустимість зловживання процесуальними правами.

9. Неприпустимість зловживання процесуальними правами визначено спеціальним принципом розглядуваного захисту з огляду на наявність значної кількості специфічних способів зловживання процесуальними правами та повноваженнями саме в межах виконавчого провадження.

10. Процедури захисту прав учасників виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства доцільно систематизувати за критерієм видів провадження в цивільному судочинстві, в межах яких вони здійснюються: позовні та непозовні процедури. До позовних належать процедури, які відбуваються в межах позовного провадження в цивільному судочинстві (р. 3 ЦПК України). За такими процедурами вирішуються позови до виконавця. До непозовних належать процедури, що

реалізуються в межах непозовних проваджень цивільного судочинства: розгляд і вирішення скарг на рішення, дії, бездіяльність виконавця (р. 7 ЦПК України); вирішення питання щодо зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення (ч. 2 ст. 453-1 ЦПК України); процедури здійснення захисту прав учасників виконавчого провадження виконавцем (ст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження»). Під час застосування судових процедур істотне значення може мати наявність чи відсутність факту звернення до альтернативних способів вирішення спору: їхнє застосування дає змогу значно спростити та прискорити судові процедури захисту прав учасників виконавчого провадження.

11. Надмірна тривалість здійснення процедур захисту прав учасників виконавчого провадження означає надмірну тривалість усього процесу здійснення правосуддя в конкретній цивільній справі, а отже, становить порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

12. Обґрунтовано доцільність визначення права на захист процесуальних прав учасників виконавчого провадження в об'єктивному та в суб'єктивному значенні. Об'єктивне право на захист являє собою визначену законодавством про виконавче провадження сукупність правових засобів і способів захисту вказаних прав. У суб'єктивному розумінні зазначене право є процесуальним правом, що є самостійним щодо інших процесуальних прав учасників виконавчого провадження. Об'єктом такого права існує поновлення процесуальних можливостей, визначених правами, які захищаються (відкриття виконавчого провадження, ознайомлення із матеріалами справи тощо). Зазначене право характеризується також самостійними: підставами виникнення, метою реалізації, можливістю застосування державного примусу до порушника процесуальних прав, що підлягають захисту.

Право учасника виконавчого провадження на захист є процесуальним правом, оскільки таке право існує елементом процесуального права учасника виконавчого провадження, що є предметом захисту.

13. Положення статті 13 ЄКПЛ щодо обов'язку держави забезпечити саме

ефективний засіб правового захисту означає вимогу щодо ефективності й процедур захисту прав учасників виконавчого провадження. Вказане означає закріпленість на конвенційному рівні обов'язку виконавця не тільки дотримуватись вимог законності під час здійснення виконання судового рішення (п. 1 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»), а й сприяти реалізації процесуальних прав учасників виконавчого провадження, забезпечувати умови щодо цього.

14. Засади соціального характеру діяльності держави, ефективності та справедливості в її діяльності в контексті реалізації прав учасників виконавчого провадження надають підстави стверджувати про принципово нову роль виконавця – виконання ним функцій щодо недопущення неналежної реалізації вказаних прав на шкоду досягненню завдань виконавчого провадження. Фактично вказане означає потребу в реалізації міжнародного стандарту, відповідно до якого виконавець постає не тільки суб'єктом захисту вказаних прав, а й суб'єктом їхньої охорони, оскільки він повинен вживати заходів щодо недопущення зловживань процесуальними правами, запобігання протиправній поведінці сторін у межах виконавчого провадження.

Потрібно нормативно закріпити в ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» право стягувача на виконавче провадження та право боржника на належну процедуру здійснення виконавчого провадження. Такі права мають бути закріплені як процесуальні права, що сприяло б зіставленню поведінки учасників виконавчого провадження із завданнями виконавчого провадження та визначенню в такий спосіб наявності чи відсутності зловживань процесуальними правами або повноваженнями з їхнього боку.

15. Завданнями захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників виконавчого провадження є: ефективне відновлення зазначених прав та інтересів, порушених у межах процедури виконання судового рішення (безпосереднє); законне й своєчасне виконання судового рішення (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження») (загальне).

Зв'язок виконавчого провадження із цивільним судочинством виявляється не

тільки в забезпеченні можливості примусового виконання судового рішення, але й в участі суду у вирішенні ключових питань виконавчого провадження (заміна сторони виконавчого провадження, затвердження мирової угоди в процесі виконання судового рішення, вирішення питань щодо відстрочки та розстрочки виконання судових рішень тощо) (р. 6 ЦПК України), а також у здійсненні судом активного контролю за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України). Тому, погоджуючись із науковими позиціями, стосовно адміністративно-правової природи правовідносин, що виникають під час здійснення виконавчого провадження, зазначимо про потребу в здійсненні судового контролю щодо виконавчого провадження з урахуванням завдання цивільного судочинства: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПК України).

16. Способом захисту прав учасників виконавчого провадження є діяльність уповноважених суб'єктів (суду, виконавця, суб'єктів розгляду та вирішення адміністративних скарг на акти виконавця), спрямована на усунення перешкод у реалізації зазначених прав, створення умов для реалізації порушеного права, притягнення правопорушника до юридичної відповідальності.

Способи захисту прав учасників виконавчого провадження мають відповідати критеріям ефективності та законності. Під ефективністю потрібно розуміти: відповідність конкретного способу змісту порушеного права; забезпечення поновлення порушеного права чи законного інтересу учасника виконавчого провадження. Під законністю варто визначити відповідність конкретного способу захисту нормам закону, зокрема процесуального, а саме за підставами, порядком і наслідками застосування.

17. Поняття міжнародних стандартів захисту прав учасників виконавчого провадження доцільно визначати у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні таким поняттям є відповідні офіційно закріплені положення: нормативно правове регулювання в міжнародному правовому просторі, судова практика (практика

ЄСПЛ і Суду Справедливості ЄС), правова доктрина (правовий простір держав англосаксонської правової сім'ї). У широкому значенні до них потрібно віднести також імперативи принципу верховенства права та справедливості в сучасній міжнародній юридичній діяльності, які можуть не мати закріплення у визначеному порядку, але застосовуються міжнародними й іноземними судовими та іншими установами в процесі здійснення захисту прав учасників виконавчого провадження.

18. Верховенство права як засада здійснення виконавчого провадження (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження») містить у собі такі вимоги: ефективність судових процедур захисту прав учасників виконавчого провадження; неприпустимість надмірного формалізму в діяльності виконавця; визначення виконавця як суб'єкта запобігання зловживанням учасниками виконавчого провадження своїми процесуальними правами. Такі вимоги актуальні й щодо діяльності суду як суб'єкта захисту прав учасників виконавчого провадження. Зазначені вимоги задають відповідні напрями вдосконалення процедур захисту вказаних прав.

19. Засобами захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження можна визначити: оскарження актів виконавця до суду, який видав виконавчий документ; оскарження окремих актів виконавця до адміністративного суду; оскарження актів державного виконавця до начальника відповідного відділу, оскарження актів зазначеного начальника до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня; пред'явлення позову про відшкодування збитків, завданих виконавцем під час здійснення виконавчого провадження. Вказані засоби потрібно охарактеризувати як загальні, оскільки доступні обом сторонам виконавчого провадження. Водночас діяльність суду щодо вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень (р. 6 ЦПК України), не може бути віднесена до вказаного захисту, тому що спрямована на попередження порушень прав учасників виконавчого провадження в майбутньому. Така діяльність може бути віднесена до охорони зазначених прав і законних інтересів.

20. З метою забезпечення реалізації права стягувача на примусове виконання судового рішення в разі скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, запобігання зловживанням процесуальними правами з боку учасників виконавчого провадження доцільно закріпити в ст. 386 ЦПК України обов'язок суду апеляційної інстанції надсилати відповідну постанову виконавцю судового рішення. Для цього потрібно доповнити зазначену статтю частиною 3, яку викласти в такій редакції: «Примірник постанови про скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню одночасно з врученням скаржнику, надсилається судом апеляційної інстанції державному виконавцю, приватному виконавцю в порядку, визначеному статтею 272 цього Кодексу». Крім того, з метою уможливлення відновлення виконавчого провадження в цьому разі доцільно закріпити в ст. 41 Закону України «Про виконавче провадження» таку підставу для відновлення виконавчого провадження, як скасування ухвали про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню. Для цього потрібно внести зміни до частини 1 зазначеної статті, доповнити її після слів «...в установленому законом порядку,» словами «... або скасовано ухвалу про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню,».

21. З метою уточнення законодавчого визначення права на касаційне оскарження, закріплення права на касаційне оскарження судових рішень, прийнятих у межах процедур судового контролю у виконавчому провадженні, доцільно внести зміни до пункту 2 частини 3 статті 389 ЦПК України, доповнити зазначений пункт підпунктом д), який викласти в такій редакції: «касаційна скарга, подана в справі за скаргою на акти виконавця судового рішення».

22. З метою забезпечення юридичної визначеності потрібно окремо передбачити зазначені дії як об'єкт оскарження в порядку адміністративного судочинства. З цією метою доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 287 КАС України, доповнивши її після слів «...або приватного виконавця» словосполученням «, зокрема дією щодо винесення

постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також визнання протиправною та скасування відповідної постанови».

23. З метою внесення стягувача до кола суб'єктів, на яких може бути накладено штраф у процесі виконавчого провадження (ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження»), доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження», доповнивши її абзацом другим у такій редакції: «У випадках, визначених абзацом першим цієї частини, виконавець може винести постанову про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу в сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

24. З метою уточнення повноважень виконавця щодо відкриття провадження в справі доцільно внести зміни до п. 4 р. 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, доповнити його після слів «статті 4 Закону» словами «(крім випадків, передбачених абзацом дев'ятим частини першої цієї статті)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторгов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.
2. Авторгов А. М. Стягувачам потрібне виконання, а не обіцянки реформ / Асоціація правників України. URL : <https://uba.ua/ukr/news/stjaguvacham-potrnbne-vikonannja-a-ne-obcjanki-reform-andrjj-avtorgov> (дата звернення: 20.09.2025).
3. Акімова А. О. Зловживання позивачем правом на звернення до суду з метою встановлення найбільш сприятливих умов для розгляду справи. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії* : матеріали круглого столу, м. Одеса, 27 листоп. 2015 р. Одеса : Фенікс, 2015. С. 66–69.
4. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Юрид. літ., 2017. 212 с.
5. Аналіз судової практики застосування судами Закону України «Про виконавче провадження» / Східний апеляційний господарський суд. URL : https://eag.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4875/oglyad_vikonavche_pr.pdf (дата звернення: 20.09.2025).
6. Атаманчук І. В. Генеза процесуального права України: тенденції, перспективи розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 196 с.
7. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Одеса, 2014. 36 с.
8. Бевзенко В. М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми : монографія. К. : Прецедент, 2010. 475 с.
9. Білоусов Ю. В. Виконавче провадження : навч. посібник. К. : Прецедент, 2004. 192 с.
10. Біржа / Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

11. Бобрик В. І. Виконання судових рішень як стадія цивільного судочинства. *Форум права*. 2023. № 76 (3). С. 100–108. DOI : <http://doi.org/10.5281/zenodo.10041184>
12. Бобрик В. І. Уніфікація судового контролю за примусовим виконанням судових рішень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 464–466. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/119.pdf ; DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/119>
13. Бондар І. В., Малярчук Л. С., Бондар А. А. Обов'язок перевірки місця проживання (перебування) боржника при відкритті виконавчого провадження: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2024. № 1. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_1/9.pdf (дата звернення: 16.09.2025).
14. Бондар Н. П. Превентивний захист цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 210 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U006676/> (дата звернення: 16.09.2025).
15. Бондаренко-Зелінська Н. Л., Гопкін П. В. Окремі питання захисту прав та інтересів відповідача у цивільному процесі. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1 (53). С. 27–37. URL : https://old.univer.km.ua/statti/14.bondarenko-zelinska_n._l._hopkin_p.v._okremi_pytannya_zakhystu_prav_ta_interesiv_vidpovidacha_v_tsyvilnomu_protsezi.pdf (дата звернення: 20.09.2025).
16. Бонтлаб В. Новели правового регулювання виконання судових рішень у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 4–9.
17. Бортнік О. Г. Особливості розгляду судових справ, пов'язаних із обмеженням юрисдикційного імунітету іноземної держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 376–381. URL : <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/22.pdf> ; DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.20>
18. Бортнік О. Г. Цивільні матеріальні та процесуальні правові засоби забезпечення репарацій для України. *Вісник Харківського національного університету*

внутрішніх справ. 2023. № 4 (103). С. 44–59. URL : <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/685/596> ; DOI : <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.04>

19. В Офісі Президента хочуть розробити нову Концепцію розвитку системи правосуддя – на 2024–2026 роки / Судово-юридична газета : вебсайт. 2024. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/300259-v-ofise-prezidenta-khotyat-razrabotat-novuyu-kontseptsuyu-razvitiya-sistemy-pravosudiya-na-2024-2026-gody> (дата звернення: 08.08.2024).

20. Вакарюк Л. В. Правові засоби як складова частина правового режиму з позиції інструментальної теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Випуск 48, том 1. С. 15–18.

21. Васильєв С. В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ : Алерта, 2021. 658 с.

22. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 2 : Філософія права / ред. кол. : С. І. Максимов (голова) та ін. 2017. 1128 с.

23. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / ред. кол. : О. В. Петришин (голова) та ін. 2017. 952 с.

24. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 5 : Адміністративне право / ред. кол. : Ю. П. Битяк (голова) та ін. 2020. 960 с.

25. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 10 : Цивільний процес / ред. кол. : В. В. Комаров (голова) та ін. 2025. 872 с.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

27. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору – Верховний Суд / Судова влада України. URL : <https://surl.li/dvconl> (дата звернення: 20.09.2025).

28. Виконавче провадження : навч. посіб. (у схемах і таблицях) [Електронне видання] / Ю. М. Юркевич, О. Б. Вербас-Сидор, Н. М. Грабар та ін. ; за ред. канд. юрид.

наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 600 с. URL : https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4fmb_pravo/Vykonvche-vprovadzhennya2020-Verba-Sydor.pdf

29. Виконавче провадження – історія URL: <https://vdvs-novomirgorodskogo-guyu.webnode.com.ua/news/vikonavche-provadžhennya-istoriya/>

30. Висновок щодо проекту Закону про несення змін до деяких законів України щодо спрощення виконавчого провадження через цифровізацію (реєстр. № 14005 від 04 квітня 2025 року). URL : <blob:https://itd.rada.gov.ua/e21ff784-5a7e-431d-bea5-86f00a5155d4> (дата звернення: 17.04.2026).

31. Вінциславська М. В. Суб'єкти виконавчого процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 236 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0414U004502/> (дата звернення: 17.08.2024).

32. Владикін О. Н., Царик О. В., Дмитрієнко К. О. Принцип доступності правосуддя у цивільному процесі в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. Том 33 (72), № 4 С. 22–30.

33. Волосенко С. О. Принципи змагальності та об'єктивної істини в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 199 с.

34. Воронько О. О. Виконання судових рішень у цивільних справах в Україні та Франції: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2021. 172 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0421U103571/> (дата звернення: 08.10.2025).

35. Грабовська О. Змагальна модель цивільного судочинства: поняття та юридична природа. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 90. С. 54–58.

36. Гришко Є. М. Державне управління у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. К., 2016. 224 с.

37. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0511U000606/> (дата звернення: 17.08.2024).

38. Дерев'янка Б. В. Становлення законодавства й практики діяльності органів із забезпечення виконання рішень господарських та інших судів у 1990–2005 роках. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 73. С. 255–260.

39. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2001. 256 с.

40. Діденко Л. В. Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-процесуального права України: концептуальні положення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 468 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U001845/> (дата звернення: 16.09.2025).

41. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. С. 215. Ст. 3169. Код акта 37936/2006.

42. Доповідь про правовладдя, ухвалена Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні, Венеція, 25–26 березня 2011 року. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 24.05.2024).

43. Дьордйай В. І., Фенич Я. В. Деякі особливості здійснення виконавчих проваджень у період правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Випуск 83, частина 3. С. 317–322. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/51-2.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).

44. Експертна думка. Андрій Авторгов – про проблеми в діяльності приватних виконавців та майбутнє професії. URL : <https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-andrjj->

avtorgov-pro-problemi-v-djalnost-privatnikh-vikonavcv-ta-majjbutn-profesi (дата звернення: 08.10.2025).

45. Жук А. В. Відновлення становища, яке існувало до порушення, як спосіб захисту цивільних прав : дис. ... д-р філос. : 081 – Право / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2021. 234 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0822U100084/> (дата звернення: 20.09.2025).

46. Жукевич І. В. Судовий контроль за виконанням рішень у немайнових справах цивільного судочинства України. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2025. Випуск 1. С. 183–188. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/31.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

47. Журба І. О. Сторони в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2014. 217 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U001000/> (дата звернення: 20.09.2025).

48. Загальна теорія держави та права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

49. Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» : науково-практичний коментар / за заг. ред. М. М. Ясинка. К. : Алерта, 2019. 504 с.

50. Золотарьова О. А. Співвідношення принципів верховенства права та законності в українському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 654–658. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2023/152.pdf (дата звернення: 24.05.2024).

51. Іванець І. П. Правові проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в сфері приватного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2015. 266 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U003203/> (дата звернення: 06.06.2025).

52. Ігонін Р. В. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет

державної податкової служби України. Ірпінь, 2007. 207 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0407U003343/> (дата звернення: 08.08.2024).

53. Історико-правова природа правового регулювання прав стягувача у виконавчому провадженні : роз'яснення Міністерства юстиції України від 13 січня 2011 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/n0011323-11> (дата звернення: 02.12.2022).

54. Каращук К. Медіація у виконавчому провадженні в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення. С. 67–71. URL : <https://surl.lt/foaadh> (дата звернення: 02.10.2025).

55. Карплюк О. І. Механізм забезпечення справедливості судового розгляду цивільних справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 188 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U000282/> (дата звернення: 17.08.2024).

56. Кисельов М. Є. Поняття, мета і принципи адміністративно-правового регулювання діяльності приватних виконавців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70), № 4. С. 140–144. URL : https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/25.pdf (дата звернення: 06.06.2025).

57. Ковалів М. В., Боровікова В. С. Суб'єкти відповідальності у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 2. С. 22–29. URL : <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/863/842> (дата звернення: 08.10.2025).

58. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : ЛДУВС, 2020. 212 с. URL : <https://share.google/nsAwixNP0ho3xRh0q> (дата звернення: 08.10.2025).

59. Ковалко Н. М. Щодо питання інтеграції процедури медіації у виконавче провадження. URL : <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/5939/5975> (дата звернення: 08.10.2025).

60. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35–36, 37. С. 1358. Ст. 446.

61. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

62. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.

63. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 15. Ст. 2598.

64. Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Р. О. Стефанчука та О. В. Петришина. Харків : Право, 2024. 1176 с.

65. Корнейчук С. П. Адміністративний примус у діяльності органів примусового виконання рішень судів та інших органів публічної адміністрації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2015. 208 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U003536/> (дата звернення: 08.08.2024).

66. Коцюрuba А. Примирні процедури у цивільному судочинстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. № 2 (113). С. 28–32.

67. Кошкош О. О. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних з виконанням судових рішень і рішень інших органів : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право. Кривий Ріг, 2018. 279 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U003565/> (дата звернення: 20.09.2025).

68. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

69. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 225 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U003788/> (дата звернення: 08.10.2025).

70. Кузьменко К. О. Початок зародження поглядів на зловживання правами в цивільному процесі. *Сорок сьомі економіко-правові дискусії*, м. Львів, 27 трав. 2020 р. Львів : ФОП Шпак В. Б., 2020. С. 55–57.

71. Кузьменко К. О. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право / Сумський національний аграрний університет. Суми, 2023. 226 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0825U000204/> (дата звернення: 20.09.2025).

72. Кузьміна І. С. Забезпечення прав людини у виконавчому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2016. 179 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U001914/> (дата звернення: 16.09.2025).

73. Лантух Я. В. Актуальні питання правового статусу стягувача як головного учасника виконавчого провадження. *Актуальні питання юриспруденції: виклики сучасності* : матеріали науково-практичної конференції, м. Чернівці, 12–13 травня 2023 р. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2023. 72, [33–35] с. URL : <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/34>

74. Лантух Я. В. Захист прав учасників виконавчого провадження: генеза та сучасність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 2. С. 23–29. URL : <http://nvppp.in.ua/vip/2024/2/6.pdf>

75. Лантух Я. В. Міжнародні стандарти здійснення виконавчого провадження та захисту прав стягувача та боржника: проблематика визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 69. С. 90–93. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/21.pdf>

76. Лантух Я. В. Принцип верховенства права у виконавчому провадженні: актуальний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми приватного права* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 31 жовтня 2025 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. 213, [44–46] с. URL : <https://dpu.edu.ua/naukovi-zakhody/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-aktualni-problemy-privatnoho-prava>

77. Лантух Я. В. Проблематика способів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 24 жовтня 2023 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 178, [110–112] с. URL : <https://dpu.edu.ua/vsi-novyny-kafedry-pryvatnoho-prava/orhanizovano-ta-provedeno-vseukrainsku-internet-konferentsiiu-2>

78. Лантух Я. В. Система процедур захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 72–77. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/14.pdf

79. Лимарь І. В. Судовий контроль за виконавчим провадженням у цивільному процесі : дис. ... д-р філос. : 081 – Право. Харків, 2023. 259 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0823U101516/> (дата звернення: 20.09.2520).

80. Личенко І. До питання співвідношення прав, свобод та законних інтересів як елементів правового статусу особи. URL : <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5eadd05e-1dd4-48ae-bd89-3b34dd0cad9f/content> (дата звернення: 16.09.2025).

81. Лугіна Н. А., Покорська Я. І. Проблеми примусового виконання судових рішень під час дії воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Випуск 85, частина 2. С. 396–401. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/60.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

82. Лук'янова М. Л. Адміністративно-правові засади оскарження дій або бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2014. 192 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0414U001393/> (дата звернення: 02.10.2025).

83. Максименко Н. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спору: процесуальна характеристика. *Наукові записки. Серія Право*. 2023. Випуск 15. С. 61–

64. URL : <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/309/313> (дата звернення: 02.10.2025).

84. Макушев П. В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 535 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0517U000552/> (дата звернення: 05.08.2024).

85. Мала енциклопедія етнодержавознавства / ред. кол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Довіра: Генеза, 1996. 942 с.

86. Матвійчук Н. Шляхи вирішення проблеми тривалого невиконання судових рішень: порозуміння з судом або передача частини його повноважень виконавцю. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/vikonavche-provadzheniya/shlyahi-virishennya-problemi-trivalogo-nevikonannya-sudovih-rishen-porozuminnya-z-sudom-abo-peredach.html> (дата звернення: 15.08.2024).

87. Мелех Л. В. Юридична природа правовідносин на стадії виконавчого провадження у цивільному та господарському процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 136–137. URL : http://lsej.org.ua/7_2023/29.pdf (дата звернення: 15.08.2024).

88. Мирошніченко А. І. Концепція сервісної держави як основа ефективного сучасного публічного управління. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки* : матеріали доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Тернопіль, 28 трав. 2021 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. Ч. 1. С. 130–133. URL : <https://reposit.nuppp.edu.ua/handle/PoltNTU/14973> (дата звернення: 08.10.2025).

89. Муза О. В. Теоретичні проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2016. 417 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0516U000430/> (дата звернення: 17.08.2024).

90. Науково-практичний коментар Закону України «Про виконавче провадження». Станом на 5 квітня 2018 року : практичний посібник. К. : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 424 с.

91. Новіков Д. В. Захист права власності Європейським судом з прав людини: досвід для правової системи та судової практики України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 211 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U003500/> (дата звернення: 22.05.2024).

92. Олашин В. В. Провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби та приватного виконавця: аналіз особливостей та ефективність судового контролю. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 177–180.

93. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. / ред. І. Є. Марочкін. Х. : Право, 2013. 448 с.

94. Осіпов Ю. В. Реалізація права на звернення до адміністративного суду та способи його судового захисту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права». Кропивницький, 2023. 299 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0423U100194/> (дата звернення: 20.09.2025).

95. Панченко С. В. Поняття захисту цивільних прав учасників зобов'язань. *Часопис цивілістики*. Випуск 51. С. 13–18. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U006676/> (дата звернення: 16.09.2025).

96. Позов товариства до виконавця про стягнення безпідставно набутих коштів має розглядатися за правилами цивільного судочинства – ВП ВС / Судова влада України : вебсайт. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1377060/> (дата звернення: 24.05.2024).

97. Попов Р. В. Процесуальні способи захисту прав відповідача в адміністративному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорізький національний аграрний університет. Запоріжжя, 2016. 224 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U000816/> (дата звернення: 20.09.2025).

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2024 у справі

№ 310/2210/21 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122061990> (дата звернення: 20.09.2025).

99. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.03.2018 у справі № 660/612/16-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73001394> (дата звернення: 20.09.2025).

100. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.01.2021 у справі № 335/8322/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591673> (дата звернення: 08.10.2025).

101. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.11.2023 у справі № 2-118/2001. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115545730> (дата звернення: 17.09.2025).

102. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04.10.2024 у справі № 176/434/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122252897> (дата звернення: 20.09.2025).

103. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.02.2019 у справі № 522/3665/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80167902> (дата звернення: 16.09.2025).

104. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 31.03.2021 у справі № 380/7750/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95946017> (дата звернення: 08.10.2025).

105. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21.12.2023 у справі № 120/7116/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839464> (дата звернення: 08.10.2025).

106. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.03.2024 у справі № 640/12384/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109792310> (дата звернення: 20.09.2025).

107. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 03.06.2024 у справі № 925/384/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119706527> (дата звернення: 08.10.2025).

108. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 травня 2022 року у справі № 199/9214/15-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443512> (дата звернення: 24.05.2024).

109. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 09.11.2022 у справі № 758/14745/13-ц URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354380> (дата звернення: 06.06.2025).

110. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04.09.2024 у справі № 278/2111/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121471316> (дата звернення: 29.09.2025).

111. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.09.2020 у справі № 699/165/13-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91854992> (дата звернення: 07.10.2025).

112. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.05.2021 у справі № 180/377/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97103806> (дата звернення: 20.09.2025).

113. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.05.25 у справі № 176/1715/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423071> (дата звернення: 29.08.2025).

114. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян Касаційного адміністративного суду від 15.07.2021 у справі № 380/9335/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98367890> (дата звернення: 07.10.2025).

115. Постанова Київського апеляційного суду від 14 червня 2023 року у справі № 2603/10547/12. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112030669> (дата звернення: 24.08.2024).

116. Потапенко А. В. Визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу, який не суперечить закону : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право. Київ, 2021. 255 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0821U100692/> (дата звернення: 29.08.2025).

117. Притуляк В. М. Повноваження суду при примусовому виконанні судових рішень у цивільних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». О., 2016. 205 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U004478/>

118. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна : Закон України від 29.11.2001 № 2864-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 77.

119. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. С. 5. Ст. 542.

120. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану : Закон України від 11.04.2023 № 3048-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 68. С. 40. Ст. 236.

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21.11.2024 № 4094-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 18. С. 27. Ст. 54.

122. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 17. С. 940. Ст. 158.

123. Про державну виконавчу службу : Закон України від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 36–37. Ст. 243.

124. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. С. 166. Ст. 1272. Код акта 110448/2022.

125. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах : наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення: 15.11.2025).

126. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень : наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 27. С. 23. Ст. 1018. Код акта 61049/2012.

127. Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2005 р. № 711. *Офіційний вісник України*. 2005. № 32.

128. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. С. 2. Ст. 51.

129. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 139.

130. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

131. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. С. 2838. Ст. 2018.

132. Резворович К. Сучасний стан судової медіації в цивільному судочинстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 160–165. URL : <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/106/89> (дата звернення: 02.10.2025).

133. Резніков А. В. Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико-правовий нарис). Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 208 с.

134. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України від 25 квітня 2012 року. Справа № 1-12/2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text> (дата звернення: 24.08.2024).

135. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004. Справа № 18-рп/2004. *Голос України*. 2005. № 10.

136. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Голос України*. 2005. № 3.

137. Русецька О. О. Окремі аспекти розмежування юрисдикції щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2025. № 73. С. 65–68. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc73/15.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

138. Рябченко Ю. Ю. Місце виконавчого провадження у національній правовій системі як вихідний критерій розвитку організації системи виконання судових рішень. *Інститут приватних виконавців: актуальні проблеми практики* : матеріали круглого столу, присвяченого питанням діяльності приватних виконавців, м. Харків, 15 черв. 2021 р. Х., 2021. С. 54–57. URL : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2020/Gusarov_2021.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

139. Рябченко Ю. Ю. Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 450 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U000387/> (дата звернення: 16.09.2025).

140. Рябченко Ю. Ю., Лантух Я. В. Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 3 (16). С. 199–206. URL : <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/267>

141. Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. Суми : СумДУ, 2013. С. 104–106.

142. Саксонське зеркало (перша половина XIII ст.) : в 2 ч. Кн. 2, ст. 56 / Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і фак. : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К. : Ін Юре, 1998. Т. I. 504 с.

143. Сеник С. В. Законність як основна вимога до судових актів в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Випуск 69. С. 156–163.

144. Сергієнко Н. А. Зловживання правами у виконавчому процесі. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 3 (69). С. 41–45. URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2020/9.pdf ; https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32378/1/N_Serhiienko_DR_3_2020_FPMV.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

145. Серeda В. Розмежування юрисдикції судів і практика вирішення юрисдикційних спорів. URL : <https://equity.law/press-center/publications/1076.html> (дата звернення: 20.09.2025).

146. Сидор Н. Т. Правове регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2021. 208 с. URL :

<https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0421U103948/> (дата звернення: 20.09.2025).

147. Сібільов Д. Принципи законності та верховенства права у виконавчому провадженні: ідеологічні аспекти їх реалізації. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2012. № 1. С. 118–126.

148. Слободян Б. Ю. Поняття та зміст права на ефективний засіб правового захисту. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1 (47). С. 322–329. URL : <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/833/796> (дата звернення: 07.10.2025).

149. Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія і практика : підручник / ред. В. М. Бевзенко. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1204 с.

150. Спектор А. С. Учасники виконавчого провадження на стадії його відкриття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Випуск 85, частина 1. С. 326–331. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/50.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).

151. Справа «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece) : рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 07.10.2025).

152. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) від 15.10.2009. *Офіційний вісник України*. 2010. № 13. С. 120. Ст. 651.

153. Стаднік Г. В. Державна виконавча служба як суб'єкт публічної фінансової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет державної податкової служби України. Київ, 2010. 220 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0410U006494/> (дата звернення: 05.08.2024).

154. Статистика 2024. Агенція з питань виконання рішень. URL : <https://www.ae.org.ua/stat2024/> (дата звернення: 20.09.2025).

155. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2004. Т. 3 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн. 2. 568 с.

156. Стеценко Н. С. Інститут судових приставів за Судовою реформою 1864 року в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 30 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0412U005028/> (дата звернення: 13.08.2024).

157. Судді ВС проаналізували актуальні питання з розгляду справ про захист прав громадян в умовах воєнного стану. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1526925/> (дата звернення: 17.08.2024).

158. Судді ВС розповіли про сучасні виклики судового контролю, актуальну судову практику та законодавчі зміни. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1839698/> (дата звернення: 03.12.2025).

159. Судова практика щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України : Верховний Суд; Узагальнення судової практики від 01.02.2013 / Верховна Рада України : офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

160. Татулич І. Ю. Контроль суду за виконанням судових рішень у цивільному судочинстві / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. URL : <https://share.google/Wp12WK1nEORJmNKkW> (дата звернення: 20.09.2025).

161. Теорія держави і права : навчальний посібник / Н. М. Крестовська та ін. ; Міжнародний гуманітарний ун-т. 2021. 193 с. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23c8ea69-7ae7-4bf0-a033-d2575f6ce207/content> (дата звернення: 17.09.2025).

162. Теорія держави та права : навч. посіб. / Білозьоров Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б., Завальний А. М., Заяць Н. В. та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

163. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва. К. : 7БЦ, 2022. 472 с.

164. Тимченко Г. П. До питання про цивільну процесуальну відповідальність. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 206–212.

165. Трач О. М. Здійснення особами, які беруть участь у справі, цивільних процесуальних справ у касаційному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 23–34. URL : <https://old.univer.km.ua/visnyk/1711.pdf> (дата звернення: 29.09.2025).

166. Ткачук А. О. Зловживання процесуальними правами у цивільному процесу України : дис. ... д-ра філос. : з галузі знань 08 – право за спеціальністю 081 – право. Київ, 2020. 218 с.

167. У полі зору проблема невиконання судових рішень / Судова влада України : вебсайт. URL : <https://court.gov.ua/press/news/501373> (дата звернення: 08.10.2025).

168. Ухвала Вільнянського районного суду Запорізької області від 11 березня 2024 року у справі № 234/17529/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117546487> (дата звернення: 24.05.2024).

169. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 05 березня 2024 року у справі № 523/14221/16-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117488288> (дата звернення: 24.05.2024).

170. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 18 вересня 2023 року у справі № 686/4032/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113523815> (дата звернення: 24.05.2024).

171. Федорченко Р. Особливості оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця сторонами виконавчого провадження. *Наукові записки. Серія Право*. 2023. Випуск 14. С. 291–295. URL : <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/309/313> (дата звернення: 02.10.2025).

172. Фурса С. Я., Щербак С. В. Виконавче провадження в Україні : навчальний посібник. К., 2002. 480 с.

173. Француз І. Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Вищий навчальний заклад

«Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2018. 221 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U001025/> (дата звернення: 08.08.2024).

174. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина) : підруч. / ред. О. В. Гетманцев. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.

175. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина) : підруч. / ред. О. В. Гетманцев. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

176. Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 289 – ст. 428) від 18.07.1963. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1503-06/ed19960311#o464> (дата звернення: 20.05.2024).

177. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, 40–42. С. 1530. Ст. 492.

178. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2013. 20 с.

179. Цувіна Т. А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 625 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (дата звернення: 08.10.2025).

180. Чабаненко М. М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивілістичному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 76–78.

181. Чванкін С. А. Процесуальні засоби головування в судовому засіданні щодо протидії зловживанню процесуальними правами. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії* : матеріали круглого столу, м. Одеса, 27 листоп. 2015 р. Одеса : Фенікс, 2015. С. 13–15.

182. Чепурний В. Виконавче провадження в умовах війни: нові виклики і давні проблеми. URL : <https://pravo.ua/vykonavche-provadzhenia-v-umovakh-viiny-novi-vyklyky-i-davni-problemy/> (дата звернення: 15.08.2024).

183. Шандра В. С. Судова реформа 1864 [Електронне видання]. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Sudova_reforma_1864 (дата звернення: 20.05.2024).

184. Шелевер Н. В. Лазур Я. В., Гербут В. С. Проблемні питання виконавчого провадження під час дії воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 652–655. URL : http://lsej.org.ua/2_2023/156.pdf (дата звернення: 24.05.2024).

185. Шимон С. І. Принцип диспозитивності у виконавчому провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 150–153. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/35.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

186. Шкрібляк К. П. Щодо права виконавця ініціювати судове провадження в рамках ст. 432 ЦПК України (теорія vs судова практика). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 218–222. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U001845/> (дата звернення: 16.09.2025).

187. Щербак С. В. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 19 с. URL : https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/SVR/Shcherbak_SV.pdf (дата звернення: 05.08.2024).

188. Щербак С. В. Процесуальні гарантії прав боржника у виконавчому провадженні. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 49–52.

189. Щербак С. В. Щодо стандартів справедливості у виконавчому процесі України. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с. URL : <https://www.ae.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/VP-2019.pdf> (дата звернення: 06.06.2024).

190. Юринець А. В. Спрощені процедури захисту цивільних прав в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2025. 190 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0425U000174/> (дата звернення: 20.09.2025).

191. Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду :

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 240 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (дата звернення: 17.08.2024).

192. Якимчук С. О. Виконання судових рішень у цивільних справах як стадія судового розгляду. *Університетські наукові записки*. 2009. № 4 (32). С. 80–88.

193. Яніцька І. А. Зловживання процесуальними правами у справах щодо встановлення опіки чи піклування над дітьми, позбавленими батьківського піклування. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії* : матеріали круглого столу, м. Одеса, 27 листоп. 2015 р. Одеса : Фенікс, 2015. С. 62–66.

194. Янчук А. Учасники захисту цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 65–70.

195. Яцина В. Б. Принципи судового керівництва та диспозитивності в цивільному судочинстві: проблеми їх співвідношення та взаємозв'язку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 197–202.

196. Яцина В. Б. Сутність принципу судового керівництва в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 53. С. 39–45.

197. Case of Apostol v. Georgia, 28/11/2006, No. 40765/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157> (дата звернення: 24.05.2024).

198. Civil enforcement in the EU: a comparative overview. Comparative Report. International Union of Judicial Officers / Centre for European Constitutional Law. February 2021. 51 p. URL : <https://www.enforcementatlas.eu/wp-content/uploads/2021/03/EU-Enforcement-Atlas-Comparative-Report.pdf> (дата звернення: 08.10.2025).

199. Code de procédure civile. Version en vigueur au 08 Octobre 2025. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000006135890/#LEGISCTA000006135890 (дата звернення: 08.10.2025).

200. Code des procédures civiles d'exécution. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000025024948/LEGISCTA000025025713/#LEGISCTA000025026700 (дата звернення: 08.10.2025).

201. Code of Enforcement Procedure. URL : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/501032021004/consolide> (дата звернення: 08.10.2025).

202. Décision du 16 mai 2024 du comité de règlement des différends et des sanctions de la Commission de régulation de l'énergie sur la demande de liquidation de l'astreinte présentée par la SCI Garabeuf et la SARL Aquitaine Promotions à l'encontre du Syndicat mixte d'électricité de la Martinique. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFARTI000049614067#JORFARTI000049614067> (дата звернення: 08.10.2025).

203. Dieter Krombach v André Bamberski. Case C-7/98. Summary of the Judgment. URL : <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=101643&doclang=EN> (дата звернення: 08.10.2025).

204. Najafli E., Kisiliuk E., Dubenko O., Burlakov S., Yarmaki V. Ensuring human rights under martial law: a qualitative study in the context of Ukraine's contemporary challenges. SYARIAH. *Jurnal Hukum dan Pemikiran*. June 2024. Volume 24, № 1. URL : <https://jurnal.uin-antasari.ac.id/index.php/syariah/article/view/12527/3886> (дата звернення: 08.10.2025).

205. Global Code of Enforcement. URL : https://uihj.com/archive-uihj/en/global-code-of-enforcement_2165010.html (дата звернення: 06.06.2025).

206. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a Fair Trial (Civil Limb). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselawcomp/echr/2020/en/123526> (дата звернення: 24.08.2024).

207. Kuzmenko K. The State of Scientific Development of the Problem of Abuse of Civil Procedural Rights. *Legal Horizons*. 2022. № 15 (1–4). P. 92–105.

208. Les Verts v Parliament : Judgment of the Court. 23 April 1986. In Case 294/83. URL : <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=92818&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=522934> (дата звернення: 08.10.2025).

209. M Deguchi, 'Comparative Legal Perspective on the Effective Enforcement of Creditors' / Rights' in B. Hess, M. Woo, L. Cadiet, S. Menétrey and E. Vallines García (eds). Comparative Procedural Law and Justice (Part XIII Chapter 2), [cplj.org/a/13-2](https://www.cplj.org/a/13-2), accessed 8 October 2025, para NaN. URL : <https://www.cplj.org/publications/13-2-comparative-legal-perspective-on-the-effective-enforcement-of-creditors-rights#h.48pi1tg> (дата звернення: 08.10.2025).

210. Part 70 – General Rules about Enforcement of Judgments and Orders. URL : <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part70> (дата звернення: 08.10.2025).

211. Real Madrid Club de Fútbol, AE v EE, Société Éditrice du Monde SA : Judgment of the Court (Grand Chamber). 4 October 2024. In Case C-633/22. ECLI:EU:C:2024:843. URL : <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?cid=3232890&dir=&docid=290689&doclang=EN&mode=req&occ=first&pageIndex=0&part=1&text> (дата звернення: 08.10.2025).

212. Regulation (EU) № 655/2014. Of The European Parliament And Of The Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/655/oj/eng> (дата звернення: 08.10.2025).

213. Van Elsuwege P., Gremmelprez F. Protecting the Rule of Law in the EU Legal Order: A Constitutional Role for the Court of Justice. *European Constitutional Law Review*. 2020. 16 (1): 8–32. DOI 10.1017/S1574019620000085 ; URL : <https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review/article/protecting-the-rule-of-law-in-the-eu-legal-order-a-constitutional-role-for-the-court-of-justice/346FB7EDF6C6B4AF3FB24117A6DD49E9> (дата звернення: 08.10.2025).

214. Zivilprozessordnung. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/> (дата звернення: 08.10.2025).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лантух Я. В. Захист прав учасників виконавчого провадження: генеза та сучасність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 2. С. 23–29. URL : <https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/6.pdf>

2. Рябченко Ю. Ю., Лантух Я. В. Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 3 (16). С. 199–206. URL : <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/267>

3. Лантух Я. В. Система процедур захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 72–77. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/14.pdf

4. Лантух Я. В. Міжнародні стандарти здійснення виконавчого провадження та захисту прав стягувача та боржника: проблематика визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 69. С. 90–93. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/21.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лантух Я. В. Актуальні питання правового статусу стягувача як головного учасника виконавчого провадження. *Актуальні питання юриспруденції: виклики сучасності* : матеріали науково-практ. конф., м. Чернівці, 12–13 трав. 2023 р. Одеса, 2023. С. 33–35. URL : <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/34>

6. Лантух Я. В. Проблематика способів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів сторін виконавчого провадження. *Актуальні проблеми приватного права* : матер. Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Ірпінь, 24 жовт. 2023 р. Ірпінь, 2023. С. 110–112. URL : <https://dpu.edu.ua/vsi-novyny-kafedry-pryvatnoho-prava/orhanizovano-ta-provedeno-vseukrainsku-internet-konferentsiiu-2>

7. Лантух Я. В. Принцип верховенства права у виконавчому провадженні: актуальний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми приватного права* : зб. тез Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Ірпінь, 31 жовт. 2025 р. Ірпінь, 2025. С. 44–46. URL : <https://dpu.edu.ua/naukovi-zakhody/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-aktualni-problemy-pryvatnoho-prava>